

VIGILIA

46. évf. 3. szám

1981. március hó

Olasz Ferenc felvétele

Cserháti József: Az egyházi kisközösségek teológiája

Gál Ferenc: A Jézus feltámadásáról szóló tanítás

Horánszky Nándorné: Vallomások Albert Schweitzerről

Albert Schweitzer gondolataiból — Bálint B. András: „Úgy dolgozz, mintha örökké élnél...” — Vargha Kálmán: Emlékezés Komlós

Aladár — Csűrös Miklós: Az esszéíró Mészöly Miklósról

Mészöly Miklós: My jo — Berczeli A. Károly, Doby János és Fáy Ferenc versei

Précis: français, deutsch, English

CSERHÁTI JÓZSEF	Az egyházi kisközösségek teológiája — — — — —	145
GÁL FERENC	A Jézus feltámadásáról szóló tanítás — — — — —	154
DOBY JÁNOS	Szikrányi öröklét, H. Bosch apokrif: Hason — kifosztva, Égzenéskor, Levél Tibsinek, Betege a harangozásnak (versek) — — — — —	159
HORÁNSZKY NÁNDORNE	A sugárzó életmű. Vallomások Albert Schweitzerről —	163
ALBERT SCHWEITZER	Gondolataiból (Fordította és válogatta Dani László) —	170
BERCELI A. KÁROLY	Tűnődés, Lélekhasadás, Gyász, Cimbor, Felhőszobrász (versek) — — — — —	175
VARGHA KÁLMÁN	„Csak azokon a napokon éltem, mikor dolgoztam!” Emlékezés Komlós Aladárra — — — — —	177
FAY FERENC	Diagnózis, Erdőtűz, Jég alatt (versek) — — — — —	184
BALINT B. ANDRÁS	„Úgy dolgozz, mintha örökké élnél...” (riport) — —	185
MÓSER ZOLTÁN	Mészöly Miklósról készült fotója — — — — —	191
CSÜRÖS MIKLÓS	A tágasság pátosza. Az esszéíró Mészöly Miklósról —	192
MÉSZÖLY MIKLÓS	My Jo. Rövid játék, mikor a nézőtér már kiürült (novella) — — — — —	197
RÉVÉSZ GYÖRGY— HEGYI BÉLA	A párdúc és a gödölye (filmforgatókönyv) — — —	201

NAPLÓ

IRODALOM *Kerényi Grácia*: Könyvek és csodák — 208; *R. L.*: Irodalmi hanglemezek — 210;
TUDOMÁNY *Giczgy György*: Biblikus archeológia — 212;

SZÍNHÁZ *Balogh Tibor*: Nádas Péter drámája Győrött — 213.
Idegen nyelvű *tartalomjegyzék* — 215.
Haza és nagyvilág — lapunk hátsó belső borítóján.

Főszerkesztő: **HEGYI BÉLA**

Felelős kiadó: **VARKONYI IMRE**

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: *Vigilia* kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A *Vigilia* csekszámla száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekszámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a *Vigilia* című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 20,— Ft. Előfizetés: negyedévre: 60,— Ft, félévre: 120,— Ft, egy évre: 240,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042—6024.

Az egyházi kisközösségek teológiája

A közösségi teológia mint korfeladat. A hívők körében ma általában ismeretes, mit akarnak a kisközösségek az egyházban, vagyis mire valók a bázisközösségek. Fontosságukról meggyőződve, egyre elmélyültebben kutatjuk e közösségek tevékenységének alapfeltételeit, vagyis indítóokait és e sajátos, mai lelkipásztori munka határait. Okvetlenül fel kell tárnunk az egyházi csoportmunkák teológiáját, vagyis elemeznünk kell a hitünk belső összefüggéseiből adódó motiválásokat, amelyek egységes egészként bevilágítják a legmaibb evangelizációs és új pasztorális munkák területeit, mindjárt hozzátéve, hogy e feladatok mindenkor elsőrendűen a hívők keresztény küldetéséhez is hozzátartoznak.

A bázisok létjogosultsága, értelme és célja utáni kérdések teológiai megválaszolásával egyrészt rá akarunk világítani a kisközösségek korszerűségére, másrészt hitelves alapot kívánunk biztosítani a mindennapi lelkipásztori munkához. Meg kell majd világítanunk a mának társadalmi háttérében a korigényt, amelyből a kisközösségek nemcsak az egyházban, hanem szinte a világon egész mai átalakuló társadalmi összetételünkben kikíváncsoznak. Másodszor a közösségnek mint ilyennek teológiájáról kell beszélnünk, legyen az ilyen vagy olyan nagy formájú egyházi közösség (egyházközség, helyi egyház stb.), vagy pedig a szóban forgó kisközösség. Nálunk e téren már tartalmas irodalomról beszélhetünk. (1)

Korunkat a kétezredik forduló előtt a nagy társadalmi átalakulások jellemzik. A folyamat már a múlt század közepén megindult és bizonyára belenyúlik még a harmadik évezred első évszázadába is. Az ember és világa került előtérbe. Az „antropológiai fordulat” ma egyaránt érezhető a tudományban, a bölcseletben, az irodalomban és a teológiában is. Korszerű a szabadság, a forradalom, a munka, a politika teológiájáról beszélni. Mindezekben a megkérdozett ember már nem csupán individuum, vagyis az emberi személy önmagában, hanem az ember vagy az emberiség mint közösség.

A közösséggel mint ilyen, vagy a sokfajta közösségi képződménnyel kapcsolatban a mai teológiai megfontolások mindmégannyi kísérletet jelentenek a társadalom problémáinak teológiai szemléletű megközelítésére, az egyén és közösség viszonyának transzcendentális eligazításából eredő elrendezésére. Ezekben az összefüggésekben már nemcsak az egyes ember egyéni üdvössége és lelki világa után kérdezzünk, hanem e területeken az Isten és az ember találkozásában a történések társadalmi kihatása és jelentősége után is kutatunk.

Az egyházban a II. vatikáni zsinat óta a teológiai keresés is — a kor közösségi sodrásában állva — az egyházat mint közösséget kívánja mindjobban szemügyre venni, mindig jobban meg akarja ismerni az egyház közösségi alkatát, az egyház tagjainak közösségi tevékenységét, a sajátos egyházi közösségi életformát és annak átalakító erejét. A Zsinat legalapvetőbb konstitúciója az egyházról szóló dogmatikus tanítás volt. Ennek előszavában ezt olvassuk: „Az egyház pedig Krisztusban mintegy szentsége, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberiség egységének... A jelen idők viszonyai különösképpen sürgetővé teszik az egyháznak ezt a feladatát, mert fontos, hogy az emberek, akiket ma egyre szorosabban fűznek össze különféle társadalmi, technikai és kulturális kötelékek, Krisztusban is elérjék a teljes egységet” (Egyház, 1,1).

Az egyház feladata tehát: az embereket egyesíteni Istennel és egyesíteni egymással kapcsolataik révén. E mai feladat kijelölése a Zsinat szerint nemcsak alapvető biblikus megfontolásokból, hanem a kor igényéből is adódik. A Zsinat munkáját az egyház megújulási szándéka és nagyobb mélységre való törekvése irányította. Szemléleti változás állott be: ma a közösség felől tekintünk az egyedre és az egyéni emberi lélek Istennel való kapcsolatára. Korábban az individuum állt a középpontban! Az új teológiai vetületet ma így fogalmazzuk meg: az ember meghívást kapott az Istennel való boldog egyesülésre, de mindig a közösséggel együtt, a közösségben állva. Így tehát a hitből való életfakasztás, a lelki nevelés vagy az egész pasztorális munka lényegében az egyházi közösség, a nagy kereszt-

tény család kialakítására törekszik. Ez a mai stílusos lelkipásztori tevékenység foglalatja: személyes felelősségre kell nevelni az embereket egymásért, a közösségért: szolidaritásban, összefogásban egy családdá kell tenni az egész emberiséget Jézus Krisztusban a Szentlélek kegyelmi tevékenysége által.

Korunk sajátossága az, hogy az emberek valamilyen belső ösztönből kifolyólag régi társadalmi formák feladása után önkéntelenül is a másik emberhez, a többi emberhez fűződő kapcsolatokat keresnek. Ezt látjuk a hívőknél is, különösen azoknál, akik átélik az egyháznak mint Isten népének, az egyháznak mint Krisztus titokzatos testének mondanivalóját. S így az egyik, a második, a harmadik és a többi hívő belső lelki összehangolásából, találkozásából kis baráti és tevékenységi csoport alakul ki, vagyis egy épülni kezdő kis bázis, amely mint ilyen, alapja a nagy egyházi közösségnek, és amelyben kis, de valós áttételben minden úgy történik, úgy valósul meg, mint az egyház egészében. Nem valamilyen kis egyesületről vagy sejtéről van szó, ahogy azt még az „actio catholica” képzelte el, hanem a teljes egyházat, az egész egyházi életet mintegy magban egybefoglaló eleven képletről. A kisközösséget éppen ezért gyökerének is nevezhetjük, mely tartalmában tovább nő lefelé és felfelé, és ugyanakkor horizontálisan fejt ki elsősorban átalakító hatását. Csíráként is felfoghatjuk, amely magában hordja az egyházi élet kibontakoztatásának lehetőségeit és erejét. A kisközösség arra hivatott, hogy az egész egyházat épően a maga csoportszerűségében képviselje, a maga teljes spiritualitásában és küldetésében. (2)

A bázis már az egyház lényegében, istenemeri titkában, tehát ama közösség titkában él, mely Jézus Krisztus jelenlétéből és a hívekkel való életközösségből táplálkozik. Itt már megtaláljuk az egyház összetételét, férfiak és nők egységét Isten által Jézus Krisztus közösségébe kapcsolva, az Isten országa melletti tanúságtételre hívva, akik Jézus Krisztust mindig jobban meg akarják ismerni, hogy a közöttük élő Urat saját hitük belsejébe fogadják és őt megvallják a világ előtt (Evangelium Nuntiandi, 23). Azok az emberek, akik Isten fiainak és Isten leányainak tudják magukat, Jézus Krisztusban egymás testvéreinek ismerik el egymást és testvéri közösségi kapcsolatban kívánnak élni. Így az Istennel való közösség testvéri közösséggé lesz. A híveknek ilyen csoportja, akármilyen kicsiny, alapépítménye az egyháznak, amelyből a nagy egyházi közösség tovább nő. A bázis tehát az egyház közösségi titkának alapvető szociológiai megfogalmazása: az egyház önmegvalósításának kezdete. A II. vatikáni zsinat célkitűzésének legalapvetőbb foglalatja: az embereket az evangélium alapján ismét közösséggé, családdá tenni. A régi közösségek hierarchikusak voltak, ma alulról induló demokratikus képződmények vannak kialakulóban. Itt az egyház nagy lehetősége: valóban testvéri közösséget alkotni a közös istengyermekség alapján. Ennek egyik alapkövetelménye a felesleges tekintélytiszteltet levetése. A független emberi személyiség fejlődésének dinamikája nem a felülről való függés képletében fejt ki hatását, hanem az azonosak, a hasonlók egymásra találásában. Az egyéniség- és személyiség-fejlődésnek jó alapiskolája lehet a bázis mai egyházunkban.

Ezek előrebecsátásával most már hozzáfoghatunk a kisközösségek, a helyi egyházak alapvető gyökerének teológiai leírásához. Nem egy most születő bázisközösség teológiáját kívánjuk egybefoglalni, vagy teológiai alaprajzát megadni, hanem az eddigi bázis-tevékenységek teológiai háttérét, elindító forrásait feltárni. Korszerű vonásokról van szó, amelyek sohasem önállóan, hanem összefüggéseikben adják meg a mai pasztorális munka háttérét.

A kisközösségek iránti érdeklődés, mint szerte a világon, nálunk is egyre nő. Egyre többen felismerik, hogy korigénnyről van szó és az új társadalmi szerveződés eddig nem érzett és ezért talán nem kellőképpen értékelt alapdinamizmusáról. A mai társadalomalakulásoknak valamiképpen alulról és mélyről kell elindulniuk. Az utóbbi néhány évben mindinkább hangot kapott az a meggyőződés, hogy nem figyeltünk fel eléggé a kis társadalmi csoportosulások szerepére, igényére és rendkívüli jelentőségére; az igazi társadalmi képlet mindig alulról kezdődik és alulról nő tovább. Az e téren nálunk regisztrálható súlyos mulasztásokról behatóan és meggyőzően ír *Hankiss Elemér* „Közösségek: válság és hiány” címmel. (3)

Szerinte egy fejlődő társadalomban felbomlanak a hagyományos közösségek, de baj származik abból, ha nem lép semmi a régiek helyébe. Nálunk a közösségek képződésének strukturális akadályai voltak: azt tanítottuk általában, hogy nincs szükség társadalmi részvételre, személyi függőségekre; az 50-es években

valóban azt hirdettük: minden megtervezhető. A szociológia megállapítása szerint négy tényező kell az igazi közösséghez: közös érdek, közös cél, közös értékrend és a „mi”, vagyis az összefogók vagy egységesülők tudata. Az ország gyökeres átalakulása három évtized alatt szétroppantotta a hagyományos értékrendeket és vonalakat. Az új értékrendszerben ezek már nem jutottak szóhoz. Így nálunk egy új társadalmi értékrend kialakulása terén kevesebb történt, mint például a gazdasági politika terén. „Az aléptítmény, a társadalmi gazdaság nem hozta létre a maga tudatértékrendi feléptítményét. Társadalmunk a hivatalosan vállalt és hirdetett szocialista értékrendet nem tudta követni, a nagy történelmi fordulat etikai, forradalmi követeléseit nem tudta felfogni és így sajátos, fájó distanciák keletkeztek.” (3)

De Hankiss mellett mások is megállapítják, hogy a közösségek vonalán Magyarországon a legnagyobb kárt valójában a hiányuk jelenti. Nélkülözhetetlen elemei volnának társadalmunk korszerűsödésének, demokratizálódásának. Elősegítenék az egyéni érdekek társadalmi szinten való megfogalmazását és konfrontálását. Hankiss Elemér tanulmányában többször is szó van arról, hogy a vallásos és humán alapon kialakuló kisközösségek, amelyek régi értékrendüknél maradnak és azt követik — ha tekintetbe vesszük a mai szociológiai követelményeket —, aktívan segíthetik az új társadalom építómunkáját. (4)

E megállapítás is felbátorít bennünket arra, hogy az egyházi kisközösségek terén tisztázzuk a fogalmakat és legfőképpen világosan lássuk ezek célkitűzéseit.

Az egyházi kisközösség az idők jelei után kérdez, hogy azokból olvashasson. A II. vatikáni zsinat feltárta, azaz jobban elmélyítette az egyház történelmiségének tudatát. Az egyház a történelemben él és a történelemmel együtt halad. Isten az emberi történelemben lépett be, amikor kinyilatkoztatta magát, amikor Isten Fia, Jézus Krisztus megtestesült és emberi életet vállalt. Isten emberi családban kívánt a világra jönni, ott nőtt fel, és az eljövendő időkben a titokzatos, továbbélő Krisztus is a történelemben folytatja, Isten jelenvalóságának sok-sok jelét adva, megváltási művét, az emberiség fölötti isteni szereteturalmat. Hitünk önmagában hordja ama elrendeltséget, hogy olvassunk a történelemben Isten tervéről, Istennek az emberrel és a világgal való gondolatairól. A hívő ember tudja, hogy a történelem nem a véletlennek kiszolgáltatott folyamat, nincsen benne káosz, hanem Jézus Krisztus Lelke, a Szentlélek, aki feltámasztotta Krisztust halottaiból, tevékenykedik a történelemben, és az Isten országa már el is érkezett, ha nem is teljességében, de kezdeti alakjában. Az egyháznak tehát szüksége van arra, hogy a világ eseményeire felfigyeljen, azokat tanulmányozza, elemezze, hogy az események mögött meghúzódó igazi emberi képleteket, a legmélyebb emberi megérzéseket, az emberek elvárásait s főleg a mai ember elvárásait észrevegye és regisztrálni tudja. A hívő hiszi, hogy az események Isten felszólításának, Isten jelenvalóságának hordozói, kinyilvánítói és így logikus, hogy a keresztények Isten iránti hűsége mindig kifejezést is nyer az embernek a történelemre adott válaszában, a történelmi alakulásban való részvételével és hozzáállásával.

Az egyház nem lép ki a világból, és nem is kerüli meg a világot. Sőt, a világon keresztül talál rá Istenre. Ahogy az egyház egészének, úgy a legkisebb közösségnek is, éppen mint közösségnek tudatában kell lennie felelősségének: tehát tagjainak tudnia kell, hogy Isten hívja meg őket a történelem jelen cselekménysorozatába, felszólítást kaptak arra, válaszoljanak Istennek. Konkrétan és gyakorlatilag ez annyit jelent, hogy egy-egy csoport működésének, tevékenységének alapfeltétele a történelmi tudat, a mindennapi történelmi eseményekkel, a szellemi, társadalmi, kulturális és politikai eseményekkel való kapcsolat keresése. A közösségnek is, mint legkisebb csoportnak, reflektálnia kell mindarra, ami körülötte történik, ami foglalkoztatja tagjait, ami érdekjelenség lehet a tagok számára és amelyre ilyen vagy olyan módon választ kell adni. A közösségnek minden iránt érdeklődnie kell, ami a tagok életét, mindennapját, sorsát érinti: mi van a családban, mi van a család körül, mi történik, ha egy családtag meghal, vagy megbetegszik, mi lesz, ha a család belső békéje felborul, mi történik az iskolában, a városnegyedben, a községben, a hivatalban, a piacon. Vagyis minden, ami a mindennapot kiteszi a maga folyamatában, a közösség reflexióját nem kerülheti el. Ennek alapján a tagok előbb-utóbb képesek lesznek arra is, hogy keresztény módon reagálhassanak a külső eseményekre is.

E magatartás, körültekintés és cselekvés a kisközösség prófétai funkciójának kinyilvánítója: fölfedezni azt, hogy Isten áll a történelemben, ezért a történelmi eseményeket és mindazt, ami körülöttünk történik, Isten szemével kell néznünk és afelől megkülönböztetni, összehasonlítani, mi közülük van az Isten országához, vagy miben térnek el az Isten országának követelményeitől. Ennek következtében az ilyen elemzés mindig felszólítást is fog jelenteni: a hit dinamizmusával tekintsünk körül és lépünk bele mi is az események folyásába, hogy cselekedni tudjunk és a prófétai szerepet az egész egyház tulajdonaként bontakoztassuk ki, hiszen ez a missziós lelkiület kialakításával együtt az *egész* küldetéséhez hozzátartozik. Nem lehet az egyház kívánalmainak megfelelő kisközösségi munka az olyan, amely nincs tekintettel a mai társadalmi átalakulásra, a „kisember” sebeinek gyógyítására, a legnagyobb jó, az erkölcsi fejlődés előmozdítására és ezzel együtt minden emberi együttélés alapfeltételére, a béke iránti elkötelezettségre. E mai igények fémlélik a bázisok létét és tevékenységét. A kisközösség tagjainak emberi meggyőződésére kell válnia, hogy a szociális kérdés, valamint a háború és béke dilemmája ma világméretű dimenziókban állnak előttünk. Az emberi földi életében is boldoggá kell tenni. Mindenfajta vallásosság innen kapja hitelességét. Az egyházi kisközösség már természeténél fogva is az ökumené elkötelezettje.

Az élet realitásait kell tudomásul venni, és ez is korunk egyik jele: nem tudunk elmenni a valóságok mellett, nem tudunk elvonatkoztatni az adottságoktól. Az idők jeleinek felkutatása és megértése a Zsinat által kijelölt társadalomtudományos, bölcséleti, lélektani és teológiai feladat egyszerre. A teológiai kérdezés itt kezdődik.

A kisközösség mint kovász az egyház életében. Az egyház küldetése Isten országának meghirdetése és felépítése: fel kell ismerni az Isten országa értékeit, érvényre kell hozni azokat juttatni és természetesen állandóan a bűn, a rossz ellen kell küzdeni. A kisközösség eleven hordozója a küldetésnek, elő kell mozdítania az Isten országának megvalósítását, a békének, az igazságnak, az igazságosságnak és a szeretet uralmának terjeszkedését: „jöjjön el a te országod”, „legyen meg a te akaratod”. E kérések az egyház ajkáról az idők jeleinek olvasása közben hangzanak el. Az emberi körülmények, a ma holnapba való torkollásának vizsgálata az egyházat önálló, magabiztos cselekvéshez vezeti el, amelynek elkötelezettsége a legkisebb személyi találkozásban érik gyümölcse, és ez a kiscsoport első „engagement”-ja, elkötelezettség-vállalása. A kisközösségnek tehát az egyház küldetését megalapozó lényegre kell felfognia és eszerint élnie, mert rendeltetésénél fogva kovász a világban, a világ lelki átalakításának csírája. Az egyház mai küldetéséhez hozzátartozik, hogy meg akarja ismerni korunk bajait, igényeit, ezért ismerni kell korunk társadalmi átalakulásainak hátterét, indítóerőit; miért vágyódik az ember mélyebb igazság és teljesebb, integrálisabb igazságosság után, miért akar szellemibb, lelkebb lenni, mint elődeink, miért akar egy sorban állni azokkal, akik vállalják egy új világ építését. Ma fájján érezzük e közösségek szükségességét: vagy elveszítjük embervoltunkat, vagy közösséget teremtünk.

A bázis kétféleképpen hathat alakítólag a környezetére. Az egyik az ún. *közvetlen cselekvés*, amely elsősorban a csoport tagjai között keresi annak lehetőségét, hogy az egyesek lelki fejlődéséért, szellemi átalakulásáért, sőt még az egyesek szociális helyzetéért vagy egészségéért, mindennapi életéért mit tehetne az apostoli segítő munka. Itt is áll az, ami minden közösségi cselekvésben mérvadó: a láss, ítélj és cselekedj fokozódó dinamikájában kell szerves egységgé, cselekvési egységgé kovácsolódnia a kisközösség tagjai egymásért való tevékenységének. **A cselekvés második módja az ún. *közvetett cselekvés***, amikor az egyes tagok ott kívánnak föllépni, saját magukból valamit adni, ahol dolgoznak, ahol élnek, megint semmi egyébért, mint hogy jobba tegyék a szellemi és morális klímát saját maguk körül. Ez annyit is jelent, hogy állandóan azon vagyunk, erősítsünk másokat, megváltoztassuk éppen a velünk dolgozók mentalitását és lelkiismeretét a tízparancsolat vagy a megtisztított humánus követelményei szerint. Ebben a közvetett cselekvésben is mindig szerepelnie kell annak, hogy mi az egész emberiséget, annak átalakulását, fejlődését és a közjót kívánjuk támogatni és segíteni. Így valóban a csoport mint kovász, az egyház prófétai küldetésének képviselője és megvalósítója lesz.

A kisközösség a hit ünnepélyes megvallásában él. Az egyház az Istennel való találkozás, az Istennel való egyesülés helye. Itt azonban a Krisztus-követők egymással is találkoznak. Ebben a találkozásban a hívők hallják a jó hírt, az evangéliumot és az evangéliumi igazságokat mint életet adó valóságot élik át, sőt magukra alkalmazzák az istentiszteletben, a kultuszban, a liturgiában és az imádságban. Az imádság egyik legszemélyibb formája a meditáció, amikor is különösen képpen elemezzük az igazság ránk vonatkozó tartalmi szálait és új személyiséget kívánunk fölépíteni magunkból. Kétségtelen, az egyház első vagy alapszerepléséről van szó az igehirdetésben és igazságainak magunkra való alkalmazásában, a Jézus Krisztus áldozatában és feltámadásában való istentiszteleti, istendicséreti kultikus részvételben. Az Istenbe vetett hit és az Istennel való találkozás csúcspontja a liturgia teljessége, az eukarisztia megünneplése. Az eukarisztia a hitben és az imában való egyesülés legtökéletesebb módja, de ez nem az egyedüli. Erre ügyelnünk is kellene, mert a kisközösségek találkozásainál nincs mindig jelen a pap, úgy is mondhatnók, a közösség tagjai talán a legtöbbször pap nélkül találkoznak. Így a bázis ünnepélyes hitvallása mindig elsősorban a pusztá ima marad. Az őskeresztényekről olvassuk, hogy a Krisztus-követők azért találkoztak egymással, hogy imádkozzanak.

Az ima olykor nagyon is üres, vagy elkoptatott, unalmas valami lehet. Sokszor monoton módon csak egyetlen imát mondunk ismételten. Ezért olyan fontos minden találkozásnál a szó is, a homília elmélyítés vagy buzdítás formájában. Így lesz az imából közös ima. A buzdítást majdnem mindig jobb, ha nem pap mondja. Azt mondják, a csoport munkájában döntő és alapvető, hogy imádkozzon. A közösségnek tudnia kell, hogy mi az egyház igazi imája, és hogyan valósítsa azt meg a kisközösség. Ismerniük kell tehát a tagoknak, vagy legalábbis egyeseknek az egyház imáinak gazdagságát, mert csak így tehetjük a csoportot igazi egyházi imaközösséggé. Jézus Krisztussal, Jézus Krisztusban és általa kell imádkoznunk! Ő az élet kenyere és ő az élet igéje is. A hit innen kapja első megfogalmazását, mert személyes, eleven találkozás az élő Krisztussal. Itt kell megemlítenünk a Szentlélek Isten tevékenységét is. A kisközösségek egyik alapélménye az egyház felépülésének, növekedésének átélése: elevenen érzik a Szentlélek jelenlétét. Az ő erejében jön létre a hit, ő kapcsol bennünket élő életáramlásokkal Krisztushoz. A Lélek közöttünk él, általa valósul meg az istendicséret, lelkünk minden sóhajtása Istenhez. Benne hívjuk az Atyát, Abba! A Szentlélek tesz bennünket a Názáreti igaz követőivé. Egyáltalán nem döntő vagy nem fontos, hogy a kisközösség karizmatikus közösség legyen. Egy-egy tagjában kétségtelenül lehet karizmatikus kegyelmek hordozója, de ebből nem következik, hogy a Szentlélek Isten különleges tiszteltét szorgalmazó tevékenységet fejtsen ki a közösség, vagy ebben lássa létének értelmét.

Általában az imánál két szempontnak kell érvényre jutnia. Az egyik az, hogy sose feledkezzünk meg úgy elmélyülni az imában, hogy az valóban Isten dicsérete legyen. Csodálatosan szép szövegek állnak a rendelkezésünkre. Ezeket összeválogatva bensőséges imaórában és átélésben tudjuk fölemelni lelkünket Istenhez, különösképpen ha a mi szavunk, a mi megnyilatkozásunk is társul hozzá. Az engesztelő, a bűnbánati imának igen nagy szerepe van. Bűnösök vagyunk, ezért bűnbánatot kell gyakorolnunk! És ez különösen a böjti időben nagyon fontos. Egy kisközösség is tudjon bűnbánó közösséggé lenni. A bűnbánat érzelmeit, a bűnbánat mély gondolatait, az önmegtágadás szellemét ápolnunk kell. Fontos, hogy ez minél többször megtörténjék. Természetesen vannak kérő és hálaimák is. Sose feledkezzünk meg arról, hogy másokért is imádkozunk. A kisközösség éppen azáltal gyakorolja együttlétének, együvé tartozásának eleven tudatát, hogy egymásért és másokért is sokat imádkozik. Elsősorban azokért kell imádkozni, akik felelősséggel állnak a világ eseményei közepett. Hinni akkor hiszünk igazán, ha imádkozni tudunk. Ezért az imádság az első ünnepélyes hitvallás. Ezért marad a közösség életető alapeleme az ima: az egyes tagok spontán személyi imája és a közös ima.

A kisközösség tagjainak hitét erősíti, neveli és műveli. A csoport egyik elindító feladata az, hogy mint eleven emberi és vallásos együttes az egyes tagok hitét mélyítse, a hit tartalmát mindjobban kibontakoztassa és egyre teljesebben tudatos keresztény magatartásra neveljen (Evangélii Nuntianti, 21,23). Teológiai el-

mélyülésre van tehát szükségünk, és mindennél fontosabb az alapvető biblikus elmélyítés, vagyis az Isten szavával való állandó kapcsolat. Ne beszéljünk továbbképzésről, mert a kurzus némelykor csak igazságokat sorakoztat egymás mellé, és nemegyszer az élettől eltávolodott igazságok halmozódnak fel bennünk. Ha a teológiai kérdést ilyen elvonatkoztatottan fogjuk fel a bázisoknál, akkor lehetséges ugyan, hogy a hit tudásában növekednek a tagok, de ez a növekedés nemigen lesz az élet forrása.

Az életre való hitnevelésnek megvannak a módszerei. Mindig arra kell gondolnunk: a kisközösségnek hitében haladni, fejlődnie kell; ha megállna, már megszűnne belső élete; mint a mindennapi elmerültségben élő emberek, a tagok elveszítenék hitük belső sugárzását. Minden kereszténynek ismernie kell hitének alapvető titkait és ezek mély összefüggését is. A hitre való nevelésnek előfeltétele az embernek mint konkrétumnak szemlélete: minden emberben fel kell fedeznünk a mély emberi vágyódásokat a boldogság, a béke és a szeretet után. Az ember szeretetre született, és azon kell lenni, hogy mások is szerethessenek bennünket. Ugyanilyen mellékkörülmény az emberekben élő felelősségtudatra való felhívás és nevelés. Valakik vagyunk, egyedi, személyes elidegeníthetetlen értékekkel rendelkezünk. Ezt az öntudatot is állandóan nevelnünk, ápolnunk kell.

Az alapközösségekben az élet újjáteremtésének dinamikáját kell felfedeznünk: az emberi létezés, az emberi élet mélységeit és rendeltetését kell állandóan vallásos szempontból szem előtt tartanunk. Egzisztenciális módon kell megragadnunk az evangéliumot, hogy életünk alakításába igazságai beleszólhassanak. Ehhez szükséges, hogy ismerjük az evangélium, a kinyilatkoztatás legfőbb igazságait és az Isten szavának természetét. Az evangéliumban hozzánk szóló Isten szava első sorban igazságot tár elénk, de nem tisztán, mert nem csupán egy-egy igazságtartalomról van szó, hanem mindig felszólításról vagy hívásról is, hogy az Istennel mint személyrel találkozzunk. Istennel úgy állunk szemben, mint aki hívott bennünket, aki akar valamit velünk és tőlünk. A hit tehát a maga teljességében állandóan eleven, személyes találkozás Isten és az emberi én között. A csoport munkájában nem az a lényeg — és nem is lenne elég —, hogy a tagokat megtanítsuk az igazságra, hanem hogy átéljék az Istennel való találkozást és eszerint alakítsák életüket. Az Istennel való találkozásra tanítani könnyű akkor, ha valaki olyan élettapasztalattal rendelkezik, vagy mondhatjuk, istentapasztalattal is, hogy saját kivetítésében érthetővé, foghatóvá tudja tenni az Isten jelenlétét és velünk való akaratát. Ez az illető már nem is tanító lesz, hanem tanúságtévő, ahogy ezt az evangéliumban sok helyütt mondja az Isten szava (Evangélii Nuntianti, 41). A hit elmélyítésének feladata nem valamilyen elméleti kurzus formájában összeszedett tananyag, hanem inkább a tapasztalatok kicserélése, hogy általa közösen erősödjünk a hitben. Ez az igazi csoportjelleg és csoportmunka. (5) „Urunkat, Krisztust szentül tiszteljétek szívetekben, legyetek mindig készen rá, hogy mindenkinek megfeleljetek, aki csak kérdezi, mi az alapja reményeiteknek” (1 Péter 3,15).

A tapasztalat itt valójában az evangéliumi igazság életrevalóságának átélése. Ebben az átélésben kifejeződik az, hogy az isteni igazság szüntelenül tisztít engem, egyenes úton tart, sőt az igazság mindig felszólítás bennem arra is, hogy mások számára is továbbadjam. Az igazság, az Isten igazsága a jó hír. Aki ezt hallja, aki követi, az előbb-utóbb arra az egyéni tapasztalatra tesz szert, hogy az isteni igazságban élet, remény, szeretet, boldogság, felemelkedés és kibontakozás található. A közös szentírási olvasásnak és elmélyítésének mindig ugyanaz a célja: föl szabadulttá, boldoggá tenni az embert, mert az elhangzott igazság alapján biztosítékot kaptunk arra, hogy életünk Jézus Krisztusban teljessé váljék (1 Kor 15,2—20). A csoportmunka két pillére tehát: az ima és a Szentírás olvasása.

A kisközösség testvéri közösség. Az elemzés folyamán egyre jobban kitarul a kisközösségek és a kisközösségi munka emberi arculata. A legemberibb és legkeresztényibb szavunk a testvériség. Emberi azért, mert a közösségre utal; keresztényi azért, mert a mennyei Atyának Jézus Krisztusban, Fiában új életre született gyermekeiről van szó. Istengyermekség = embertestvériség! E kettő evangéliumi alapon egybetartozik. Az egyház szíve legbensőbb valósága éppen abban jut kifejezésre, hogy a közösség, a testvériség titka. Azt mondja a zsinati határozat: az egyház az emberek Istennel való egyesülésének és egymás közötti egységének jele és való-

sága. Titokzatos ez az egyesülés, vagyis természetfeletti elemekkel átszőtt lelki tartalom. Titokzatos az egyházi közösség egysége és mégis teljes reális valóság. Az egyház e legmélyebb dogmatikus igazsága vagy titka nem lehet egyszerűen csak egy igazságtartalom, vagy egyszerűen egy kijelentés vagy állítás értelmünk, gondolataink sorozatában, hanem olyan mély lelki valóság, amelynek visszhangoznia kell a mindennapi életben is. Az egyház emberek találkozása és mint ilyen, jele lesz Isten bennünk és a világban való tevékenységének.

A testvérekben, ha szeretik egymást, az Atya arculata és szeretete ragyog föl. Minél inkább ismerik egymást a kisközösség tagjai, annál inkább tudnak testvérekké lenni és annál inkább lesznek Isten szeretetének kinyilvánítói. A nagy egyházi közösségekben, mint például a helyi (plébániai) közösségekben sok ezren is lehetnek. Nem is ismerik egymást mindig, pedig milyen jó lenne, ha testvéri közelségben lévén, jobban ismernék egymást. Egy kisközösségben egészen közel jutnak egymáshoz az emberek, megismerik egymást, és így a kisközösség jele lesz a szeretetnek, a testvéri szeretetnek. Éppen ez — a szeretetnek, a gyakorlati szeretetnek hiánya vagy meddősége — vezette rá az egyházat, hogy a kiscsoportokra, a szeretetközösségekre fektessen nagyobb súlyt. A tapasztalat azt mutatja, hogy akkor működik igazán jól egy közösség, ha tagjai kölcsönösen megismerhetik egymás helyzetét — hogy miképp élnek —, ha személyi kapcsolatok tudnak kialakulni az egyes tagok között, s ez utóbbi döntő jelentőségű a csoport munkájában és életében. Igazi testvériség ott alakul ki, ahol igazi barátság szála fűzik egybe a tagokat. Ehhez hozzátartozik, hogy a csoport tagjai gyakran találkozzanak egymással kirándulások alkalmával, otthoni családi szórakozásoknál, esti együttélésekben.

A kisközösség tehát rendeltetésénél fogva a testvéri szeretet hirdetője, az embertestvériség kinyilvánítója, amelynek alapja a kisközösségekben megvalósítandó szolidaritás és összefogás. Eleve valamilyen összetartó kapocsnak kell jelen lennie, hogy ez a közösség egyáltalában létrejöhessen. Azonos gondolkodású, azonos műveltségű és foglalkozású emberek között a testvéri közösség felépítése is könnyebb. A kisközösségben a szeretetből adott tanúságtétel integrális összefogást kíván: jelenlétet, közös részesedni akarást, szolidáris összefogást minden tag részéről.

A kisközösség szolgálóközösség. Legkrisztusibb szavunk a szolgálat. Krisztus Urunk szolgálni jött a világra: megmosta az apostolok lábát, hogy azok egymás lábát is megmossák. A korintusiaknak írt első levél (12) alapján az egyház élő test, vagyis az élő szervezethez hasonlít fölépítésében és tevékenységében. Az egyház tagjai mint a test tagjai együttműködnek és összhangban vannak. Az élő szervezetben az egyes részek és szervek, a test minden egyes sejtje különböző, de egymást kiegészítő tevékenységet fejtenek ki az egész test javára, a test fenntartása, növelése, fejlődése érdekében. Az egyházban az egyes emberek, a hívők szolgálata a Szentlélekisten tevékenységére épülnek. Az egyházban egy a meghívás, de különbözőek a szolgálatok, amelyek a közösség életét hivatottak előmozdítani. A szolgálatok mögött a Szentlélekisten külön kegyelmei, ún. karizmái állnak, ha az egyes tevékenységek valóban egyházépítő jellegűek, vagyis ugyanarra az egy célra irányulnak: az egység és az együttműködés előmozdítására. Saját nívelükön a kisközösségek ezt a cselekvési közösséget, a szervezeti közösséget nemcsak jelképezik, hanem valóságosan is képviselik, azaz ilyen irányban tevékenykednek.

Már itt, a bázisban is minden egyes tagnak meg lehet a maga külön szerepe, a különböző tevékenységek mégis egy célra irányulnak. Minden közösség arra rendeltetett, hogy tanújelét adja saját maga spontán és kreatív megeremtésének, miközben az egyes tagok a legkülönbözőbb módon vesznek részt az egész egyház felépítésében és életésében. A legkülönbözőbb cselekedetek sorolhatók ide: betegek látogatása, öregek támogatása, mások jó tanácsokkal, olvasmányokkal való el látása, haláleset alkalmával az ittmaradtak vigasztalása, egymás meglátogatása, megerősítése a hitben, a mindennapi eligazodásban, egyszóval egymás segítségére lenni még esetleg hivatásbeli dolgokban is. Az egyház ilyen téren atyai funkciót is végez: gondoskodik, nevel, fölemel, tanít. Ez az egyház pásztoralis tevékenységének megnyilatkozása. Mindannyian Jézus Krisztusnak nemcsak tanítói és főpapi, hanem főpásztori küldetésében is részesülünk. Egy-egy csoportban szükséges az is, hogy az egyház e pásztori vagy főpásztori, atyai szerepének a vetülete is

meglássék. Kell a vezetés, kell az atya fogalmában megfogalmazott felelősség, kell a küldetésstudat. Mindezek az egyház atyai arculatának is kinyilvánítói, amelyek szintén Jézus Krisztus jelenlétére utalnak.

A közösség életében nem az a döntő, hogy mindenkinek mindent meg kell tennie, mindenki mindenki helyett cselekedjék. Fontos azonban az, hogy másokat segítsünk, hogy egymást segítsük a feladatok végrehajtásában. Egymás képességeit, tehetségét jobban meg kell ismernünk, jobban szemügyre kell vennünk egyes emberek karizmatikus adottságait is, az isteni kegyelmet. Ezeket kell észrevenni és egymás közt összhangba hozni. Így éri el a közösség, a kisközösség a maga célját is: szolgálata révén mindig jobban Isten embereivé teszi tagjait. Lelkes vállalkozásban, áldozatos odaadásban élő hívőket állít az egyházba, akik az egyház szolgálói, az egyház hordozói kívánnak lenni. Valóban kifelé is meglátszik, hogy akik a választottak, azok a meghívottak is, hogy a testvérek közösségének szolgálatára álljanak.

A kisközösségek Jézus Krisztus közösségek. „Hogy tanítványaim vagytok, arról ismerik meg az emberek, hogy szeretitek egymást.” A tanítványok e kölcsönös szeretetének ki kell alakulnia az egyházban, de ismét alapvetően, mint legfoghatóbb és legláthatóbb jelzésnek, ki kell alakulnia a kisközösségekben. A bázisközösségek nem gették és nem is szekták. Ma sok vita folyik arról, milyen módon maradjanak a nagy egyházi közösségekben, elsősorban a helyi egyházi közösségekben. Csak úgy maradhatnak Krisztussal kapcsolatban, csak úgy lehetnek az ő közösségei, ha az egyházzal azonosak maradnak, a hierarchia, a püspökök és papok irányításával működnek. Az egyes kisközösségek függetlenek ugyan egymástól és mégis, mivel közösségek, testvéri közösségekben is tartoznak egymással és az egészszel együtt élni. Úgy is felfogható, hogy az egyház többszörösen kisközösségek-ből összetett nagyközösség. Kétségtelen, ez a helyi egyházak struktúrája: tehát együttműködésnek, sőt függőségnek kell létrejönnie az egyes csoportok között. A plébánia, az egyházközségi nagy közösség szükségszerűen ilyen többszörösen főllesztott közösségi kpletekből tevődik össze.

Hitünk szerint a Szentlélek az, aki a kisközösségek egymás közötti egységét, egymásért vállalt felelősségét létrehozza, illetve kegyelmi közreműködésével állandóan táplálja. A Szentlélekisten gyökereztet bennünket Jézus Krisztushoz a hit által, az egyetlen küldetés, az Isten országába szóló meghívás alapján. És mégis, az egyházban igen fontos, hogy e belső felépítettség, amely elsősorban kegyelmi indításból származik, sőt kegyelmi együttműködésben bontakozik ki, minden bensősége ellenére kifelé is látható legyen. A kifelé való láthatóságban a kisközösségnek el kell árulnia, hogy lelki valóságokért küzd, olyan tényezők után kutat, amelyek az életre is kihatással vannak. A keresztyén tanúságtétel tanító és vonzó példáiról van szó: Krisztus követői a názáreti Jézus életét kívánják megvalósítani, jelezve a világnak, hogy életeszmejük Jézus Krisztusnak, az istenembernek Istenhez és az emberekhez vezető útja. A Krisztus-hívők Jézus útján járnak: a ma annyira életszerűen ható krisztocentrikus szemléletnek ebben a „követési vagy azonossági” tudatban kell kikristályosodni. (6), (7)

Krisztus útján járnak azok a választottak, akik az apostolok és utódaik, a püspökök által követett evangéliumi úton, mint „az egyházba hívottak” szorgoskodnak az Isten országa megvalósulásáért. Az egyházi közösség látható jele kifelé a püspök, aki szoros kapcsolatban, kollegialitásban van a többi püspökkel. A püspökök mint az apostolok utódai állnak az egyház élén. A püspök mellett ott vannak a papok, akik munkatársai és megbízottjai, s a püspök felelőssége alapján fejtik ki lelkipásztori tevékenységüket. A papok a kisközösségek, a kiscsoportok közötti kapcsolatok látható jelei. Ők már jelenlétükkel is azt fejezik ki, hogy a kisközösségek Krisztushoz tartoznak, s így ők a hit hitelességének tanúi és biztosítékai, ami egyet jelent azzal, hogy a papok révén biztosított és látható a közösségnek az

egyházzal való egysége, a helyi egyházzal való közössége. Az ortodoxia és az ortopraxis egybehangolásáért elsősorban az egyházi kisközösségekben tevékenykedő pap a felelős.

A papok a hívő nép küldöttei, a hívő nép vezetői. Ebből azonban egyáltalában nem következik az, hogy egy-egy csoportban a papnak kell a főszerepet játszania. Ellenkezőleg! A tagok mindannyian felelősek, és elsősorban a laikusok felelősek a kisközösségekben. A pap az Isten országába vezető úton föltárja az evangélium értelmét, de a lelki életet a jelenlevő csoport tagjainak kell kialakítania. A kisközösség szerkezetében mindig laikusközösség marad! „Cor ad cor loquitur” a tagok alakítják egymás lelki életét. Ha e közösségben a pap is jelen van, akkor nincs jelen mint a közösség tagja, hanem mint barátságban, az egymásért való levésben, az imában részesedő jelenlevő. A pap mélyíti a hitet, ez a szerepe, de a tanúságtételt a világban elsősorban nem neki, hanem a csoport tagjainak kell megteremteniük. Akkor hiteles a pap működése és jelenléte, ha éppen a csoportok közti kapcsolatokat ápolja és ösztönzi a csoport tagjait, hogy egymáshoz tartozásukat, katolicitásukat, általános keresztény mivoltukat is átéljék az egyházhoz való tartozásban, az egyházzal való együtt tevékenykedésben.

Külön szerepe akkor van a papnak, amikor közösen, szentségi módon fejezik ki a csoportok egymáshoz való tartozását, elsősorban az eukarisztiában, amelyben kultikusan, istentiszteleti megnyilvánulásban hangsúlyozzák a Jézus Krisztushoz való kötődésüket, hogy általa jussunk el a Szentlélek erejében a mennyei Atyához. Ez a papság külön kultikus szerepe, sajátos tevékenysége a kisközösségekben. Végső következtetésben tehát azt mondhatjuk: nem szükséges, hogy egy bázisközösségben egy pap, vagy több pap is jelen legyen, mint a közösség tagja, de szükséges, hogy minden egyes bázisközösség a papon keresztül legyen összefűzve más egyházi közösségekkel, a helyi egyházakkal, egy-egy egyházmegye minden egyházával.

Az egység és közösség első alapja és nivója a plébánia, az egyházközség. Itt kell kifejezésre jutnia mindenki egységének. A plébánia az a hely, ahol a csoportok létesülnek, ahol a vezetők, a „lelkésítők” kiválnak, ahol a csoport élete lefolyik. A plébánia így áll valójában az élet szolgálatában. Az idők jeleit kell látnunk abban is, hogy a kisközösségek egymás közti kapcsolatukban a plébániát építik, a plébániát teszik mindinkább nagy közösséggé. Jóllehet, ma közösségbe vágyódnak a hívők, de ebből nem következik az, hogy egy-egy plébánián belül minden hívőnek valamilyen kisközösséghez kellene tartoznia. Még mindig szám szerint kisebbségben vannak azok, akik valamilyen csoportmunkában tevékenykednek, vagy az után vágyódnak. Mégis ebben kell látnunk a holnap pasztorális kibontakozását. A kovász sohasem volt azonos a liszttel, de kell a liszt és kell a kovász is.

Jegyzetek: 1. Nyíri Tamás: Közösség és vallásosság (Teológia, 1980 március. A közösség fogalmának alapos megvilágítása.) — 2. Szennay—Tomka: Egyházi kisközösségek (Teológia, 1977 június. A nálunk megjelent első rendszeres összefoglalás és eligazítás.) — 3. Hankiss Elemér: Közösségek: válság és hiány (Valóság, 1980 szeptember) — 4. Bálint B. András: Rábízom magam Istenre. Beszélgetés vallásos fiatalokkal (Forrás, 1979 október. A riport arról számol be, hogy „a vallásos világnézet napjainkban is komoly hatást gyakorol a fiatalokra”) — 5. Österreichische Pastoraltagung, 1975. Grundlagen-Modelle-Leitlinien (Herder, Wien, 1976); Bei der Sache bleiben, Themen und Modelle für Jugendgruppen, Evangelische Landeskirche (Friedrich Bahn Vlg, Konstanz, 1980); Roman Bleistein: Jugendmoral, Tatsachen, Deutungen, Hilfen (Echter Vlg, Würzburg, 1979) — 6. Klaus Hemmerle: Christus nachfolgen, jungen Menschen den Weg finden helfen (Herder, Freiburg i. Br. 1980) — 7. Les communautés ecclésiales de base. (Documents-épiscopat français, 13, 1980. Jól felépített eligazító anyag. Sokat köszönhetek gondolatmenetének.)

A Jézus feltámadásáról szóló tanítás

Az evangéliumok Jézus nyilvános működése idejéről is emlitenek természetfölötti jelenségeket: csodákat, jóvendöléseket, teofániákat. Feltámadása azonban mindezeket felülmúlja. Csodái között szerepel ugyan a halottak feltámasztása, mint a naimi ifjúé, Jairus leányáé és Lázáré, de ezek a földi életre jöttek vissza. Arról lehet vitázni, hogy a halál milyen stádiumából keltek újra életre, és hogy feltámasztásuk *mint csoda* mennyiben különbözik a betegek meggyógyításától. Jézus feltámadásánál azonban új jelenség előtt állunk. Ő nem a földi életre jött vissza, hanem az örök életre támadt fel. Akiket feltámasztott, s akik a földi életüket folytatták, azoknál a halál még nem volt a földi élet végleges lezárása. Teológiai értelemben csak azt mondjuk halálnak, amikor az ember befejezi földi pályafutását, és elérkezik a túlvilági célhoz, amely végleges állapot. Ennek elnyerését megelőzi az ítélet, ezért aki oda érkezett, az már nem folytathatja földi életét. Lázár és a többiek ilyen értelemben „nem haltak meg”, még akkor sem, ha testi haláluk bekövetkezett. Jézus feltámadása tehát inkább azt jelenti, hogy ő testi valóságban áment az örök életbe, megdicsőült, s megjelenéseivel bizonyította, hogy él. Az ilyen túlvilági végső cél létezéséről már az ószövetségi kinyilatkoztatás is beszélt, de a végleges bizonyítékot csak Jézus feltámadása adta.

Jézus feltámadása kiindulópontja lett az apostoli igehirdetésnek és az egyház életének. Apostol csak az lehetett, aki a szemtanú élménye alapján tanúskodhatott Jézus feltámadásáról (ApCsel 1,22). A hit rövid összefoglalását pedig abban látták, hogy Jézus „vétkeinkért halált szenvedett és megigazulásunkra feltámadt” (Róm 4,25). Az egyház azóta is Jézus feltámadásában látja a keresztény vallás alap-tételét. Ma is valljuk Pál apostollal: „Ha Krisztus nem támadt fel, akkor nincs értelme a mi tanításunknak, és nincs értelme a ti hiteteknek sem” (1 Kor 15,14). Az ő feltámadása nélkül ugyanis nem volna bizonyítékunk arra, hogy az emberi élet célhoz érhet, megkaphatja fáradozásai jutalmát, vagyis nem volna bizonyítékunk az üdvösségről, a bűnbocsánatról, az isteni igazságszolgáltatásról. A keresztény hit ereje és valósága tehát attól függ, hogy Krisztus feltámadása mennyire eleven meggyőződés az egyház tudatában, és hogy az egyház mennyire tudja azt hirdetni, hogyan tud róla tanúskodni.

A hit hirdetése feltételezi a kinyilatkoztatott tanítás hallgatását és elfogadását. A mai természettudományos gondolkodásban és a technika alkalmazásának korában a szellemi és természetfölötti jelenségek, célok eléggé idegenül hatnak. Azért nem árt, ha rámutatunk arra, hogy ezek a természetfölötti dolgok végső fokon nem idegenek az emberi léttől, sőt egyedül ezek biztosítják életünk igazi értelmét. Jézus feltámadása és az ember feltámadása nélkül ugyanis csak a megsemmisülés marad, mint végső megoldás. A semmi pedig nem adhat magyarázatot, nem ébreszt reményt.

A tapasztalat igazolja, hogy az ember a jövőre beállított lény. Előre néz, vár valamit, szeretne valamit elérni, sőt eléje dolgozik a jövőnek. Mindezt annak ellenére teszi, hogy látja letűnni az előtte élt nemzedékeket. Ezért a túlvilág mindig probléma volt valamilyen formában. A „lélek” halál utáni életét, megmaradását sok nép feltételezte. Az ember azonban a test és a lélek egysége, ezért ha vár rá valamilyen teljesség, cél, azt csak testi-lelki valóságban élheti meg. Az a feltámadás, amelyről a kinyilatkoztatás beszél, nem más, mint a teremtettség művének az atyai szeretet alapján való befejezése, teljességre való emelése. Ha az ember a teremtettség Istene elgondolása, akkor létének csak az ilyen beteljesedés adhat értelmet. Erre utal erkölcsi tudatunk is. Az igazságosság igénye elidegeníthetetlenül él bennünk, de a földi élet nem elégíti ki. Ha nincs örök élet, akkor a lét ellentmondását semmi sem oldhatja fel. Pozitív irányban pedig megemlíthetjük az ember személyi kapcsolatait, amelyek a legnemesebb magatartás és áldozat forrásai lehetnek. Ha a szeretet nem örök, akkor az élet legmagasztosabb hajtásai dermednek meg igazságtalanul.

Jézus feltámadásának misztériumát csak úgy közelíthetjük meg, ha az egész üdvörtörténet összefüggésében szemléljük. Az üdvösség története azt tárja elénk, hogy az Isten hogyan kezdett párbeszédet az emberrel, és hogyan akarta magához emelni. A kinyilatkoztatás mindig arra tanította az embert, hogy a jövőbe nézzen, reménykedjék, mert Isten közeledik, szabadulást ígér, megváltást hoz. Jelenlétét és erejét pedig azzal igazolta, hogy a történelemben tapasztalható természetfölötti jeleket hozott létre, amelyek az ember hitét ésszerűvé tették. Isten az egész üdvörtörténetben irgalmasnak, megértőnek, türelmesnek, igazságosnak mutatatta magát, s azt is igazolta, hogy az egyszer megkezdett párbeszédet állandósítani akarja. Jézus megjelenésével a párbeszéd teljes lett: Isten véglegesen kitért, mindent elmondott magáról, ami belefért az emberi keretbe, kinyilvánította gondviselését, irgalmát, szeretetét. Az apostoli ígéhirdetés így tekintett vissza a Jézus-eseményre: „Aki saját Fiát nem kímélte, hanem mindnyájunkért áldozatul adta, hogyne ajándékozna nekünk vele együtt mindent?” (Róm 8,32). Isten itt felhatalmazta az embert arra, hogy reménykedjék, és hogy fogadott gyermeknek érezze magát. Jézus és az Atya között az egész emberiség párbeszéde elevenedett meg, hiszen ő a mi életünket élte, a mi sorsunkat képviselte, s feltámadása nekünk hozta meg a választ. Ezért minősíti *Karl Rahner* az ő feltámadását az üdvörtörténet legmagasabb hitelesítésének (Sacramentum mundi, I, 404).

Az apostoli egyház ebben az összefüggésben tanúskodott Jézus feltámadásáról, s csak ez az üdvörtörténeti összefüggés igazít el bennünket is. A bizonyítékot megkaptuk a négy evangéliumban és Pál apostol leveleiben. A bizonyíték módját pedig a zsidók ellenvételei készítették elő. Ők úgy vélték, ha a Messiás eljön, azért jön, hogy győzzön, uralkodjék, megszabadítsa őket ellenségeiktől és dicsőséges országot rendezzen be a földön. A szenvedő Megváltó képe idegen volt számukra, főleg abban az esetben, ha gonosztevéként hal meg a keresztfán. Halálából azt olvasták ki, hogy Isten elhagyta, elvetette, s ezért feltámadásának hallatára megbotránkoztak. Ennek ellensúlyozására az apostoli ígéhirdetés először Jézus engesztelő szenvedéséről, áldozatáról beszélt, mégpedig abban az értelemben, ahogy Izajás 53-ik fejezete megadta hozzá az öszövétségi alapot. De az egyházi ígéhirdetés tovább ment, mint a próféta jövődőlés. Már nem „Jahve engedelmes szolgájáról” beszélt, hanem a Fiúról, aki szenvedésében és halálában is az Atyának engedelmeskedett, s ott is maradék nélkül Fiúnak mutatta magát. Viselkedéséből kicsillant a hódolat, a tisztelet, az engedelmesség és a küldetésben való helytállás. Mindent összefoglalva, az apostoli tanítás azt állítja, hogy Jézus maradék nélkül megdicsőítette az Atyát. Földi életének ilyen bemutatása után már könnyebb volt a feltámadás misztériumáról beszélni. A Fiúval szemben Isten valóban úgy mutatkozott meg, mint az Atya. Nem azzal, hogy megszabadította a kereszttől, hanem úgy, hogy érdemei jutalmául örök életet, dicsőséget és hatalmat adott neki a mulandó földi élet helyett. Sőt, emberi természete szerint is maga mellé vette, „jobbára ültette”, ahogy a jövődölések előre jelezték képekben.

Az evangélisták azt hangsúlyozzák, hogy Jézus külső tetteivel, imájával, magatartásával és a vértanúhalál elfogadásával mutatta magát az Atya Fiának. Erre az Atyának is tettekkel kellett válaszolnia. Az engesztelő szenvedés az üdvörtörténet nyilvánossága előtt játszódott le. Ezért az elfogadásnak, az Atya válaszában is kellett, hogy legyen *külső bizonyítéka*. Ezek a bizonyítékok az öszövétségi jövődölések, az üres sír és a megjelenések. A Szentírásnak ezt a realitását, létezését kódosítja el *Bultmann*, amikor arról beszél, hogy Jézus csak az egyház kérgmájában, ígéhirdetésében támadt fel. Vagyis az apostolok csak belső hitet kaptak arról, hogy Jézus szenvedésének megvolt az üdvszerző értéke, de semmiféle külső jelet és bizonyítékot, mert hiszen a mi világunkban természetfölötti jel nem is létezhet, illetőleg nem ismerhető fel. Ezzel szemben az apostoloknak és utánuk az egyháznak az a meggyőződése, hogy amit mi a Szentírásban Jézus feltámadásáról kapunk, az egyenes folytatása az üdvösség történetének, ahol a hit mindig Isten tettein, természetfölötti megnyilatkozásain alapul.

*

Az üdvörtörténeti összefüggéssel kapcsolatban kell néhány szót szólnunk a *mai ember nehézségeiről* is. A természettudomány módszere és eredményei ráterelték a figyelmet az anyag erőire és a benne levő képességekre. A tudomány csak azzal foglalkozik, amit mérni és számlálni lehet, vagyis ami a természetes tapasztalás

tárgya. Sokan hajlandók mindazt, ami szellemi és természetfölötti, a mondák, a mítoszok világába utalni. Ugyanakkor a mai embernek megnövekedtek a vágyai, ezért érzékenyebb a korlátozás, a csalódás, a szenvedés iránt. Olyan istenségről könnyen beszélnek, aki segíti vágyainak teljesedését, de az Isten hallgatását, megszűnését, titokzatosságát úgy veszi, mint idegen problémát, aminek nem érdemes sok időt szentelni. Itt a földön, mostani életében szeretné terveinek megvalósulását, vágyainak kielégítését látni. A túlvilági életet, a feltámadás gondolatát különben is megelőzi a halál sötétsége. Miért van Istennek szüksége ilyen kerülő utakra, ilyen kegyetlen átmenetre? Ha meg akarja adni a boldogságot, az örök életet, miért nem adja meg szenvedés és halál nélkül?

A feltámadás, a túlvilág, az örök cél csak annak mond valamit, aki meg látja az életben a szellemi és erkölcsi értékeket. Annak, aki tudja, hogy vannak személyes döntései, amelyek a jót valósítják és a rosszat akadályozzák. Annak, aki tud tiszteletet, szeretetet, ragaszkodást mutatni más személyek iránt, és sajnálná, ha ezek az energiák megsemmisülnének. A feltámadás és az örök élet annak igazi probléma, aki megéli saját énjének kioltóhatatlan szomjúságát a tudás, a békesség, az igazságosság, a megnyugvás után. Még inkább probléma annak, aki megérez valamit a szellem szárnyalásából, aki szeretne eljutni a teljes világosságra, a szellemi szabadságra, a titkok megoldására. Akinak ilyen élményei vannak, az nehezen nyugszik bele abba, hogy a végső megoldás a fel-sülés, az igazságtalanság, a sötétség, a megsemmisülés legyen. Aki hozzászólt ahhoz, hogy a lelkiismeret szavában és a segítő szeretet rezdüléseiben magasabb erőket fedezzen fel, mint ami az atomok mélyén rejlik, az hitével könnyebben felfogja azokat a természetfölötti erőket is, amelyek az üdvösség történetében megnyilvánulnak.

Jézus feltámadása a hitrendszerben úgy áll előttünk, mint a kozmosz meg-dicsőülésének biztosítéka. Ő test szerint a mi anyagvilágunkhoz tartozik, tehát benne már a világ „zsengéje” dicsőült meg. A kinyilatkoztatás a „teremtmények elsőszülöttének” mondja (Kol 1,15), ami a biztosíték arra, hogy végül is belevon mindent saját dicsőségébe és örök létébe. Ő a biztosíték, hogy a világ minden ki-rívó ellentmondása ellenére is megtalálja harmóniáját (Ef 1,10). Az apostoli ige-hirdetés úgy állítja eléink az életét, mint az Isten Fiának életét, amelyben a te-remtett világ értelmezése, megbecsülése, az ember tisztelete és felemelésének vá-gya, az igazságosság, a türelem, a szeretet, az odaadás, az áldozatvállalás, a bé-kességre való törekvés elérte a maximumot. Ez az élet egészen kitöltődött tar-talommal, egészen tele volt Isten gondolatával, egészen volt értelme, ezért nem semmisülhetett meg. Aki ismeri az evangéliumot, annak Jézus feltámadása nem lehetetlenség, nem önmagunk naiv vigasztalása. Aki megbizonyosodik arról, hogy az üdvösség története az isteni erő és irgalom kiáradása, sőt az élő Isten köze-ledeése, az megsejti azt is, hogy van nagyobb hatalom, mint a halál.

Jézus feltámadása a *hit tárgya*. Az egyház kezdettől fogva annak tekintette, nem pedig egyszerű tapasztalati jelenségnek. Jézus egyik megjelenése alkalmával az apostoloknak „hitetlenségüket és keményszívűségüket” veti szemükre (Mt 16,14). Tamásnak azt mondja: „Hittél, mert láttál. Boldogok, akik nem látnak, mégis hisznek” (Jn 20,29). A hitvallásban is ezt tanúsítjuk: Hiszem, hogy harmadnapra a halálból feltámadt. De mi a hit? Milyen szellemi állásfoglalást értünk rajta? Már céloztam *Bultmann* fogalmazására, akinél a hit csak benső ösztönzés alapján létrejött gondolat tartalom és magatartás. Szerinte az apostolok is ilyen benső ösztönzés alapján kezdték hinni, hogy Jézus ügye nem vészett el, benne Isten kinyilvánította üdvösségünket. De ez a hit nem támaszkodott semmiféle külső jelre: sem üres sírra, sem megjelenésekre. Azaz Jézus feltámadása igazában nem esemény. Ha mi ma hitünk igazolásában visszamegyünk a kezdetig, ott csak egyetlen történeti tényt találunk: azt, hogy az apostolok hitték Jézus feltámadá-sát. Bultmann szerint végeredményben mi is azért hiszünk, mert az apostolok hit-tek, s a maguk hitét képekkel fejezték ki, azaz mintegy dramatizálták, azért be-széltek üres sírról és megjelenésekről. Ezek azonban csak koruk mitikus vallásos nyelvének emlékei. Ha a valóságot akarjuk látni, a Szentírás előadásmódját mítosz-talanítani kell. Meg kell elégednünk azzal, hogy húsvéti „események” nincsenek. A valóság csak az a hitbéli tartalom, hogy Jézus halálában megkaptuk az üdvös-séget.

Amikor mi a katolikus hit és teológia értelmezése szerint beszélünk Jézus feltámadásáról, minden ilyen ellenvetést figyelembe kell vennünk. Amennyiben a feltámadás természetfölötti jelenség, a felvilágosodás és a racionalizmus kora óta nem hiányoztak az ellenvetések és kifogások. Az egyházi hitvédelem évtizedeken át foglalkozott azoknak a véleményével, akik a feltámadást a mitológia világába utalták, vagy az apostolok tévedésére, illetve csalására hivatkoztak. Ma a józan szemlélő megállapíthatja, hogy a kereszténység hatalmas szellemi, történeti tényező lett, az emberek millióit befolyásolta világnézetileg és erkölcsileg. Ilyen szellemi mozgalom nem születhetett ostoba tévedésből vagy csalásból. Az apostolok abban a környezetben kezdték hirdetni Jézus feltámadását, amelyben élete és halála lejátszódott. Mégpedig nem évtizedek múlva, hanem napok múlva. Csak azért tehették, mert igazolta őket az őszövétségi jövőndőlés, az üres sír és főleg Jézus nyilvános működése. Az erőt és a lendületet pedig megkapták megjelenéseiből.

Ma a négy evangélium és Pál levelei alapján tekintünk vissza Jézus feltámadására. Mi is valljuk, hogy ezekben az írásokban nem jegyzőkönyvet kapunk a húsvéti eseményekről, hanem az apostolok, illetve az apostoli egyház hitének megvallását. De milyen hit volt ez, és miért soroljuk Jézus feltámadását a hit világába? A hit nem vélemény és hiedelem, hanem megbízható személy tanúságának elfogadása. Hiszek annak, aki tud valamit és őszintén adja tovább. A válaszos hit Isten tanúskodásán alapszik, az ő tanúskodását pedig csak természetfölötti jelekből következtethetjük ki. Jézus halála például önmagában nem volt a hit tárgya. Arról tapasztalatilag is meg lehetett győződni. De az a tétel, hogy Jézus halála engesztelő áldozat volt a világ bűneiért, az már a hit tárgya. Ezt már csak isteni tanúskodás alapján fogadom el. A hitben tehát mindig van valami láthatatlan, természetfölötti. A feltámadás esetében ez a láthatatlan, ez a természetfölötti maga a feltámadt Krisztus, aki már nem tartozik tapasztalati világunkhoz. De ennek a hitnek vannak bizonyítható előzményei: a kereszthalál, az eltemetés és az üres sír. Ezek ugyan önmagukban még nem adhattak hitet, de benne voltak abban az üdvtörténeti összefüggésben, hogy Jézus földi működésével igazolta isteni küldetését, s az őszövétségi jövőndőlés beszélt arról, hogy a Messiás szenvedése ellenére életre és örök uralomra hivatott. Azonkívül a feltámadást igazolta a megjelenések sorozata. A tanúk itt azok az apostolok, akiket Jézus már előzetesen kiválasztott és igazolt. A megjelenések bizonyítják, hogy Jézus él, ugyanaz a személy, mint előbb, de megjelenései és eltűnései azt is bizonyítják, hogy már más létszámú van és nem kötik ennek a világnak a törvényei. Az apostolok félnek, hogy szellemet látnak, s csak a megjelenés valósága alapján fogadják el, hogy Mesterük megfoghatatlan, magasabbrendű világban él. A megjelenések olyan jelek, amelyeket értelmezniük kell, s az értelmezés eredménye csak az lehetett, hogy Jézus valóban feltámadt, az Atyánál van, elérkezett a túlvilágra, az örök célba. A hit tárgya éppen ez a természetfölötti állapot és létmód.

Az apostolok arról tanúskodnak, hogy valóban találkoztak Jézussal, megtapasztalták személyes, testi jelenlétét. „Ez a tapasztalás túlmegy a mindennapi tapasztalás horizontján, bár egészen reális. De hogy beszélhessenek róla, rászorulnak környezetük hagyományos vallási nyelvére. S ez a körülállókra úgy is hatott, mintha hitbeli élményüket egészen földi keretekbe sorolták volna bele” (J. Kremer: Die Osterevangelien, Stuttgart. 1977. 155).

Itt szokták felvetni azt a kérdést is, hogy Jézus feltámadása *történeti esemény-e* vagy nem. Egyszerű *igen*-nel vagy *nem*-mel nem válaszolhatunk. Történeti eseménynek olyan jelenséget mondunk, amely egész lefolyásában tapasztalati világunkban marad, s amelyet minden fázisában ellenőrizni lehet. Amint láttuk, Jézusnál a halál, a temetés és az üres sír ilyen tapasztalati adottság, de maga a feltámadás, a halálból az örök életbe való átmenet, s az ő megdicsőült alakja már nem a mi világunk jelensége. De a körülmények alapján ezt a természetfölötti eseményt is tudjuk rögzíteni: ott történt, ahol eltemették, mégpedig halála és megjelenései közötti időben, legalábbis a mi világunkból nézve. Azután feltámadásának megvolt a közvetlen történeti hatása is: az apostolok hite, lelki átalakulása és az egyház megalakulása. Mindent egybevetve tehát azt mondhatjuk, hogy Jézus feltámadása sajátos történeti esemény, amit vizsgálhat a történetíró is, de amelynek egész tartalmát csak a hívő fogja fel. Az apostolok ilyen értelemben tanúskodhatnak róla hitükkel. Azt a hitet adták tovább, amely igazolható előzményekre támaszkodott.

Az írott forrásoknak, az evangéliumoknak és Pál leveleinek a vizsgálatánál ezeket a szempontokat figyelembe kell venni. De arra is ki kell térni, hogy *milyen források* ezek. A négy evangélista történetyszerűen számol be a húsvéti eseményekről, de egyik sem akar teljes képet adni. Csak azokat a mozzanatokat ragadják ki, amelyek — könyvük céljának megfelelően — teljessé teszik a Krisztusra mint az Isten Fiára vonatkozó hitet, s amelyek arra mutatnak, hogy feltámadásában az ember üdvössége valósult meg. Érdemes kitérni arra is, hogy a történelemnek nincs senki más olyan alakja, akiről az utókor ilyen konkrétan hirdetné feltámadását és személyes hatékonyságát. Jézus az evangéliumokban nem valamikor visszatérő Csaba királyfiként áll előttünk, hanem olyan történeti személyként, akiről halála után harmadnapra állítják, hogy Isten mindenhatóságából él, s hogy életművének különleges küldetése van a világban. Az apostolok olyan dolgokat „láttak és hallottak, amelyekről nem hallgathattak” (ApCsel 4,20).

Egyszerű elolvasás meggyőző bennünket, hogy az írott emlékek nem a feltámadás eseményéről felvett jegyzőkönyvek, s nem is olyan okmányok, amelyeket valamilyen vizsgáló vagy ellenőrző bizottság állított ki az utókor számára. Az egész Újszövetség, és benne ezek a részek is, a hívő egyházban keletkeztek. Az egyház nem előre megszerkesztett könyvből vagy elméletből alakult, hanem az úgynevezett Jézus-eseményből. Előbb volt Jézus működése, tanítása, kereszthalála és feltámadása. Előbb voltak az apostolok, Jézus életének, halálának és feltámadásának a tanúi. Ők hirdették Mesterük tanítását és bizonyították messiási küldetését. Az apostolok Jézus csodái és feltámadása alapján hitték, hogy Jézus a megígért Messiás, az Isten Fia, s ezt a hitbeli meggyőződést adták tovább. Így keletkezett az egyház. Az egyház azoknak a közössége, akik ezt a hitet elfogadták, mert belátták, hogy az apostolok az igazságot hirdették. Az Újszövetség könyvei, az evangéliumok és az apostolok levelei ebben a hívő egyházban keletkeztek, mégpedig azzal a szándékkal, hogy rögzítsék ezt a meglevő, élő hitet. Aki tehát az evangéliumban vagy Pál leveleiben a húsvéti eseményről szóló híradást olvassa, annak tudnia kell, hogy az apostoli egyház hite és tanúskodása fészkik előtte. Vagyis az a meggyőződés, hogy a názáreti Jézus halálában és feltámadásában megvalósult az ember üdvössége.

Az írást tehát megelőzte a szóbeli tanítás. A természetfölötti dolgok és események hirdetéséhez azonban meg kellett találni a megfelelő kifejezéseket, és meg kellett látni, hogy milyen értelemben teljeseznek az ószövetségi jóvendölések. Ez az utóbbi nem is volt olyan könnyű dolog, ha arra gondolunk, hogy a zsidó hagyomány a Messiás országát és uralmát földi értelemben vette. Mind az evangéliumokból, mind Pál leveleiből világos, hogy a keresztények a jóvendölések teljesedésének nagy jelentőséget tulajdonítottak, illetve azzal is igazolták Jézus feltámadását. Az egyház tudatában volt annak, hogy helyesen értelmezi az Ószövetséget, s ezt az értelmezést Jézusra vezette vissza, aki már nyilvános működése idején eléggé megmutatta, hogy a betűvel és a nemzeti kizárólagossággal szemben a szellemet és az egyetemességet képviseli. Feltámadása után pedig „megnyitotta értelmüket, hogy megértsék az írásokat” (Lk 24,43).

Végül tudnunk kell, hogy az apostoli egyház átélte saját prófétai küldetését, s így beszélt a feltámadt Krisztusról. Ő már előre megígérte apostolainak, hogy „leszáll rájuk a Szentlélek, és erő tölti el őket”, hogy tanúi legyenek Jeruzsálemről kezdve a föld határáig (ApCsel 1,8). A régi prófétákat is Isten Lelke vezette, akár szóban, akár írásban közvetítették Isten üzenetét (1Pt 1,21). Az apostolok valóban csak a Szentlélek eljövetele után kezdték meg tanúságtételüket. Annak is tudatában voltak, hogy hallgatóikban a hit elfogadása szintén a Szentlélek kegyelmi ajándéka: „Senki sem vallhatja, hogy Jézus az Úr, csak a Szentlélek által” (1Kor 12,3). Jézus azért az Úr, mert a feltámadásban megdicsőült, és kinyilatkoztatta örök fiúságát. Az üdvrendnek ez a törvénye azóta is változatlanul érvényes. Ezért a Szentírásnak Jézus feltámadásáról szóló híradása olyan misztérium, amit sem nyelvi, sem történeti elemzés nem meríthet ki, hanem csak a hit, amelyben a tudomány módszerein túl a Szentlélek kegyelmi megvilágosítása és az élet végső értelmét kereső akarát is munkálkodik.

HAJDÚDOROGON SZÜLETTEM 1925. MÁRCIUS 15-ÉN, mely nap állítólag vasárnapra esett; és anyám szerint a véletlenül arra tévedt cigányasszony ezt előre megjósolta — mondván: „jeles napon” jön a világra „jeles embernek”. Mielőtt ezt tudtam volna, már rá kellett jönnöm, hogy mintha körözés alatt állnék, valami általam ismeretlen és láthatatlan jelről unos-untalan felismernek, vagy pusztá megjelenésemmel a legkülönbébb kombinációkat támasztom, s alteregóim szerte bolyonganak a világban.

A fenti — misztikusnak tetsző — momentumok felemlegetése ellenére a művészetekben, kiváltképp a literatúrában a tradíciók híve vagyok.

A Vigiliában első ízben 1949-ben jelentek meg írásaim, s most, sok évig tartó pauza és bolyongások után szerencsétlen a sors újbóli jelentkezéssel.

Doby János

DOBY JÁNOS VERSEI

Szikrányi öröklét

*Falusi mester munkája a kép.
Hogy remekmű? túlzás; de a lényeg:
általa anyám, beköltöztél hozzám;
akaratlanul is találkozzatunk
ezentúl...*

*anélkül, hogy kerülgetnélek;
Mellettem leszel és látod dolgaim;
azzal segítsz, hogy mindent helyben hagysz.
Köszönet hát, hogy küldted ezt a képet.*

*Meglásd, naponta hányszor összeréved
szemünk — és látjuk ugyan őt,
aki távozott s már vissza sose tér,
de tudjuk — odaát
vár téged, engem, Dénest, s a lányokat,
mígnem ismét együtt lesz a család*

*— no, nem a mai, az unokákkal népes;
kivesző fák helyére a megeredt
oltások és ágak: vők és menyek.
Ők csak maradjanak, amíg lehet;
virágozzanak és teremjenek.
Hiszen még mi is maradni szeretnénk,
amíg csak lehet, amíg adatik,
— injekciók és gyógyszerfiolák
kubusaiba rezervált időkg... —
remélhetőleg az új tavaszig.
Addig is töltsük együtt minden esténk.*

Most veszem észre, milyen egyedül
állsz te ott — az üres virágállvány
s nem tévőváz, hogy mitévő legyen.
mint régi képeden, az eladó lány.

Allsz, tétlen. Mégis, úgy tetszik: te jössz,
céliránt lépve, arasznyit, lassúdan;
arcod sem méláz, inkább határozott,
mint akiben a tett már megfogant
s a drapériák szárnyai között...
Két kezed összekulcsolva pihen melleden
— mondj egy fohászt, s nem leszek kárhozott.

Csak falusi mester munkája e kép,
mégis — van benne egy szikrányi öröklét.

H. Bosch apokrif: Hason – kifosztva

A tabló, amit (gáz)olajjal feste Bosch,
kvadrátos vásznon —

Nagy szeméttelen

a városvégi gödörben; talaja sáros-iszapos,
akárcsak Dante Poklában a Fertő,

hol a kárhozottak fürdenek...;

Fürödtünk mi is nyakig, azon felül;

s csak ha ágaskodni tudott az eszmélet,

láthattunk ki a szédületből; —

megváltást nem ígért a köd, se az erdő
magasban s messze — a belső rémülettől.

Volt akit éhség-szomjúság gyötört,

s önnön szüksége vizeletét itta,

mint az egér...; mást poloska gyötört

s a tetvek mérgét előre megsajdítva,

a tifuszt rettegte Foksányban, Botosányban,

hová sosem jutott, hogy — bár civilruhában

megpróbált szökni és a farkaskutya

ágyékon ragadta; előre se hátra

nem mozdult és nem moccan már soha,

hogy a dörrenésre magát hasra vágta.

Úgy fekszik még ma is — bennem, hason...

köröskörül szemét,

szénsalak, limlom-papír és textilkacat

széjjelszórva a letaposott havon.

Senki nem indult, — hogy lefogja a szemét,

csak a bakancsért és köpönyegért!

Kifosztva mindenből... — úgy marad

(csupaszága miatt közülünk kiválva;)

— alkonyatkor, a sashalmi kutyákra.

Égzengekör

Zendült az Ég...! s a figyelőben,
ki tudná azt már — volt-e strázsa
piünkösd másnapján, harminckettőben?
Porig leégett Bránék tanyája.

Víz nem oltotta. Hasztalan esett-
-szakadt, akárha kádból öntenék.
Mire híre kelt, minden megesett.
Bámuló azért akadt épp elég...
mert tűz az Isten, akit látni kell!
Pajtások, páran, még igazhivők,
hagytuk a falkát (mivel épp delelt)
s áldozhattunk az úr színe előtt.

Még ropogtak a szenes szarufák:
s a kakasülő, ami még maradt
a tetőből és füstölgött a nád-
csörmő körben, az eresz alatt.
Akinek éppen volt kurázsija,
beljebb jött, ahol pattogott a mész
a fal hosszában: nyílt az ibolya
hamvát idéző villámperzselés.

Semmi kétség hát, a tettes ki volt?
Vakságtól félve értük tetten Istent,
aki kegyes volt, minthogy nem gyilkolt,
ámbar egy macska ott aludt, a priccsen.
Döntött-borított, amit csak talált
a falon körben, s épen nem maradt
egyéb, a sutban a nyeles fatál
kelő kovásszal, az abrosz alatt,
s a hegyén-hátán heverő kacat
halmok mögött az ócska rézsza
— fedve a kotlóst és a szalmakast;
hogyan kár nem esett, egyenesen csoda:
Kelte az aranypelyhes kiscsibék
— csőrrel csipegetve-vájva a tojás
héját, versengve: ki kél ki elébb?
— csipp-csipp! — hangzott a győztes csipogás.

*

Mint aki megjárta Mekát, Betlehent,
tértünk vissza — ki-ki a saját
falkája mellé, hogy helyén legyen,
akit őrzőnek állított a világ.

Levél Tibsinek

Bumfordi kölykőm, a fenyő alatt
nem látom rajtad, hogy nagyon örülsz
a jézuskádnak...; node hát a gally
fölötted, jelzi mégis — karácsony van,
és ünnepeltek — amint ez szokás:
Váradon vagytok. Most hát — nélkülüm.
Így — nem érzem a fenyőillatot...;
A gyertyák és a csillagszórók hangja-
sercegeése, mint korhadó fában a szű,
bennem motoz — belülről hallha-ó,
s én hallgatózom, miközben figyellek.
Nézhetnélek akár itéletnapig,
te meg se moccansz — a kis képmезőn:
egy fénykép csak, mit küldött nagytata
— legalább látlak! s hiszem, visszalátsz,
sejtem is miképp? s most idézed apád,
aki elhagyott...

De hagyjuk ezt most.
Kérlek, ne búsulj! karácsony este van.
Megértem fáj, hogy csonka a család.
S hogy félárva vagy, nem tagadható;
tudom, nem vigasztal, hogy apád nem különben
de egymást rikatnunk semmi teteje.
Valami tréfát ötölj ki, mint szoktad,
ha mama morcos, csak a csíny segít,
hogy győzzön a kedved, vidámság legyen.
Akár csúfolkodj, mondd — te gyáva nyúl,
avagy te tudod mire áll a szád,
gúnyolhatsz bátran.

Csak őt ne, a mamát.
Ő tesz-vesz érted, amid kell: legyen.
Köszönd meg úgy, hogy leszel jófia.
S ha szidna engem, hogy apád így meg úgy,
ne instd le, kérlek. Legfeljebb csitítsd
s fordulj felém, kacsints, én megértelek;
és mint akiknek közös titka van,
kuncogás helyett együtt hallgatunk.

Zürich, 1970 január

Betege a harangozásnak

Gyermekkoromban voltak még csodák...
— falum égretörő, sudár templomtornya,
ahonnét kinézve eltörpültek a fák,
s kitárult a világ:
a hajdúváros irdatlan határa...
— köröskörül tanyák:
a Gyulás és a Gát
s a Vidi-tó...;
mögötte valódi lápvilág:
a Zajgató,
a bölömbikák sejtelmes tanyája.

*Kétszáz garádics! — a harangokig.
Zihálva, mikor először felértem,
mi tagadás, hogy remegett a térdem:
megsejtettem — az Isten hol lakik?*

*Egy jó perc telhetett az ámulásba,
mikor fölöttem megkondult az érc:
bim-bam!
lengett, s rengett a faragott fejfára
hasonlító nyelve, — meg nem mondom,
egymaga hány mázsa?
de köhögttem-nyeltem, amíg az sétálva,
kondulás végett, parttól partig ért.*

*— Gyerek, ki onnét! — szólott rám a mester,
csibukját tömve kostöke nyakán,
melyről állítom, hogy nem volt feneke.
Jó, kaszakéssel én vágtam tele...,
apámé bánta, a sok szűzdohány.
— Hányban is volt ez? — böjt első vasárnap;
ott fönt már érzett a tavasz szele,
hogy kegyébe vett a vén pipás...
— bim-bam! a fülem most is zúg bele.
S hogy szégyelltem, hogy ágynak estem másnap.
41⁰-ra felszökött a láz...
Nagy, nagy haranggal vált az egész világ,
mely magától ring..., leng a kötele.
Maga az Isten hintázik vele.*

HORÁNSZKY NÁNDORNÉ

A SUGÁRZÓ ÉLETMŰ

Vallomások Albert Schweitzerről

Schweitzer varázsa alá kerültem. Belső kényszerítő erő, feszültség készítetett arra, hogy mint ismeretlen közöljem és éreztessem vele levelemben azokat a gondolatokat, amelyeket személyisége kiváltott belőlem.

S nem csalatkoztam. Megkaptam kézzel írt válaszát, utolsó leveleinek egyikét. Mikor az megérkezett, már életét befejezte, de egyúttal megkezdte a nagy szellemeknek, személyiségeknek időn és téren áthatoló utóéletét.

Ki is volt tulajdonképpen Albert Schweitzer? Miben állt hatása? Van-e még a ma számára is mondanivalója? Miben volt kiemelkedő? A tevékenysége jelentős-e, avagy az a mögöttes mozgatóerő, amely az életművet létrehozta? Mi ennek a mozgatóerőnek a lényege? Istenhit, szeretet, önfeláldozás, önzetlenség, lemondás, örömszerzés, humanitás, béke és harmónia utáni vágy?

Ezen adottságok, tulajdonságok és törekvések mindegyike ritkán ötvöződik ilyen szerencsésen — gondviselésszerűen — egy emberben úgy, mint Albert Schweitzerben.

Ezeket kamatoztatta a szellemiség tevékenységet öltött formáiban, mint teológus, filozófus, orvos, író, orgonaművész és orgonaszakértő, Bach-kutató.

Ezekből az elemekből bontakozik ki aztán az a harmonikus életmű, amely a maga összetettségében sugározza a schweitzeri életpálya követésre méltó örökségét.

Ez az örökség késztetett arra, hogy összegyűjtsem — nem életpályáját s annak főbb állomásait —, hanem Albert Schweitzer hatásának tanúságait és tanulságait.

Levélben kerestem meg számos író, tudós, művész, tudományos intézményt, hogy egy tervezett emlékkönyvbe írjanak néhány gondolatot Schweitzerről és Schweitzernek reájuk tett hatásáról.*

Öröm volt számomra látni, hogy a különféle beállítottságú emberek, foglalkozásra való tekintet nélkül, szerte a világon mennyire azonosan ítélik meg Schweitzer életművét.

*

A most következő válogatást Albert Schweitzer egyik utolsó, nekem küldött levelének teljes terjedelemben való közlésével nyitom meg.

Igen tisztelt Dr. Horánszky Asszony!

Vasárnap délutáni ügyeletem van a kórházban. Ezt felhasználom a levélírára. Sajnos, nem tudok jól olvashatóan írni. Ugyanis évek óta súlyos írógörcsben szenvedek. Az írógéphez folyamodni nem akartam. Tehát bocsássa meg nekem a rossz írást és a levél rövidségét.

A filozófiában már mint diák hiányoltam a valódi emberiséget. Így jutottam ahhoz, hogy a valódi emberiséggel foglalkozzam, és megéltem, hogy ez a probléma embereket foglalkoztat. Így remélem, hogy az emberiség kérdésében a vallásban és a gondolkodásban előrehaladunk.

Ami engem bizalommal tölt el, az, hogy korunk jó néhány embere felfigyel a valódi és mélyseges emberiségre.

Üdvözlje férjét, aki mint pszichiáter, szintén kapcsolatban áll az emberiséggel.

Kórházam Egyenlítői Afrikában sokkal nagyobb lett, mint terveztem. Kezdetben 50 ágyas kórház volt. Az évek folyamán 560 ágyassá lett, és nemsokára 600 ágyas kórházzá lesz. Hatan vagyunk orvosok és 16 fehér ápolónő. (A Kórház) az őserdő szélén fekszik, a nagy Ogowe folyó partján. 40 épületből áll, melyek nagy pálmafák árnyékában állnak, ami nagy előny. Itt az egyenlítő alatt védekeznünk kell a nap ellen.

A legjobb gondolatokkal az ön alázatos Albert Schweitzere.

1965. július 29.

A nagy emberekhez illő szerénységgel és közvetlenséggel megírt levél után lássunk most elsőként olyan írásokat, melyek a magyar képző- és zeneművészet kiválóságainak gondolatait mutatják be.

Borsos Miklós ekként vélekedik az életműről, tárgyi bizonyítékát is adva értékelésének:

„...Mellékeltlen küldöm a Schweitzer-plakettől készült fényképet. A hatvani kórház könyvtárában van elhelyezve vörös márvány csiszolt kőlapon. Ezenkívül két Schweitzer-érmet készítettem. Az első az ötvenes évek elején, a másikat az ötvenes évek végén, ami nem véletlen, mert azokban az években nagy segítséget, erőt adott a nagy humanista akár orvosi, zenei vagy teológiai műveivel.

Schweitzer Albert talán az egyetlen ember, aki 1925-től (akkor került kezembe először, mint orgonaművész és Bach-kutató) változatlanul a mai napig is emberi és művészi ideálként megmaradt számomra. A Biblia és Schweitzer művének hangja azonos. Nem elemezhetem bővebben, és nincs is rá szükség. Az igazság, az isteni törvény megismerése, annak jelenvalóságát megtalálni ott, ahol van. Márpedig mindenütt jelen van s az ember feladata kiválasztani és dönteni a jó és rossz között. Ezt akkor is érezzük, ha nagy Bach-könyvét olvassuk. Nem „szakíró”, nem „szakitudós”, hanem rendkívüli tehetség, elmélyült lélekkel, hittel párosulva alakította ki századunk egyik leg tisztább művét. Csak Teilhard de Chardin abbé műve fogható hozzá. Kiterjesztve a végső kérdésig, a mindent uraló „egy”-ig...

Bp. 1971. március 21.”

* Ez a válogatás a Schweitzerről írott, hozzám intézett leveleknek csak egy részét tartalmazza, melyeket tudomásom szerint a levélírók eddig nem publikáltak. A birtokomban levő többi, eredeti, vagy már megjelent dokumentumot egy tervbe vett emlékkönyvben szeretném kiadni, az ebben a cikkben közölt írásokkal együtt, teljes szöveggel közlésével.

Németh László egyetlen tömör mondatban válaszolt levelemre: „Schweitzert én annak alapján, amit hallottam róla, mint a kor egyik legnagyobb alakját, Gandhi európai versenytársát tartottam számon”.

Kósa György a zene révén barátkozott meg Schweitzerrel. *Hommage à Schweitzer* kezdetű levelében ezeket írja:

„A tisztultabb, magasabbrendű életérzést nyújtja a Bach-muzsika azoknak, akik akár aktívan, akár passzívan ebből a forrásból merítik az erőt az élet nyomasztó terheinek elviseléséhez. Albert Schweitzer, a nagyszerű Bach-játékos ezt a tisztelt magasrendűséget a Bach-muzsikáláson kívül más területekre is átvitte a fáradhatatlan embersegítésnek és az önzetlen szeretetnek bámulatos példájával.

Mint kortárs, sajnos személyesen nem találkoztam vele. A zene területén annál többet. Bach interpretálása, mint a leglényegesebbnek érzett életfunkció, megerősített az azonos szolgálat elkötelezettségében, a közvetítő szerepének állandó, alázatos és megalkuvás nélkül való vállalásában. Részemről ez volt és maradt az, amit kompozícióban »Hommage à Schweitzer«-nek nevezhetnék.”

Túllépve a zenetudós szakszerű fejtegetésein, Molnár Antal megpróbálja folyamatában megragadni Schweitzer életpályájának alakító erőit.

ALBERT SCHWEITZER VÁLASZTÁSA

Nagyjában kétféle ember van: a közvetlen tettek és az íráson, tanításon, prédikáláson át tettekre sugalmazó élet embere. Az első csoportbeliek hitükért, meggyőződésükért, esetleg csak a pusztá hatalomért harcolva gyakran kerülnek közvetlen veszélybe; ha egyszerű foglalkozást űznek, szintén a testi épségük rovására hoznak hasznót a közösségnek. Közvetlen tettek embere: a hadvezér, a politikus, a gépekkel gyakorlatlan dolgozó, le egészen a kétkezi munkásig, és a mezőgazdáig. A másik csoport ismertetője, hogy gondolatot szül és tervez, gondolat-sorának eredményeként pedig leginkább mások jutnak közvetlen tettekhez. Úgy is fogalmazható ez, hogy az első kategória embere „a börtört vízi a vásárra”, mialatt a másiké odahaza, vagy az irodában, vagy a kísérleti stúdióban stb.-ben munkálkodik, többnyire megőrizve testi épségét — hacsak be nem hívják háborús katonának —, legfőlőbb az idegzetét veszélyeztetve. Mármint az, amit a magam tapasztalatának tudok, bizonyára más értelmiségi egyénnel is előfordult, sőt gyakori lehet. Nemegyszer éreztem életemben, mennyivel hasznosabb, amit teszem egy földműves végez, amikor gondoskodik a kenyerünkről, mint az én munkásságom, aminek tettekből fogantatja csak sok-sok közvetítéssel lassan állhat elő, s még így is kérdéses. Igen termékeny a feltaláló tevékenysége; a kiváló találmány óriási hasznót jelenthet az emberiségnek. De mégiscsak azok valószínűsíthetők a jótettet, akik a papíron leírt találmányból valódi gépet készítenek és azzal valóban dolgoznak. A tettekbeli, tényleges működés, künn a dolgok harcterén, népgyűlésen, gyárban, termőföldön, kórházban, a küzdő politikus, munkás, paraszt, orvos, építőmester stb. dolga: a megvalósítás dolgának is mondható, és ez az, ami leginkább függ áldozathozatallal össze.

Bizonyára megérintette az ilyen vagy hasonló gondolat-sor Albert Schweitzert is, amikor végső hivatásul az orvosit választotta.

Hogyan értjük ezt? Schweitzer és a hozzá hasonló lelkek használni, föltétlenül és mindenekelőtt használni akarnak. Ő elsőrendű bölcselő volt, s akik értenek a filozófiához, állítják, hogy Schweitzer metafizikai munkái nagyon kiválóak és mélyek. Azokban főként erkölcsi tanítás uralkodik. Tehát az a fő tanulságuk, hogy az értékes emberi élet mások megsegítésében nyilvánul. Igen ám, de mire egy filozófiai könyvből igazi segítség lesz, addig sok víz folyik le a Dunán; és valljuk meg, nem olvasnak olyan sokan bölcséleti műveket, hogy az olvasás nyomán kialakuló segíteni akarás és segíteni tudás jelentős lehessen. Schweitzer elsőrangú muzsikus volt. Köztudomású, hogy az organisták első sorához tartozott, a Bachról írott könyve pedig valódi standard work; minden komoly zenész polcát díszíti, de nemcsak dísz, hanem rendkívül hasznos kézikönyv is. Ha mesterünk Bach-műveket adott elő, azoknak a szellemi hatása szintén magában rejtette az erkölcsi sugallatot. De az ilyen művészi hatással hasonlóan vagyunk, mint a bölcséletivel, ha talán némiképp gyorsabb is a közvetítő ereje. Mire a mélységes művészi megrendülésből erkölcsi tett lesz, az egyrészt sok-sok fokozaton és lépcsőzeten át vezet célhoz, másrészt, — mint jeleztem — nem is mindig jut odáig. Schweitzer tehát mindenképpen és mindig segíteni akart, választás elé került. Mi-

képpen segítsen, ha sem a bölcséletével, sem a muzsikájával nem tudja biztosítani a föltétlen segítséget. Azt a segítséget, melynek elérése a legcsekélyebb kértelt sem tűri meg.

Ezek szerint nem volt más hátra, mint a közvetetten tette sarkalló oldalról átlépni a közvetlen tettek oldalára. Szerencsés életpálya Schweitzeré: ösztönszerűen, majd teljes tudatossággal választotta többek között a legközvetlenebb emberi segítség hivatását; az orvosit. Amde még az orvosi hivatáson belül is óriási fokozatai vannak a megsegítés közvetlen szükségének. A fejlett civilizáció országaiban mindenütt számos és kiváló doktor, ott eggyel több vagy kevesebb nem sokat jelent, hacsak nem valami orvosi lángészről van szó. Schweitzer nem volt orvosi zseni, csak sokoldalú, képzett belgyógyász és kirurgus. Oda ment tehát, ahol égető szükség kívánta a képzett medikus jelenlétét és önfeláldozó működését. Az orgonázó munkájából szerzett — majd a nagy kitüntetések nyomán befolyt pénzüsségeket Afrikában gyümölcsöztette, a lambarénéi kórház fönntartásával. Így Schweitzer nemcsak gyógyító intézményt alapított a fekete világgrészen, hanem a közvetlen erkölcsi tettek is vakmerő, követendő példájával járt elől. Percről percre a bőrét vitte vásárra — az emberiségért.

Egy sajnos korán elhunyt orvosházaspár hosszabb időt töltött a lambarénéi kórházban. Dr. Márton Kálmán és Mártonné dr. Ecsi Edit — akik sokat segítettek levelezésem során a kapcsolatok megteremtésében — így emlékeznek az ott töltött szép napokra, estékre.

„... A dzsungel népe és ennek a népnek az állama tudja, mit köszönhet Albert Schweitzernek. Nem véletlen, hogy az évek során az állam csaknem minden létező kitüntetését átnyújtották neki. Munkatársaink mesélték mosolyogva, hogy Schweitzer 89-ik születésnapján többek között sokgyermekes anyáknak járó kitüntetést is átadtak a Doktornak, mondván: »Őn több gyermeket adott hazánk-nak, világra segítvén őket, mint bármelyik gaboni anya«. S a Grand Docteur 90-ik születésnapjáról szóló beszámoló a lambaréné város polgármesterének beszédéből is idéztek: »Mi azt akarjuk, hogy a világ tudja, hogy ő idejött és segített a fekete embereken a világnak ezen az eldugott pontján. Maradhatott volna Európában, önök tudják...«

Vacsorához hív a harang. Sietünk az ebédlőbe, ahol egyetlen hosszú asztal körül ülve, a munkatársak közösen fogyasztják el az ételt. Schweitzer mindig velünk együtt étkezik.

Vacsora után leszedjük az asztalt. Csendben várunk. Schweitzer feláll és kissé hajlottan, lassú léptekkel a pianínóhoz megy. Az orgona sajnos nincs már lambarénében. Hazaküldte, még mielőtt teljesen tönkretette volna az Egyenlítő kíméletlen éghajlata. Minden este furcsa meghatódottságot, szorongást éreztünk és megilletődve néztük a zongora mellett ülő embert, az orgonaművészt, a billentyűkön mozgó 90 éves ujjakat. Ha néha egy-egy ujj már nem engedelmeskedett úgy, mint akár csak tíz évvel ezelőtt, azok a pillanatok ott, mégis megfoghatatlannul nagy, életre szóló élményt jelentettek. Hány feketének adták vissza az életet ezek a játszó kezek, hány gondolatot vetettek papírra a szeretet jegyében, hány-szor magyarázták és keltették életre Bach muzsikáját...

Egy zsoldár dallamára improvizál, majd az ő zongorakisérével a jelenlevők mind énekelnek. Sohasem éreztük úgy az éneklés örömét, mint ott, ahol Albert Schweitzer volt a kísérő.

Mikor megállnak a kezek a billentyűkön, Schweitzer hátrasímtja a szemébe hulló hajfürtöket, és minden szemtől kísérve visszasétál az asztalhoz és leül. Beszél. Tekintete mosolygós, szeme csillog, évtizedekkel fiatalodott arc néz ránk. A Biblia egy-egy részét olvassa fel és magyarázza esténként. A szöveg azonban csak kiindulópont, gondolatébresztésre szolgál. Magyarázatai cseppet sem hasonlítanak gyermekkorunk hittanóráira. Nem az ismert vallások tételeinek kifejtését halljuk, hanem a huszadik század természettudományos ismeretei által kicsiszolt, kritizálni merő ember gondolatait.

Szombat és vasárnap este, de néha hétköznap is többnyire mindnyájan együtt maradtunk lemezhallgatásra...”

Selye János leveléhez mellékelte írásában — címe: Albert Schweitzer — az akadémikusodó, gáncsoskodó véleményeket állítja ellentétbe Schweitzer önfeláldozó életével.

Több mint 50 éve, hogy dr. Albert Schweitzer Gabonba ment, hogy nagy tudásával, emberségével, orvosi elhivatottságával a dzsungel mélyén élő bennszülöttek betegségeit, sebeit gyógyítsa, szörnyű nyomorukat enyhítse.

Lambarénében saját kézzel, nehéz fizikai munkával építette fel kórházát. A forró, páras egyenlítői klíma, a bennszülöttek kezdeti bizalmatlansága, féltékeny sarlatánok ellenséges magatartása sem akadályozta, hogy fáradtságot nem ismerve a szenvedőknek gyógyszert, kötést, táplálékot és vigasztaló szót nyújtson.

Minden anyagi javát, amelyet az évek során könyveivel szerzett, sőt a Nobel-díjjal járó pénzt is kórháza nagyobbitására, felszerelésére használta. Soha nem igényelt hivatalos anyagi támogatást missziója számára.

Írók, riporterek, látogatók a világ minden részéről, lelkesedve tértek vissza Afrikából és elragadtatással beszéltek a barátságos Doktorról és egyre növekvő számú betegéről.

Mialatt a világ legendás alakká avatta, és tettének, emberségének híre szárnyra kapott, azalatt Schweitzer Lambarénében egyre mélyebben merült munkájába, végezte a maga elé kitűzött feladatot, anélkül, hogy akár szóval, vagy cselekedettel a személye körüli kultuszt megerősíteni vagy fokozni kívánta volna.

Könyveiben egyszerűen és őszintén tárja fel a nehéz körülményeket, melyek között dolgozott és küzdött az elért eredményekért. Éppen ez a nyíltság és közvetlen hang adta híveinek az indíteket, hogy hősként és szentként tiszteljék. Az irgalmas szamaritánust látta benne a nép, aki a megtestesült példaképe az igazi jó orvosnak.

Afrika arculata az utóbbi évtizedekben azonban nagyon megváltozott. Az eddig parázsként izzó nacionalizmus lángra lobbant, a nemzeti öntudat és büszkeség hatalmas és veszedelmes tüzévé alakult. Kongó területén különösen nagy hullámokat vetett a fehérbőrűek iránti gyűlölet s erőszak, amely a „fekete kontinensről” kiűzni óhajtottá őket. Dr. Schweitzer sem volt kivétel, pedig több mint ötven éve a fekete faj jótévőjeként volt közismert. Tán kijelentései bélyegezték meg, melyek szerint az elmaradt néger törzsek nem alkalmasak arra, hogy egyik napról a másikra átvegyék egy nemzet vezetésének felelősségteljes szerepét. Ez az álláspont vetette az első árnyékot dr. Schweitzer — nép által idealizált — alakjára. Kritikus vélemények hangzottak el, és egyszerre arról beszélt a világ, hogy már nyugalomra érett öreg ember, aki a helyét fiatalabbnak, haladóbbnak kell, hogy adja.

Orvosok is elítélően kezdtek nyilatkozni munkamódszeréről, az új gyógyszerekkel és műszerekkel szemben mutatott nyilvánvaló averziójáról. Kíméletlenségükkel nem volt nehéz Lambaréné legendáját lerombolni akkor, mikor a körülmények is látszólag ellene játszottak.

Sokan emlékeznek még arra az időre, mikor az orvos a társadalom egyhangúan megbecsült és tisztelt tagja volt. Ma egyre gyakrabban hallható a közvélemény részéről, hogy az orvos nem áll hivatása magaslatán, érzelem nélküli és hideg, betegének gyógyításában csak az anyagi érdekeltség vezeti. Vádolják politikai közömbösséggel is, akinek a társadalom jóléte nem szívügye. Schweitzert éppen ennek az ellenkezőjéért kritizálták, holott egy életet kitöltő, önfeláldozó, gyógyító munkáját még ellenségei sem tagadhatták le. Kérdés tehát, mi legyen a mérték? Még azok is, akik mások véleményére sokat adnak, rájönnek, hogy nehéz mindenkinél egyformán elismerést találni.

Egyesek szerint Schweitzer a varázsló szerepét játszotta a primitív törzsek előtt. Milyen volt valójában? Bizonyos az, hogy önmagát soha előtérbe nem helyezte, nem állította, hogy a világ legjobb orvosa és legnagyobb emberbarátja. Hogy mégis örök helyet kapott az emberiség szívében, azt mindössze azzal érte el, hogy 52 éven keresztül csak jót tett a szenvedőkkel, amennyire azt erői és lehetőségei engedték. Kevesen áldozták embertársaikért életüket hasonló nemes módon.

Montreal, 1968. 9. 17.

Fekete István, bár nem vállalkozott Schweitzert méltató írásra, őszinte levele mégis idekívánczozik.

„...Hálásan köszönöm megtisztelő, melegszívű, kedves levelét, de amennyire jólesett, hogy ismét gondolt rám, olyan nehéz »Nem«-et mondani egy kérésre, amiben annyi mélyen emberi jóság van, mint levelében.

Azzal kezdem talán, hogy valami áttörhetetlen korlát van előttem: valamiről írni, amit tökéletesen nem ismerek, értek és szeretek. Volt idő, amikor hasonló, vagy más gondolatokról kellett volna írnom, hát erőltettem a dolgot, megírtam és olyan szálnalmas giccs lett belőle, hogy soha többé leckét el nem fogadtam s ezzel csak jót tettem azokkal, Akik bíztak bennem, Akik bizonyára nehezen nyelték volna le a semmitmondó »Írásművet«.

Hát: ez a helyzet Schweitzer méltatásával is.

Olyan ez — persze összehasonlíthatlanul, végtelenül kicsiben —, mintha Krisztusról kérne valaki életrajzot, méltatást, ismertetést... Hát: mit lehet Krisztusról írni?

És Schweitzerben is Krisztus élt és működött, és apostoli lényegéről — azt hiszem — még azok is nehezen és hézagosan tudnak írni, akik ismerték. Én pedig, még amit írtak róla, azokat az írásokat is, csak hézagosan ismerem, s így világ-szemléletének még gyatra összefoglalására sem vállalkozhatom.

Meg kell azonban azt is mondanom, hogy a fentieket kétségek között írtam, de abban a hitben, hogy Aki Schweitzert szerette és megértette, Az méltányolja az én kitérő dadogásomat is.

Bp. 1968. október 6.”

Lássuk ezek után két nagy természettudós megállapításait.

Jacques Piccard ekképpen vélekedik Schweitzerről:

„...Dr. Schweitzert személyesen nem ismertem, de magától értetődően mindig csodáltam tevékenységét. Albert Schweitzert úgy kell tekinteni, mint az emberiség egyik nagy jótevőjét. A példa, amit hátrahagyott, mindenkori az emberi értelem és szív legnemesebb eredménye marad egy fajok közötti új világ megalakítására, eredmény, melyre a mi civilizációnknak oly nagyon égetően szüksége van...

Riviera Beach, 1968. okt. 15.”

Hogyan hatott Schweitzer Werner Heisenbergre?

„...Albert Schweitzert én személyesen is ismertem és nagyon tiszteltem, s az ő példája sokat jelentett számomra azt a kérdést illetően, hogy mai világunk nehézségeivel miként küzdhetünk meg...

München, 1968. nov. 4.”

A szovjet Borisz Gílenzon, a fiziológiai tudományok kandidátusa a magyarországi Schweitzer-kultusz egyik ápolójának, dr. Oláh Vilmos orvosnak — kinek szintén sokat köszönhetek a kapcsolatok felkutatásában — kérésére küldött tartalmas levelet a készülő emlékkönyv számára. Ebből idézünk:

„Kedves magyar Barátaim!

...Albert Schweitzer egyénisége, érdekeinek tisztasága elragadtat. Többek között szinte nem emerre jellemző tulajdonságai, például becsületes egyenessége, férfiassága, emberségessége az, amely még további kitűnő tulajdonságokkal rendelkezik. Népszerűsége tovább nőtt, amikor felemelte szavát a nukleáris kísérletek ellen és fellépett a teljes leszerelés mellett. 1951. június 20-án egy ismert irodalmi lap hasábjain cikk jelent meg Albert Schweitzerről, mint kiváló békeharcosról »Egy ember portréja« címmel, Marietta Saginjan tollából. Úgy festette le cikkében Albert Schweitzert, mint egy földöntúli lényt. Attól az időtől kezdve a mi sajtónk folyamatosan tájékoztatott minket Albert Schweitzer munkájáról...

Nekem úgy tűnik, hogy nálunk valami új kezdődik most, valami megalapozottabb és mélyebb érdeklődés Schweitzer iránt... az ő humanista ideáljai, békevágya és barátsága az emberiség körében egybeesik a mi ideáljainkkal. Mi nem tudjuk átadni Albert Schweitzert a nyugati civilizációnak...

Moszkva, 1967. október 29.”

Teljes egészében közzétesszük Marcel Dupré, a neves francia orgonista néhány személyes emlékét felidéző levelét.

„Asszonyom!

Megkaptam levelét és kívánságára megírom néhány emlékemet Albert Schweitzerről.

Orgonatanárom, Charles-Marie Widor révén ismerkedtem meg dr. Schweitzerrel, akinek Schweitzer szintén tanítványa volt és aki később közös barátunk lett.

Jelen voltam egy ebéden; amelynek során dr. Schweitzer közölte Widorral szándékát: elmegy Gabonba, hogy kórházat nyisson és betegeket ápoljon. Widor kifejezte sajnálatát afelett, hogy abbahagyja nagyszerű zenei és filozófiai munkáját, de Schweitzer megismételte: »Hív az Isten«.

Amikor Widor mester helyére kerültem a Saint-Sulpice nagy orgonájához, Schweitzer — amikor Párizsban volt — vasárnaponként feljött a karzatra, leült mellém az orgonához és hallgatott engem.

Eljött hozzám Meudonba is és kérte, hogy játsszam neki az orgonán.

Végül, amikor szóba került az »Éjjél van, dr. Schweitzer« című film forgatása, írt nekem Lambarénéből és megkért, játsszam helyette a filmben meudoni orgonámon.

Amikor utoljára Párizsban járt, az volt a kívánsága, menjünk le a Saint-Sulpice-i templom kriptájába, hogy Widor sírjánál magunkba szálljunk, majd a templom előtt nagyon szomorúan váltunk el, mert érezte, hogy ez végső búcsúzás volt.

Fogadja, Asszonyom, hódoló tiszteletemet.

Meudon, 1971. január 25.

Marcel Dupré"

Günther Kraft, a weimari Albert Schweitzer Musikarchiv egykori igazgatója, 1970-ben barátságos levelében beszámol arról a széles érdeklődésről, mely Albert Schweitzer iránt megnyilvánul.

„...Az eisenachi Bach-ház igazgatói minőségében, még Albert Schweitzer életében, Gerald Götting úrral egyetértésben, a Bach-ház helyiségeiben a nagy humanista és Bach-előadó, Albert Schweitzer számára emlékhelyiséget rendeztem be, amit az új Bach Társaság elnöke is helyben hagyott. Egyelőre egy helyiségről van szó, mely a kézirat- és dokumentumszobához csatlakozik és melyről eddig több mint 400 000 látogató szerzett tudomást. Még röviddel az őserdei doktor halála előtt ért az az öröm, hogy levelezhettem vele, azután pedig, hogy leánya és munkatársnői által teljesült az a vágyam, hogy Lambarénéből néhány eredeti zeneeszközt kaphassak. Ezek különleges helyet kaptak az emlékszobában... 1970. január 14-i emlékbeszédemben, melyet az NDK Albert Schweitzer bizottsága rendezett a drezdai Egészségügyi Múzeum Stein-termében, rámutattam a Bach-ház eme kapcsolatára Lambarénével...

Én magam, függetlenül mások hasonló törekvéseitől, az Albert Schweitzerrel összefüggő Bach-interpretáció és orgona reformmozgalom kérdéskomplexumával foglalkozom, és hiszem, hogy ennek eredményét belátható időn belül írásban is publikálhatom. Így törekvéseink együtt futnak, és az ön dokumentációs kötete lényegesen kiterjeszti és megtermékenyíti az eddigi képet...

Albert Schweitzer ifjú koromban foglalkoztatott, személyesen ugyan nem ismertem, de egy missziós társa szóbeli beszámolójából az első évekről élénk benyomást kaptam. Bach-könyve pedig lényegesen kijelölte saját útamat a Bach-kutatásban...

Weimar, 1970. IX. 24."

Zárjuk e válogatást Szent-Györgyi Albert rövid levelével:

„...Albert Schweitzer nekem mindig mintaképem volt, és az ő példája nagy biztatás volt nekem. Ha az ő szellemét követné a politika, az emberiség sokkal bizakodóbban és boldogabban nézhetne a jövő elé."

ALBERT SCHWEITZER GONDOLATAIBÓL

Minden játékot halálosan komolyan vettem, és dühbe gurultam, ha a többiek nem ugyanolyan teljes odaadással játszottak. Kilenc- vagy tízéves koromban egyszer meg is ütöttem Adele húgomat, mert lusta ellenfélnek bizonyult, és közönye révén könnyű győzelemhez jutottam. Ettől kezdve aggódva figyeltem játékszenvedélyemet, és lassanként mindenféle játékot abbahagytam. Kártyát soha nem merem kézbe venni.

1899. január 1-én mint egyetemi hallgató örökre abbahagytam a dohányzást, mert szenvedélyemmé vált.

. . .

Zárkózott természetemet édesanyámtól örököltam. Nem adatott meg számunkra, hogy egymás iránt érzett szeretetünket szavakkal is ki tudjuk fejezni. Meg tudom számílni azokat az órákat, amikor valóban kibeszéltük magunkat egymással. De minden szó nélkül is megértettük egymást.

. . .

Amióta az eszemet tudom, mindig gyötört a sok szenvedés, amit az életben láttam. Az ártatlan gyermeki életörömet voltaképpen soha nem ismertem, és azt hiszem, hogy sok gyerek él hasonlóképpen, még ha kívülről nagyon vidámnak és minden gond nélkülinek látszanak is... Különösen szenvedtem amiatt, hogy a szegény állatoknak oly sok fájdalmat és kínt kell kiállniuk... Gyermek- és ifjúkorom nagy élménye, hogyan alakított engem ez a parancsolat: ne ölj, ne kínozz! Emellett elhalványul az összes többi élmény.

Lassanként született meg bennem az a megingathatatlan meggyőződés, hogy egy másik lényt csak akkor szabad kínozni vagy elpusztítani, ha ez szükségszerűen elkerülhetetlen, és mindnyájunknak irtóznia kell attól, hogy meggondolatlan-ságból öljünk vagy fájdalmat okozunk.

. . .

A gyermekkori istentiszteletek hatására fejlődött ki az ünnepélyesség iránti érzésem, a csend meg az önmagamba való elmélyedés iránti igényem, amelyek nélkül el sem tudnám képzelni az életemet.

. . .

Elzászban jó néhány templom egyaránt hajléka a katolikusoknak és a protestánsoknak... A XIV. Lajos szeszélyéből létrejött protestáns-katolikus templomok számomra többet jelentenek, mint egy sajátos történelmi helyzet kifejeződése. Az én szememben annak jelképei: a felekezeti különbségek arra rendeltettek, hogy egyszer eltűnjenek. Már gyermekkoromban szépnek találtam, hogy falunkban a katolikusok és protestánsok egyazon templomban tisztelik az Istent. Még ma is minden alkalommal örömet érzek, ha betérek ebbe a templomba. Szeretném, ha Elzász még meglevő közös templomai megmaradnának ilyennek, mint prófécia és intés, amelyet szívből meg kell hallgatnunk, ha igazán keresztények vagyunk.

. . .

Mennyit szenvedek amiatt, hogy az együttlét oly sok óráját fecséreljük el haszontalanságokra, ahelyett, hogy komoly dolgokat kellő alapossággal megtárgyalnánk, és igyekvő, szenvedő, reménykedő és hívő emberként mutatkoznánk egymás előtt. Olykor felvetődik bennem az a kérdés is: meddig mehetünk el a jólneveltség eme útján anélkül, hogy az őszinteség kárt ne szenvedne?

Az idézetek zöme az Albert Schweitzer *Ausgewählte Werke* in fünf Bänden (Union Verlag, Berlin, 1971) c. kiadásból származik.

Egyre világosabbá vált előttem, hogy nincs jogom boldog ifjúságomat, egészséget, munkabírásimat, mint valami magától értetődőt, elfogadnom. A legnagyobb boldogság érzéséből fokról fokra kialakult bennem Jézus igéjének megértése: nem szabad életünket magunknak megtartani (Máté 16,25). Aki sok szépet kapott életében, ennek megfelelően sokat kell adnia. Akit elkerült a fájdalom, érezzen hivatást arra, hogy mások fájdalmát enyhítse. A fájdalomnak a világra nehezedő terhét mindannyiunknak hordoznunk kell.

. . .

Ha visszatekintek ifjúságomra, meghatva érzem, hány embernek tartozom köszönettel és hálával azért, amit tőlük kaptam és amit számomra jelentettek. Ugyanakkor nyomaszt a gondolat, hogy ifjúkoromban mily keveset róttam le nekik hátlamból. Hányan haltak meg közülük anélkül, hogy tudomásukra hoztam volna, mit jelentett számomra jószáguk és elnézésük. Olykor egy-egy sír mellett megrendülve halkán elmondtam azokat a szavakat, amelyeket még az élőknek kellett volna elmondanom...

Mindnyájunknak arra kell törekednünk, hogy érzelmünkre hallgassunk, és háláérzetünket szavakban is kifejezzük. Akkor több napfény lesz a világon és több erő a jóra...

Számomra úgy tűnik, hogy lelkileg mindannyian abból élünk, amit másoktól kaptunk életünk jelentőségteljes óráiban. Ezek a jelentőségteljes órák nem jelennek be magukat előre, váratlanul bukkannak elő. Nem is látszanak különlegesnek, csak jelentéktelennek... Jelentőségük gyakran csak emlékeinkben bontakozik ki igazán...

. . .

Nem hiszem, hogy egy ember olyan eszméket tudjon átadni egy másik embernek, amelyek benne nem élnek...

Senki sem tudja közülünk, miként hat embertársaira, és mit ad át másoknak. Ez titok számunkra, és titoknak kell maradnia. Olykor egy keveset megtudhatunk belőle, hogy ne csüggedjünk el. Az erő hatása titokkal teljes... Még a legbizalmasabb társunknak is csak töredékeket adhatunk át belső élményeinkből.

Egymást ismerni nem annyit jelent, hogy mindent tudjunk egymásról, hanem hogy szeretettel és bizalommal vagyunk egymás iránt, és hiszünk egymásban. Senki ne akarjon a másik ember bensőjébe behatolni. Más lelkét boncolgatni méltatlan cselekedet, még ha lelki beteg gyógyításáról van is szó. Nemcsak testi, hanem lelki szemérem is van, ezt tiszteletben kell tartani. A léleknek is megvannak a maga leplei, amelyeket nem szabad lerángatni... Egyet lehet tenni: adni, hogy kaphassunk. Akikkel egy úton jársz, adj nekik lelkivilágodból annyit, amennyit csak bírsz, és fogadd mint drága kincset, amit visszakapsz... Egy a lényeges: küzdenünk kell azért, hogy fény lakozzék bennünk. Az emberek megérik ezt a küzdelmet, a benső fény kisugárzik. És így mi, sötétben vándorlók, megismerjük egymást, nem kell egymás arcát végigtapogatnunk vagy egymás szívében vajkálnunk.

. . .

Mindnyájunknak fel kell készülnünk arra, hogy az élet el akarja venni a jóba és igazba vetett hitünket, lelkesedésünket. De nem szabad eszméinket prédául dobni az életnek... Az eszme ereje kiszámíthatatlan. Egy csepp víz nem mutat semmi erőt. De ha a víz a szikla hasadékába kerül s ott jéggé fagy, szétrepeszti a sziklát. Ha gőzzé válik, hatalmas gépek tengelyét hajtja. Tehát történt vele valami, ami a benne rejlő erőt hatékonytá tette. Ilyen az eszme is. Ereje csak akkor válik hatásossá, ha egy talpig igaz ember jelleme hozzákötődik.

. . .

Napjainkban, amikor az erőszak a hazugságba öltözve oly félelmetesen uralkodik a világon, mint még soha, szilárd meggyőződésem, hogy az igazság, a szeretet, a szelídség, a jószág és békeszeretet a legfőbb hatalom. Övék lesz a világ, ha elég sok ember elég erővel és állhatatosan, a maga tisztaságában gondolja és éli át a szeretetet, az igazságot és a békeszeretet eszméit...

Mérhetetlen mély igazság rejlik Jézus fantasztikus igéjében: „Boldogok a sze-
lődek, mert ők öröklék a földet”.

. . . .

„Semmit sem cselekedhetünk az igazság ellen, hanem csak az igazságért” (II. Kor 13,8) — mondja Pál apostol. Minthogy még a spiritualitásnak is az igazság a lé-
nyege, minden új igazság nyereséget jelent... Ez vonatkozik a történeti igaz-
ságra is... A vallásnak tehát semmi oka arra, hogy a történeti igazsággal való
szembesülés elkerülésére törekedjék.

Mennyivel szilárdabban állna a keresztény igazság a mai világban, ha a tör-
téneti igazsághoz való viszonya minden tekintetben olyan lett volna, amilyennek
lennie kellene!

Aki szembe mer nézni a történeti Jézussal és meghallgatja hatalmas igéiben
rejlő tanítását, hamarosan nem teszi fel többé a kérdést, hogy vajon mit jelenthet
még a számára ez az idegenszerű Jézus. Tudja, hogy el kell ismernie: ő az, aki-
nek hatalma van felette.

Jézus valódi megértése akarataknak akarathoz való viszonya. A vele való igazi
kapcsolat az, hogy ő megragad bennünket. A keresztényi kegyesség annyit ér,
amennyire le tudunk mondani a magunk akaratáról az övéért...

Jézus még azt sem tartotta szükségesnek, hogy azok, akik hallgatták, megért-
sék személyiségének misztériumát. Csupán azt kívánta tőlük, hogy — cselekvés-
ben vagy szenvedésben — olyan embereknek bizonyuljanak, akik az ő hatására az
é világ szerinti létezés helyett a másként létezését választják, és így az ő békéjének
részeséivé válnak.

A Jézussal kapcsolatos kutatásaim és elmélkedéseim során megbizonyosodtam
erről. Éppen ezért a Jézus életének kutatásával foglalkozó könyvemet ezekkel
a szavakkal fejezem be:

„Hozzánk is úgy közeledik, mint ismeretlen és névtelen, akárcsak hajdanán
a tő partján azokhoz az emberekhez, akik nem tudták, hogy kicsoda ő. Nekünk
is ugyanazt mondja: »Te pedig kövess engem!» — és azok elé a feladatok elé
állít, amelyeket napjainkban akar megoldani. Parancsol. És azoknak, akik neki
engedelmeskednek, bölcsnek és együgyűeknek, kijelenti magát abban, amit a
vele való közösségben békében és munkában, harcban és szenvedésben átélhet-
nek, s ezek kibeszélhetetlen titokként fogják megtapasztalni, kicsoda ő...”

. . . .

1896-ban a Günsbachban töltött pünkösdi vakáción ragyogó nyári reggelre ébred-
tem... Még mielőtt felkeltem, arra az elhatározásra jutottam, hogy harmincéves
koromig a tudománynak és a művészetnek élek, azután pedig valami olyan hiva-
tásnak szentelem magam, ahol közvetlenül szolgálhatom az embert. Gyakran fel-
tettem a kérdést, vajon mit jelentenek számomra Jézus szavai: „Mert valaki meg
akarja tartani az ő életét, elveszti azt; valaki pedig elveszti az ő életét énértem
és az evangéliumért, az megtalálja azt!” (Márk 8,35). Most megtaláltam az értel-
müket. A külső boldogság mellett a belső boldogságnak is részesévé váltam.

. . . .

A viták során, amelyeket igencsak fáradt ellenfélként folytattam úgynevezett ke-
resztényekkel, megdöbrentett, mennyire idegen számukra az a gondolat, hogy a
Jézus hirdette szeretet szolgálatának vágya egészen új utakra vezethet egy em-
bert. Pedig jól ismerték az evangélium útmutatását, és egyetértettek vele.

. . . .

„A cselekvés hőse” — ilyesmi nem létezik. Csak a lemondásban, szenvedésben
lehetünk hősök. Ilyenek ezerszám vannak, de nem ismerik őket, legalábbis a tö-
meg nem...

Aki jó cselekedetekre szánja el magát, nem számíthat arra, hogy az emberek elhárítják útjából az akadályokat. Sőt, el kell viselnie, hogy újabbakat gördítenek elébe. Csak az az erő győzheti le őket, amely a nehézségek közepette megacélozódik és megtisztul; viszont az az erő, amely csak a lázadást ismeri, kimerül.

. . . .

Jelentős értékek vesznek el minden percben az elszalasztott alkalmak miatt, de ami megmarad és akarattá meg cselekvéssé lesz, felbecsülhetetlen értéket képvisel.

. . . .

Akkor találtam meg létem célját és értelmét, amikor felismertem az élet tiszteletének elvét, amely magában foglalja az erkölcsi világigenlést...

A modern európai gondolkodás tragédiája, hogy az élet- és világigenlés, valamint az erkölcsi világnézet között eredetileg meglevő kötelékek lassan, de feltartóztatlanul meglazulnak és végül felbomlanak. Odáig jutottunk, hogy az európai népek a fejlődés teljesen külsődleges igénylésének tudatában képtelenek tájékozódni... Minden igazi kultúra feltétele az egymásra kölcsönösen ható életigenlés és erkölcs...

Minden eddigi erkölcsstan hiányossága, hogy azt hitte, csak az embernek emberhez való viszonyával kell foglalkoznia. Valójában arról van szó: hogyan viszonyuljunk a világmindenséghez és minden benne élő teremtményhez. Az ember csak akkor erkölcsös, ha magát az életet tartja szentnek, a növényekét és az állatokét éppúgy, mint az emberét, és igyekszik a lehetőséghez képes segítséget nyújtani minden szükséglet szenvedő életnek...

Az élet tiszteletének erkölcsé tehát magában foglalja mindazt, ami szeretet, odaadás, fájdalomban való részvét, örömben való együttérzés és közös erőfeszítés formájában jelenik meg.

. . . .

Bármennyire háborzongató felismerés — mint ahogyan korábbi nemzedékek számára is az volt —, ha őszinték akarunk lenni, nem menekülhetünk el az elől a felismerés elől, hogy a keresztény erkölcsiség nem vált hatalommá (Macht) a világban. Nem hatolt be mélyen az emberi lelkekbe, hanem csak külsőleg hangoztatott erkölcs maradt, inkább szavakkal elismerve, mint tettekkel gyakorolva. Az emberiség úgy áll előttünk, mintha Jézus szavai számára nem léteznének, mintha számára egyáltalán nem lenne erkölcsiség. (Leírva 1919-ben! — DL.) Ezért nem használ semmit, ha Jézus szavait egyszerűen ismételtük azzal a céllal, hogy azoknak általános elismerést szerezzünk. Előbb a megértés feltételeit kell megteremtünk és világunkat arra a gondolkodásmódra elvezetnünk, amelyben Jézus szavai jelentenek valamit a világ számára...

. . . .

Ahhoz, hogy igazi erkölcsiség jöjjön létre, az értelemnek (józan észnek) és a szívnek (a hitnek) együtt kell munkálkodnia.

. . . .

A természet nem ismeri az élet tiszteletét... A nagy életakarát rejtélyes meg hasonlásban van önmagával... Kegyetlensége értelmetlen! A legértékesebb élet a legalacsonyabbnak esik áldozatul... Minden élőlény sötétségben van, csak egyetlen — a legmagasabbrendű —, az ember nézhet fel a fényre. Csak ő juthat el az élet tiszteletének felismerésére, csak ő képes arra, hogy (tudatosan) együtt éljen, együtt szenvedjen a többi élőlényvel.

. . . .

A „jó”: az élet megtartása és előmozdítása, a „rossz”: az élet akadályozása és megsemmisítése.

. . . .

A részvét és a segíteni akarás legyen belső szükségérzet benned! Minden, amit tenni tudsz, csak egy csepp a tengerben ahhoz képest, amit tenned kellene, mégis ez adja meg az élet egyedüli értelmét, s egyedül ez teszi értékké az életet... Az a kevés, amit tenni tudsz, valójában sok, — ha bárhol fájdalomtól, bajtól, félelemtől szabadítasz meg egy élőlényt, — legyen az ember vagy másféle teremtmény...

A részvéttel és együtt szenvedéssel egyidejűleg az együtt örülés képessége is megadatik. Az együttérzés eltompulásával viszont elveszted a másik ember boldogságának átélését is. Márpedig a világ oly kevés boldogsága közepett az élet hordozhatóbbá válik, ha átéljük azt a boldogságot, amelyet a jó cselekvésével teremtetünk magunk körül.

. . . .

Az élet tisztelete az emberi életben levő minden érték és cél tiszteletét is jelenti...

. . . .

Akik készek arra, hogy megbocsássanak és mások adósságát elengedjék, azok tudják, hogy ez a tett szellemi hatalom, amely őket, gyermekeiket, de még unokáikat is meggazdagítja lelkileg.

. . . .

Kétségtől való tény, hogy a második világháború kultúránk bomlási folyamatát meggyorsította. A jövőre nézve a veszély mindenki számára világosan látható. Az első és a második világháború nem oka, hanem eredménye volt a meglevő feltételeknek. Semmi sem történt, ami ezeket a feltételeket azóta meg tudta volna változtatni. Továbbra is fennállnak, és egyre csak rosszabbakká válnak...

Ahhoz az „előrelépéshez”, hogy a háborút előírt fegyverekkel történő párbajként vállaljuk, még mindig tapad valami, ami természetellenes. A cél nem kevesebb, mint hogy a népeket egymással szembeállító kérdésekben a döntést többé ne a háborúra bizzuk, hanem békés úton találjuk meg. E célra kell irányítani figyelmünket mostantól fogva a legtávolabbi jövőnkéig...

Ha a mi korunk lemond az atomfegyverekről, megteszi az első lépést a háborúk megszűnésének távoli célja felé. Ha ezt nem teszi meg, abban a helyzetben maradunk, amely a közeli atomháborúhoz és a pusztuláshoz vezet. Ennek teljesen tudatában kell lenniük azoknak, akik a legmagasabb szinten összejönnek, hogy a tárgyalásokat igazi tárgyilagossággal, kellő komolysággal, helyes szellemben és igazi felelősségtudattal folytassák.

A legfelső szintű tárgyalásoknak nem szabad eredmény nélkül folyniuk. A közvélemény nem fogja eltűrni, ha ezáltal sem jön létre az atomfegyverekről való lemondás, amelyre a béke megőrzése érdekében oly nagy szükség van.

A meglevő atomfegyverek hatástalanítása — ami a békét lehetővé teszi — nem történhet meg, ha a nagyhatalmak nem válnak megbízhatókká egymás számára. De hogyan jöhet létre ez a megbízhatóság? Nem úgy, hogy a tárgyaló kormányok kölcsönösen biztosítják egymást, hanem egyedül csak azáltal, ha népeik körében olyan közvélemény válik uralkodóvá, amely követeli és garantálja az atomfegyverek megsemmisítését.

(Fordította és válogatta DANI LÁSZLÓ)

Tűnődés

*A sötétség: elmélyít, elzár a világtól,
s mert mit se látsz, személyedben növekszel,
itt nem jutsz messze fürkésző eszeddel,
mert mindent sűrű fal, páncél határol.*

*A sötétség: az érlelődés talaja,
magadra hágy, hogy képzelődni kelljen,
kitágulsz tétován a sejtelembe,
s nagy művet alkotsz, mint az Úr kezdetben, valaha.*

*A világosság: rád tör és ízekre szabdal,
s mi egyetlen volt, hirtelen káprázni kezd,
ezernyi szín táncol körül, mint részegest,
s már nincs mód rá, hogy megküzdj csak magaddal.*

*A világosság: ész és kétely, vád s leleplezés,
a fény hasít, döf, szúr és kiabál,
mert mindent lát, mi örök és mi elenyész —
Ó, nem a sötétség, a világosság a halál.*

Lélekhasadás

*Egy ősember, ki szinte még barom,
s zord barlangjából bőszerűen kitör,
hogy néhány állatot,
vagy embert sújtson tán agyon —
Ilyen vagyok,
ha vágy dül fel s gyönyör.*

*Egy szent, ki szinte föld felett lebeg,
s kit ájult útján égi kar fogad,
fején dicsfény ragyog
s testén kiújuló sebek —
Ilyen vagyok,
ha úz a gondolat.*

*Megmondom annak hát, ki még nem ért:
e két lény harcol, vív a lelkemért.
Az ősember zabál, buján feszeng,
s örökké mennybe száll a szent.*

Gyász

Hogy meghalt ő, a rét elárvult,
a kakukkfű mézet nem ad,
s a méhek, mint az összeesküvők,
s dúlt kaptár előtt
kis töreikkel felmorajlanak.

S a madarak vad füttye villan,
mint fémszilánk, oly sebet üt,
a bogarak gyásztáncot lejtének,
s mint ócska ékszerek,
hever a fűben roncsolt tetemük.

S a tó is megszaggatja leplét,
felörvénylik rút belseje,
zöld hányadéka sistereg, de fönt
a lány parton kiönt,
s mint hulló hull a fölvert mélybe le.

S a csillagok sok szirma omlik,
— jaj, nyári éj! — S a vaksi hold
a tébolyult emberre néz s vigyáz,
kit ölni űz a gyász,
s veszett futtában néha fölsikolt.

Cimbora

Megyek, útnak eredek,
síromhoz mind közelebb,
oly közel, hogy szinte már
cimborám lett a halál.

Reggel is ő kelteget,
nyomkodja a szívemet,
fölriadok, s ő kacag:
„Pajtás, mindez tréfa csak!”

Aztán velem ebédel,
s torkomat csontkezével
megszorítja, ha netán
ennék bőven, igazán.

S hogyha nagyon sietek,
vagy magas az emelet,
rám kiált és megragad:
„Kiskomám, ezt nem szabad!”

Mindig kísér, este meg
cirógatja testemet,
éjjel mellém ő hever,
s álmodnom is róla kell.

S mire utam véget ér,
hűbb lesz ő mindenkinél,
elföd közös sírárok,
s nyugszunk: legjobb barátok.

Felhőszobrász

A felhők: márványsziklák, mészkövek —
Én köztük mászkálok s vizsgálva keresek
oly tömböt, mely könnyen faragható,
amelyből elkészülhet egy-két műremek —
Én fantom-Michelangelo!

S valóban: vések, megszállottan faragok,
s születnek sorra a gigászi alakok —
A pára a legnemesebb anyag,
a kőnél, fémnél halhatatlanabb,
(s ó, ilyen művem annyi!),
de felhő-szobraimnak léte pillanat,
és attól lesznek egyre szebbek,
hogy pusztulón teremnek,
s nem is kívánnak megmaradni.

„Csak azokon a napokon éltem, mikor dolgoztam!”

Emlékezés Komlós Aladárra

Komlós Aladár egyetemi előadására 1946 szeptemberében úgy tévedtem be, hogy egy elsőéves magyar—angol szakos kolléganőmet kalauzoltam órára. A bölcsészkar Múzeum körüli épületében járatos harmadéves, a tanulmányait most kezdő, ifjú pályatársnőt. Komlós Aladárt akkor láttam először, kritikusi tevékenységéről, írói múltjáról nem sokat tudtam. Ezen az órán kezdte el mint egyetemi magántanár a magyar kritika történetéről szóló kollégiumát.

A következő órájára már azért mentem el, hogy előadásának folytatását hallgassam. Néhány nap múlva pedig arról is tudomást szereztem, hogy a szabadegyetem sorozatában a két világháború közötti időszak magyar líráját elemzi. Természetesen ezt az alkalmat sem mulasztottam el. Az előadás végén, amikor kérdéseket lehetett föltenni, azt kérdeztem Komlós Aladártól, miért nem beszélt Radnóti Miklós költészetéről. Mielőtt válaszolt volna, egy kicsit elgondolkozott, majd azt felelte, hogy bizony említenie kellett volna Radnótit is, de talán azért feledkezett meg a költőről, mert ő hosszú ideig nem tartotta jelentős lírikusnak, csak a *Meredek út* győzte meg arról, hogy eredeti tehetség, és persze ezt igazolták a posztumusz versek is.

Én már a néhány másodpercnyi gondolkozási időt is megtisztelőnek éreztem, ami a választ megelőzte, mint annak jelét, hogy Komlós Aladár komolyan veszi a fölített kérdést, de igazán feleletének nyíltsága bűvölt el, a költészet dolgaival kapcsolatban és önmagával szemben is megnyilvánuló, szigorú tárgyilagossága.

Nem véletlen, hogy minden különösebb elhatározás nélkül is úgy alakult, hogy ha tehettem, előadásait mindig meghallgattam az egyetemen, a szabadegyetem keretében vagy az Irodalomtörténeti Társaság vitaülésein. Olvastam persze érdekes új tanulmányait is a *Magyarokban* a magyar irodalom társadalmi hátteréről, a Petőfi utáni irodalmi népiességről, a kozmopolitának bélyegzett költészet körüli múlt századi vitákról, József Attila kritikai fogadtatásáról. Később aztán a könyvei is sorra kerültek, elsőként remek esszékötetét vettem ki a könyvtárból, a *Nyugat* kiadásában 1937-ben megjelent *Írók és elvek*-et, amelyhez később is gyakran visszatértem, mert fontos volt számomra, hogy olvasmányélményeimet, még határozatlan körvonalú ítéleteimet, benyomásaimat Komlós Aladár véleményével szembesítsem és igazolódva vagy megállapításaival vitázva új indítékokat nyerjek.

Mi volt Komlós Aladár varázsának titka, miért váltam szinte önmagam számára is meglepő módon egyik napról a másikra önkéntes és „nem hivatalos” tanítványává?

Elsősorban karakterének azok a vonásai vonzottak hozzá, amelyek már abban a bizonyos szabadegyetemi epizódban kirajzolódtak: nyíltsága, tárgyilagossága, az irodalmi kérdések egyszerű, természetes, racionális megközelítése. Az irodalomhoz való viszonya is más volt, mint amihez az egyetemen addig hozzászoktunk. Ő az irodalomban nem erkölcsi, nemzeti vagy társadalmi törekvések eszközét vagy példatárát látta, nem elméletrendszerek felől közeledett az irodalomhoz, hanem eleven olvasmányélményei alapján kívánt eljutni az általános törvényszerűségek felismeréséhez. Vállalta a szabad véleménynyilvánítás kockázatát, nem kötötték sem a jelen, sem a múlt irodalmi dogmái, tételei és közhelelyei, de a maga meggyőződését sem kívánta soha másokra erőszakolni, sőt saját megállapításaival szemben is mindig fenntartotta önmaga és bárki más számára a kételkedés, az egészséges gyanakvás jogát.

Egyetemi előadásain sem titkolta, hogy Tolnai Lajos társadalomkritikai regényeit nagyobb érdeklődéssel olvassa, mint Jókai műveit, hogy Vajda János rejtélyes alakja jobban foglalkoztatja képzeletét, mint Arany János őszi borúja, hogy a századforduló nagy szellemi élesztőjének, a radikális mozgalmak kezdeményezőjének a múltban-jelenben egyaránt többnyire népszerűtlen Ignótust tartja, hogy a nagyvárosi élményvilágból fakadó új színeket, lelki rezdüléseket kifejező

századvégi poézist többre értékeli, mint az azzal egykorú, népies hagyományokat folytató konzervatív lírát. Mindannyiunk számára, akik előadásait hallgattuk, nyilvánvaló volt, ha nem is vallott erről tételes formában, hogy a *Nyugat* irodalmi forradalmával kezdődő új korszakot semmivel sem tartja kisebb jelentőségűnek, mint a hazai irodalom korábbi virágkorait, a felvilágosodás vagy a reformkor irodalmának ragyogó időszakait.

A *Nyugat* irodalomtörténeti szerepéről (bármennyire meglepő is ez ma már!) addig nem sok szót hallottunk az egyetemi előadásokon. Szidni már nem illett a nyugatosokat, nem emlékszem, hogy bárki is erkölcstelennek bélyegezte volna műveiket, de minden, velük kapcsolatos megnyilatkozásban mégis volt valami óvatos kimértég, félszeg tartózkodás. Mértéknek még mindig a reformkorban kibontakozó gazdag irodalom, a „nemzeti klasszicizmus” számított, az irányzat költőiben, Vörösmartyban, Petőfiben, Aranyban kellett (vagy kellett volna) látnunk a magyar líra felülmúlhatatlan betetőzőit.

Egyetemi éveink kedvelt „eretnek” olvasmányainak, a népi-faji alapon álló irodalomtörténeteknek a szerzői, Németh László és Féja Géza ebben a felfogásában nem osztoztak az „akadémikus” konzervativizmus képviselőivel, de a *Nyugat* helyének, irodalomtörténeti szerepének megítélésében nem voltak sokkal méltányosabbak. Miután tanulmányaikban Adyt és Móriczot „leválasztották” a *Nyugatról*, hogy eszmei vonatkozásban Szabó Dezsővel társítsák őket, nem volt már számukra különösebb nehéz feladat az általuk absztrahált „maradék-*Nyugat*” nimbuszának megítélésére, az egykori szerkesztők, Ignótus vagy Babits gátlástalan lejárátása.

Komlós Aladár szavainak viszont az adott hitelt, hogy őt nem stratégiai célok vezették irodalmunk múltjának elemzésében, ő senkit sem akart megsemmisíteni, befekéltetni, kiszorítani a küzdőtérrel vagy kitagadni irodalmi múltunkból. A *Nyugat* értékeléséhez sem apologetaként fogott hozzá, hanem a jelenségeket és azok összefüggéseit megérteni akaró racionalista higgadt nyugalommal. Sohasem elégedett meg a felszín sokszor félrevezető látványával, a szellemi élet, az irodalom, a művészet minden megnyilatkozását az adott korszak valóságos viszonylataihoz kívánta mérni. Világosan látta, hogy a *Nyugat*nak az egyéni érzés, gondolat, kifejezés jogáért folytatott küzdelmében a hatalom gyámkodásától függetlenedni akaró irodalom vívta önvédelmi harcát, hogy a nyugatosok a *l'art pour l'art* jelszavát írva zászlajukra, az irodalom és a művészet önkormányzatát akarták kiküzdeni. Arra is ő mutatott rá, hogy amikor a *Nyugat* szerkesztői elsősorban azt kívánták a munkatársaktól, hogy jól tudjanak írni, nem szorítkoztak formai problémákra, mert az általuk felállított normához a fogalmi tisztaság elve éppúgy hozzátartozott, mint az egyéniség kifejezésére alkalmas eredeti stílus megteremtésének igénye. Követelményükkel az elmélyültebb, kritikusabb, intellektuálisabb közszellem kialakításához is hozzájárultak.

Ő maga úgy került a *Nyugat* vonzáskörébe, hogy még losonci gimnazista korában kedvenc tanára, Bodor Aladár felhívta figyelmét Ady költészetére. Bodor kezembe adta Ady *Új versek-jét*, s ez elbódított: kinyitotta érzekeit a *transzcendens*, a *legfinomabb hangulatok iránt* — írja 1973-ban A *pálya végén* címen közreadott éltérjázis vázlatában. Verseket kezd írni; érettségi után Begyáts Lászlóval, Darvas Jánossal *Bontakozó szárnyak* címmel közös kötete jelenik meg. Budapestre kerülve az egyetem bölcsészeti karán a pozitivistá filológia módszereit sajátítja el, a Galilei-körben és a Társadalomtudományok Szabad Iskolájának hallgatójaként az újabb filozófiai és szociológiai irányzatokkal ismerkedik, de „bódult” olvassa tovább a *Nyugat* lírikusait, Ady után a „míves” költőket, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Juhász Gyula verseit is.

Majd katonáskodás, frontszolgálat, olasz hadifogság, kassai tanárság, a bécsi emigráns lapoknál folytatott újságírói tevékenység után hazatérve és Budapesten letelepedve, 1925-től a *Nyugat* munkatársa lesz. Több mint tíz verse és mintegy hetven prózái írása jelenik meg a folyóirat hasábjain: tanulmányok, esszék, bírálatok, vitacikkek. Ő írja az első monográfiát is a *Nyugat* költőiről (*Az új magyar líra*, 1928) a magyar költészet történeti összefüggésében mutatva be a nyugatosok líráját, amelyet a kortársak nagy része még mindig előzmények nélküli, gyökértelen, hagyományromboló jelenségnek ítélt.

Minden bizonnyal a *Nyugattal* való eleven kapcsolata mélyítette el benne a szellemi függetlenség, a művészi szabadság és a tehetség tisztelésének elvét is, azokat a normákat, amelyeket kritikusai gyakorlatában mindig szem előtt tartott, és amelyekhez mindvégig hű maradt.

Ha íróban, irodalmi mozgalomban, csoportosulásban a tehetség jelével találkozott, és azt tapasztalta, hogy a rátermettség, a hozzáértés jó ügyet szolgál, az értékes törekvés támogatójává vált, függetlenül annak világnézeti hovatartozásától. Mindez irodalomtörténetírói tevékenységére is jellemző volt. Egyetemi előadásaiban a századforduló haladó folyóirataival foglalkozva ő, az egykori „galileista”, radikális irányú emigráns lapok munkatársa hívta fel figyelmünket arra, hogy a *Nyugat* előzményeit nyomozva ne csak a *Magyar Gênio*sra, a *Munka Szemlájére*, a *Szerdára* és *Osvát Figyelőjére* gondoljunk, hanem a Gergely József, majd Szemere György szerkesztésében megjelent, katolikus szellemű *Magyar Szemlére* is, amely a fiatal Babitsnak, Juhász Gyulának, Kosztolányinak, Fülep Lajosnak, Hevesi Sándornak, Márkus Lászlónak is fórumot adott.

Némi rezignációval idézi fel a már említett, *A pálya végén* című írásában szellemi felkészülésének éveivel kapcsolatban, hogy a nyugatos líra felszabadító élményével szemben az egyetemen megismert pozitívizmus, felerősítve a Galilei-kör racionalizmusával, elnyomta benne a költőt. „Akkoriban örültem, hogy a Galilei-kör légkörében élek, úgy éreztem, racionalizmusa megtisztított ostoba előítéletektől, tisztábban látom a világot — ma látom, hogy mind az egyetem, mind a Kör elzárta a nagy költészettől és a nagy filozófiáktól, s egy szárnyatlan pozitívizmus világába zárt... Így a Galilei-kör csak politikai tekintetben nyitotta ki a szememet: belém véste, eltörölhetetlenül, mint egy magától értetődő erkölcsi törvényt, a demokrácia parancsát, mind szociális, mind nemzetiségi tekintetben...”

Ha a Galilei-kör hatása — megítélése szerint — nem is volt számára egyértelműen pozitív értékű, a Körben és a Társadalomtudományok Szabad Iskolájában megismert filozófiai és szociológiai irányzatok is jelentős mértékben formáltak gondolkodásmódját. A fiatalon tanulmányozott elméletek maradandó hatása mutatkozik abban is, hogy amikor 1945 után a magyar irodalom történetének szociológiai szempontú felvázolására tesz kísérletet, és megírja az *Irodalmunk társadalmi háttere* (1947) című kötetnyi méretű esszéjét, teljes biztonsággal, neofita túlzások és egyoldalúságok nélkül alkalmazza az irodalomszociológiai módszer eszközeit. A koronként változó társadalmi szerkezet és az irodalom kölcsönhatását elemezve, az irodalomszociológiai módszer alkalmazásának hatáskörét is pontosan meghatározza. „Egy-egy író vagy művet nem feltétlenül magyaráz meg ez a módszer. Egy irodalmat igen. A kivételt nem. Az átlagot igen. A részleteket nem. De egy nemzeti irodalom fősajátságait, áramlatait és problémáit igen...” — írja az irodalomszociológiai megközelítés lehetőségeinek határaitól. — Nem szabad azt hinnünk, hogy egy nagy írói alkotást kimerítettünk társadalmi tendenciáinak megjelölésével. Vannak általános emberi érzések, amelyek, ha árnyalatokban módosulva is, minden osztályban élnek, minden idő és tér íróját testvériünkbe avatják. A szerelem, szeretet, halálfélelem érzései, osztályon és koron túl minden embert érthetővé és érdekesé tesznek számunkra. Ha nem így volna, ha az irodalmi mű csak egy-egy osztály fegyvere volna a társadalmi harcban, akkor e harc befejeztével elvesztené értelmét és az ócskavasak közé kerülne.”

Az irodalomszociológiai módszer lehetőségeit latolgató fejtegetéseiből is látszik, hogy tanulmányaiból nem hiányzott az elméleti megalapozottság, a vizsgálódás irányát meghatározó alapelv, de az elmélet mindig inkább kiindulópontot jelentett számára, gondolatsorokat elindító ösztönzést, mint a gondolkodás menétét meghatározó kötelező normák rendszerét vagy olyan végcélt, amelyet mindenáron igazolnia kellene. „Komlós Aladár könyve, az *Irodalmunk társadalmi háttere* arra vall — írta Rónay György —, hogy ha egy tudós az igazság és a valóság becsületes és hiteles megragadását tűzi ki céljának, s ehhez kellő felkészültsége is van, olyan eredményeket érhet el, amelyek — (noha egy-két irodalomtörténeti megjegyzésével szívesen szállnánk vitába) — minden szemponton és elméleten túl, egyszerűen igazságuk és hitelességük erejével mindenki számára érvényesek s nemzeti önismeretünk szempontjából is sokra becsülendők.”

Az irodalompolitikai helyzet alakulása, a dogmatikus irodalomszemlélet monopolizálódása következtében azonban Komlós Aladár könyvével kapcsolatban nem olyan kérdések körül alakult ki polémia, amelyekre Rónay György célzott. Nem azt vizsgálták a mű bírálói, hogy konkrét esetekben jól alkalmazta-e Komlós Aladár az irodalomszociológiai módszert, hogy következtetései elfogadhatók-e, sokkal több szó esett munkájának elméleti „irányvonaláról”, terminológiájáról, már abban is elmarasztalva a szerzőt, hogy nem az irodalom társadalmi alapjáról, hanem a hátteréről beszél.

Azok közül, akik szívesen hivatkoztak Komlós Aladár könyvére mint az eszmei eltévelyedés jellemző példájára, senki sem vállalkozott annak alapos bírálata. Kényelmesebb megoldásnak látszott a szerző egy-egy megállapítását, következtetését, kifejezését az összefüggésekből kiemelve az egész művet felszínesnek, ötletszerűnek, tudománytalannak vagy éppen „polgári” szemléletűnek minősíteni.

Később aztán, minél merevebbé vált a dogmatizmus, Komlós Aladár úttörő vállalkozása annál inkább a korabeli szakirodalom negatív példatárává vált. „1948-tól kezdve — írja visszaemlékezésében — egyik fő célpontja lettem a szakmában dúló intrikáknak, némelyek rajtam akarták bizonyítani, hogy milyen éber marxisták. Én voltam a kikiáltott szocdem, a polgári radikális, a l'art pour l'art híve, az antimarxista.”

Egyetemi előadásaiban nem volt hajlandó a *Nyugatot* „a liberális megalkuvás posványának”, „irodalmi mocsárnak” nevezni, Kassáko¹ anarchista kispolgárnak nyilvánítani, A *Toll* és a *Szép Szó* gárdájához fűződő egykori kapcsolatait megtagadni, József Attila életrajzát és életművét a pillanatnyi követelményeknek megfelelően átértékelni és átrajzolni. Amikor pedig egyik előadásában azt mondta a fiatal József Attiláról (akit már 1925-ben megismert, megszeretett, és akihez őt éven át meghitt barátság kötötte), hogy modorában volt valami, ami az embert játékos kutyakölykökre emlékeztette, kitért az álfelháborodás mindent elsöprő vihara, és kimondatott, hogy Komlós Aladár nem taníthat többé az egyetemen.

1950 nyarán bocsátották el az egyetemről, illetve helyezték háromhónapos időtartamra „rendelkezési állományba”. Másnap a Károlyi utcában, egyetemi oktatók, fiatal írók és filozopterek, valamint a két éve már megszűnt *Újhold* munkatársainak (nem is mindig biztonságos) „nappali menedékhelyén”, a Darling eszpresszóban ültünk együtt. Nem mertem feltenni a kérdést, mik a tervei, mit fog csinálni, ha letelik a három hónap.

Ő viszont nyugodtnak látszott, mint akinek van már némi gyakorlata abban, miként kell az ilyen helyzeteket átvészelni. Bármennyire is reális megoldásokra törekvő, higgadt és kiegyensúlyozott egyéniség volt, pályája során többször került a létbizonytalanság állapotába. 1920-ban a kassai gimnáziumból a szlovák tanügyi hatóságok azért bocsátották el, mert *Zrínyi ünneplése körül* című cikkében „a megszállt megyéket” emlegette; később, a budapesti zsidó gimnáziumban azért került nehéz helyzetbe, mert egyes hitközségi vezetők Bródy Sándorról szóló esszéjének néhány kritikai megjegyzéséből felekezeti sérelmet olvastak ki; 1937-ben a kultuszminisztérium azért mozditja el állásából, mert egyik cikkében a hitleri Németország által fenyegetett Csehszlovákia demokratizmusát dicsérte.

1950 őszén négyévi egyetemi oktatói munka után ismét középiskolai tanárként folytatta pályáját, a Markó utcai gimnáziumba került, majd az Irodalomtörténeti Dokumentációs Központ munkatársa lett. Sértődésre, visszavonulásra nem volt se kedve, se ideje, ha már a *Nyugatról* nem írhatott a maga meggyőződése szerint, azoknak a századvégi tendenciáknak a történetét akarta megvilágítani, amelyek már a modernebb áramlatok érvényesülését készítették elő. Könyvet írt Vajda Jánosról, Reviczky Gyuláról, a tizenkilencedik század második felének irodalmi ellenzéki mozgalmairól, anyagot gyűjtött a Petőfi és Ady közötti magyar költészet történetéről szóló monográfiájához.

Később az Irodalomtörténeti Intézet huszadik századi irodalommal foglalkozó osztályának vezetésére kérték fel. Feladatukörét átvéve az osztály titkári teendőinek ellátásával engem bízott meg, így közvetlenül tapasztalhattam, milyen nagy kedvvel és lendülettel szervezte az utolsó ötven-hatvan esztendő, a századforduló, a *Nyugat*, a magyar avantgarde, a népi írók és József Attila korának tudományos igényű, irodalomtörténeti feldolgozását.

Nem sok tudományos műhely büszkélkedhet azzal, hogy nyomban létrejötte után olyan élénk, sokoldalú és színvonalas tevékenységet fejtett ki, mint a Komlós Aladár által vezetett osztály. Intézeti munkatársak és meghívott szakemberek részvételével napirendre tűztük a huszadik századi magyar irodalom legfontosabb problémáit. Az Ady-filológia időszerű kérdéseiről Földessy Gyula, Lengyel Géza, Hegedűs Nándor, Bóka László, Kovalovszky Miklós fejtette ki nézeteit, Babits és Osvát Ernő kapcsolatáról Basch Loránd, a Babits-életrajz megírásának problémáiról Belia György, a költő pályakezdéséről Ungvári Tamás tartott vitaindító előadást. Pók Lajos a *Nyugatot* megelőző századeleji modern folyóiratok történetét ismertette, Nagy Péter Szabó Dezsőről szóló monográfiájának új fejezetét mutatta be, Czine Mihály Mórincz Zsigmond és a naturalizmus kapcsolatát ele-

mezte, Béládi Miklós Illyés fiatalkori lírájának szürrealista vonásait vázolta fel, Szabó György Kassák elfelejtett fiatalkori verseivel, Németh G. Béla a költő első korszakának stílusproblémáival foglalkozott, Lengyel Balázs *A Kassák-parabola* című esszéjét bocsátotta vitára. Bevezető referátumok alapján megvitattuk Kis-péter András Tömörkény-monográfiáját, Heller Ágnes Kosztolányi-könyvét, Bóka László egyetemi jegyzeteit, Kolozsvári-Grandpierre Emil Karinthy-tanulmányát, Diószegi Andrásnak a századforduló novelláiról szóló vázlatát, Bodnár György Kaffka Margitról tervezett disszertációjának téziseit, Szabolcsi Miklós Weöres-esszéjét, Barta András dolgozatát a Krúdy-novellák időrendjének problémáiról. A József Attila betegségével foglalkozó eszmecsere írodalomtörténészeken kívül Nyíró Gyulától Mérei Ferencig a legismertebb pszichológusok is részt vettek.

A Komlós által vezetett időszakban indította el az Intézet huszadik századi osztálya több jelentős dokumentumkötettel (Hegedűs Nándor: *Ady Endre nagyváradi napjai*, Vargha Kálmán: *Kortársak Móricz Zsigmondról. 1900—1919*, Belia György: *Babits, Juhász, Kosztolányi levelezése*) a ma is megjelenő *Új Magyar Múzeum* című sorozatot. Nyomdába adtuk a József Attiláról szóló korabeli kritikák Bokor László által szerkesztett gyűjteményét is, de a kötet kiadását el kellett halasztani. Megbízást adtunk Kovalovszky Miklósnak az Adyval kapcsolatos kortársi visszaemlékezések gyűjtésére, Fallenbüchl Zoltánnak Ambrus Zoltán, F. Csanak Dórának Móricz Zsigmond levelezésének sajtó alá rendezésére, fölkértük Basch Lorándot, hogy írja meg a Baumgarten-alapítvány történetét.

Komlós Aladár arra törekedett, hogy a huszadik századi irodalom történetével foglalkozó legjobb szakembereket szervezetileg is a vezetése alatt működő osztályhoz kösse. Mindenekelőtt Rónay Györgyöt, továbbá a Babits-filológiában járatos Belia Györgyöt, valamint a Nietzsche-fordító Szabó Edét, Krúdy Gyula, Hölderlin, Rilke műveinek elemzőjét szerelte volna állandó munkatársként osztálya munkájába bevonni.

Munkatársainak kiválasztásában nagyon fontosnak tartotta a tudományos megbízhatóság, a morális felelősség elvének érvényesítését. Mint irodalomtörténész jogosnak tartotta a legkülönbözőbb módszerek alkalmazását, a művek megközelítésének és elemzésének eltérő változatait, de nem bízott azokban, akik nagyon is buzgók voltak irodalmi művek, jelenségek, irodalomtörténeti folyamatok „átpolitizálni” értelmezésében, félremagyarázásában, fontos tények és mozzanatok átrajzolásában vagy elhallgatásában. Tisztában volt azzal, hogy irodalmi jelenségek magyarázatában és értékelésében milyen nagy lehetősége van az alig észrevehető, mégis káros hatású félremagyarázásoknak, az sem volt számára közömbös, hogy minden hamis vagy torz megállapítás az irodalomnépszerűsítés, az irodalomtanítás és a publicisztika közvetítő közegein át milyen könnyen válhat olvasórétegek téves és nehezen korrigálható közhiedelmévé.

Osztályvezetői működése fele annyi ideig sem tartott, mint korábbi egyetemi előadói megbízatása. 1958 nyarától önálló tudományos kutatói címmel működött tovább az Irodalomtörténeti Intézetben, a maga által választott feladatkörökben tevékenykedve, mint afféle államilag díjazott „magántudós”.

Ebben az időszakban fejezte be a múlt század második felének magyar lírájáról szóló, korábban már említett monografikus művét (*A magyar költészet Petőfitől Adyig*, Bp. 1959), továbbá *A líra műhelyében* (Bp. 1961) című műfajelméleti munkáját, ezekben az években hozta létre kritikátörténeti összefoglalását (*Gyulai-tól a marxista kritikáig*, Bp. 1966) és rendezte sajtó alá tanulmányainak, esszéinek, kritikáinak válogatott gyűjteményét (*Táguló irodalom*, Bp. 1967).

Kritikátörténeti művéről, amely a múlt század ötvenes éveitől az első világháború utáni forradalmak időszakáig követi a magyar irodalmi bírálat útját, máig sem mondtuk ki kellő nyomatékkal, milyen nagy jelentőségű munka. Azonkívül, hogy az első összefoglaló értékelés a modern magyar kritika történetének hét évtizedéről, Gyulai Páltól a fiatal Lukács Györgyig, kritikaelméleti felfogásunkat is új szempontokkal gazdagítja.

Bemutatja a vizsgált időszak irodalmi harcait, a népnemzeti iskola egyeduralmi helyzetét támadó irányzatokat, a századforduló modern törekvései körül kialakult vitákat és természetesen a *Nyugat* forradalmát követő csatározásokat is. Plasztikus arcképet rajzol a korszak legjelentősebb kritikusaikról, többek közt Gyulairól, Péterfyről, Ambrus Zoltánról, Ignotusról, Osvátról, Schöpflinről, Kosztolányiról, Adyról, Babitsról, Hatvanyról, Karinthyról, továbbá a fiatal Szabó Dezsőről és Lukács Györgyről.

Akik kritikusról írnak, többnyire azonosítják „modelljük” egyéniségét az általa hirdetett esztétikai, irodalomelméleti elvekkel, bírálói programmal, vagyis a kritikus közvetve vagy közvetlenül megnyilatkozó önszemléletével. Komlós Aladár portréi viszont azt tudatosítják, hogy a kritikus elvi állásfoglalása és bírálói tevékenysége többnyire nem fedi egymást. Ez nemcsak azokra az egyedi esetekre jellemző, amikor a bíráló lemond elveinek érvényesítéséről, vagy nincs módja arra, hogy kitartson meggyőződése mellett. Az elvi állásfoglalás és a bírálói gyakorlat közötti *ellentmondás* sokkal alapvetőbb és általánosabb jelenség. A kritikus program *alapelveinek* megfogalmazása egyértelmű művelet, a bírálói gyakorlat *mikéntjét* viszont a legkülönbözőbb alkati, ízlésbeli, lélektani, társadalmi tényezők határozzák meg. A kritikus legőszintébben megfogalmazott és legkövetkezetesebben vállalt alapelveinek is ellentmondhatnak alkotásának törvényei. A dogmatikus hajlamú vagy elkötelezettségű kritikus is lehet ítéleteiben szubjektív, ahogy az individualista elveket valló bíráló tételeiben is fel lehet fedezni hagyományos vagy éppen klasszikus normákat. Gyulai a maga egyéni ízlését vélte minden időkre érvényes, objektív törvényszerűségnek, Ignó pedig, miközben szubjektív véleményének egyéni megfogalmazására törekedett, sokszor mondott ki általános érvényű esztétikai és kritikai alapelveket.

Szándék és gyakorlat kölcsönhatásának jelentőségét felismerve alakította ki Komlós Aladár komplex elemzési módját, amelynek az a lényege, hogy a kritikus által vallott alapelveket permanensen a bíráló aktív tevékenységével szembesíti. Elemzés módja a kritikus egyéniségének sokkal teljesebb, konkrétabb, dinamikusabb megragadására ad módot, mint a hagyományos kategorizálások, amelyek a kritikus elsősorban szándéka, programja, illetve önszemlélete valamely domináns vonása alapján minősítették szubjektívnek, objektívnek vagy beleérzőnek. A bírálói gyakorlat mélyreható vizsgálata azért is fontos, mert a hasonló nézeteket valló, rokon felfogású kritikusok között is számos véleménykülönbség lehet. Ha kiindulópontjuk azonos volt is, ízlésük, temperamentumuk a legkülönbözőbb változatokra nyújthat alkalmat. *„Különböző emberek kezében tehát — írja Komlós — ugyanazon mértékek olykor különböző mérési eredményt eredményeznek, az elvek azonossága nem biztosítja az ítéletek általános érvényét.”*

Amikor befejezte kritikátörténeti művét, üzent, látogassam meg, mert ide szeretné adni munkája kéziratát, hogy ha van időm, olvassam el és számoljak be impresszióimról. Természetesen nem volt sürgősebb munkám a megtisztelő feladtnál. Egy hét múlva már fölkerestem Komlós Aladár Bezerédy utcai otthonában, hogy jegyzeteim alapján fejezetről fejezetre elmondjam észrevételeimet. Hosszú délutánt beszélgettünk át. Hét óra felé Komlós felesége, Palotai Erzsébet már a második feketét akarta föltenni, de nem volt szükségünk doppingolóra, egyikünk sem fáradt el a vitában. Voltak olyan észrevételeim, amelyeket Komlós Aladár nyomban elfogadott, olyan megjegyzéseim, amelyek elgondolkoztak, és persze olyanok is, amelyek nem győzték meg véleményem helyességéről. Este tíz óra is letegett már, amikor lakásuktól távol, hazafelé tartva eszembe jutott, hogy egy egészen más természetű gyakorlati ügyről megfeledeztem. Aláírást kellett volna kapnom Komlós Aladártól, hogy Móricz Zsigmondról szóló kandidátusi disszertációm vitáján részt vesz a bíráló bizottságban. Szóba is került a dolog, hogy persze, majd aláírja a papírt, de a vita hevében az egész ügyről mégis elfeledtünk. Akkor úgy éreztem, feledékenységem az adott esetben jelképes értelmű: én a mai napon, Komlós Aladár előtt letettem a vizsgát, *megfeleltem a követelményeknek*, ami a másik ügyet illeti, ami hátra van még számomra a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletre méltó palotájában, opponensekkel és bizottságosdival, az már *ehhez képest* merő formáság, feledésre méltó hivatalos aktus lesz.

A véletlen úgy hozta, hogy Komlós kritikátörténeti monográfiája egyszerre jelent meg a *Miért szép?* című gyűjteménnyel, amelyet Albert Zsuzsával szerkesztettem, ebben többek közt Benedek Marcell, Füst Milán, Komlós Aladár, Gyergyai Albert, Déry Tibor, Keresztury Dezső, Bóka László, Rónay György, Lengyel Balázs, Somlyó György, Nemes Nagy Ágnes, Szabó Ede, Csoóri Sándor verselemzéseit adtuk ki. *„Kedves Kálmán — írta Komlós Aladár 1966. április 1-én kelt levelében — megkaptam a Miért szép? -et s gratulálok hozzá. Lényegében (nálunk) új műfajú könyv, s a legtöbb cikk, amit eddig olvastam belőle, nagyon jó. Meglepett Bóka Esti sugárkoszorú-jának szépsége, de a versenyben Rónay György vezet! Választékosan, szépen megírottak a Te cikkeid is, de az Üllői úti*

fák-at illető véleményemből persze nem tudtál kimozdítani. Egészen a könyv olyan érdekes és színvonalas, hogy sajnálom, hogy csak egy elemzéssel vettem részt benne. Kritika-történetem megjelenése lesújtott. Nemcsak a botrányos össze-vissza-lördélés miatt, hanem azért is, mert — a betegségem alatt készülvén a korrektúra — nem volt módom kigyomlálni belőle a fölösleges tapintatlanságokat. Jó visegrádi pihenést és teljes gyógyulást kíván, Magdának kézcsókomat küldöm, Téged ölel: Komlós Aladár.”

A kritikátörténeti művére vonatkozó megjegyzésein a súlyos betegségen átesett és abból éppen hogy kilábaló ember kedvetlensége is megérződik. Egészséges embernek ismertük, ő is szívesen beszélt arról, hogy néhány napos meghúléseken kívül sohasem kellett otthon maradnia. Hetvenhárom éves volt, amikor először tört rá komoly betegség. Egy irodalmi műsor televíziós felvétele után lett rosszul és kellett heteken át az ágyat őriznie.

Később lassan visszanyerte egészségét, de most már mindannyian, akik szeretttük, akiknek sokat jelentett léte és életünkben való jelenléte, egyre többet aggódtunk érte. Örültünk, hogy újra kedvvel dolgozik, vitaüléseken vesz részt, feleségével, barátokkal nagy sétákat tesz a mátrai erdőkben, hogy úszni jár a Lukács uszodába, és főként annak, hogy mindaz, amit kezéből kienged, továbbra is érdekes, friss és bátor megnyilatkozás, de féltettük is amiatt, hogy nem figyel eléggé a test követelményeire.

Szervezete, idegrendszere az elkerülhetetlen elmúlás ellen úgy védekezett, hogy továbbra is azt csinálta, amit korábban, végezte a munkáját, figyelte a világ eseményeit, választ próbált keresni mindarra, ami érdekelte. Miközben aggódtunk érte, új és régi tanulmányainak, írói arcképeinek, esszéinek, vitacikkeinek, szellemes glosszáinak olyan gazdag gyűjteményével lepte meg olvasóit, mint a *Verec-kétől Dévényig* (Bp. 1972) vagy a *Kritikus számadás* (Bp. 1977) című kötetei.

Az utóbbiban olvasható, 1973-ból származó önvallomásában, hogy életének kilencedik évtizedébe lépve azon elmélkedik, mit végzett, mik voltak életének, írói és tudományos működésének eredményei. „Tudományos működésemről is elmondhatom, amit a verseimről; vannak részleteredményeim, de nincs új tudományos szemléletem. De hát fontos, hogy mi lesz a síremlékem? Több vigasztalást nyújt nekem Péterfy Jenő kedvenc idézete: *Jours de travail! Seuls jours ou j'ai vécu!*” — s én sokat dolgoztam. És a kutatás, egy fontos adat megtalálása, a nyomozás izgalma, egy kérdés megfejtése: az életnek tartalmát adó örömök, pláne, ha az ember úgy érzi végül, hogy megbecsülés veszi körül, néha még több is, mint amennyit megérdemel.”

Életének valóban a munka lehetett egyik legfontosabb értelme, célja, indítéka, de egyéniségét nem szabad úgy elképzelnünk, mintha a munka rabszolgája, örömtelen aszkétája lett volna. Számára dolgozni annyit jelentett, mint kinyomozni, tisztázni, átgondolni, megérteni mindazokat a jelenségeket, amelyek fölkellették kíváncsiságát. A művészi alkotásban az embert is érezni akarta, aki létrehozta a művet, az ember személyén át pedig a kort is meg akarta érteni, amelyben a mű keletkezett.

Utolsó pillanatáig érdekelte az élet, az irodalom, barátai, pályatársai és az egész emberiség sorsának alakulása, szűkebb és tágabb környezetének jelenségei, a világmindenségnek az a részlete, amely szobája ablakából elé tárult. „Ha rossz kedvem van, kinézek az ablakomból az udvarra. Nagy udvar, közepén terebélyes fa, két nyújtó, három homokozó, zöld gyep, padok. A fán egy rigó ül, majd verebek raja röppen rá. A nap minden órájában bicikliző, futballozó, ugrándo-zó, karikázó, birkózó, homokozó gyerekek futkároznak itt, háromévestől körülbelül tizenhárom évesig... A homokozóban olyan komoly elmerüléssel hajolnak egy-egy kavics fölé, mint Kant hajolhatott a szintétikus a priori ítéletek lehetőségé-nek kérdése fölé. Tündérségük épp e szent komolyságban áll, a teljes odaadás-ban, amely nem ismeri a cinikus kívülállást. S eszembe jut Gauguin, aki Tahiti-be ment, mert a Paradicsomba vágyott. De minek ezért Tahiti-be hajózni? Elég elnézni egy verebet, egy kiscicát vagy elmenni egy óvodába. Vagy nézni a mi udvarunkat; ez mind részlet a Paradicsomból... Az egyik gyerek most szalad haza az óvodából, s közben hempereg egyet a hóban, mint egy kiskutya. Rájövök: misztérium előtt állok, a szent pillanat előtt, mikor az élő természetből ki-buggyan a játék és az öröm és a szeretet.”

* „Munkanapok! Csak azokon a napokon éltem, mikor dolgoztam!”

Diagnózis

Már hetek óta lábatlankodik
valami fájdalom a bordáim körül.
Nem látta orvos. — Minek? — Ismerem
a gyógyíthatatlanság szimptomáit,
tudós kuruzslók diagnózisát:
„Reménytelen”.

S már megakad a szavak labdacsa
a torkomön,
s nem használnak az ostyába csavart
— társak kotyvasztott — mérgek pirulái...
a mézes ősz... a lüdbőrös telek
körém csavart láz-oldó rongyai.

Ez az öregség.

Fekszem csendesen
nekem-felrázott szemed melegében,
állig felhúzott kezeid alatt,
várva, hogy hívj,
hogymegmutasd magad.

Erdőtűz

Hiába futsz. A rom-hűség helyett,
sem ólat nem lelsz, sem búvóhelyet.
Tüskés magányod útvesztőiben
nem lesz egy szó, egy társad, akivel
megoszthatnád, mit tettél és teszel.
Majd fúj a szél, s a cserje-semmiben
a hűvös ég csurog le szíveden.

Róka kiált. De már a felcsapó
lángok mögül nem ér hozzád a szó.
Mókus repül a tűzben... pár faág...
madár zuhan, s halálán felbukó
utak hordják az égett hús szagát.

És nézd, hogy' állnak ott a fák!
Hogy' állnak bölcsen ott a lobbanó
halál előtt, a forró hallgatás
gyűrűiben, hol pernye lett a szó!
Nem mozdulnak. Csak néznek s féltének.
Nem értik meg, hogyan versz gyökeret
az ellenedre omló félelem
sziklái közt.

Hol, majd ha fú a csend,
haláloddal is egyedül leszel.

Jég alatt

Miért e dermedt hallgatás?
E fuldokló „hiába minden”?
Mikor ujjunk közt nő a sás,
s hal úszik át a szemeinken.

Nem ágyúszó volt! — Rianás!
S mint szürke folt, már látszik innen,
ahogy elindul egy kapás:
tesz-vesz... kopott, szél-rágta ingben.

És nő a rés, hogy égre láss,
s hogy égre lássak, nő itt minden...
s lassan egy fűzfa úszik át
szelek-fodrozta szemeinken.

„Úgy dolgozz, mintha örökké élnél...”

BÁLINT B. ANDRÁS *riportja*

„Alulírott, a vallás és közoktatásügyi miniszter rendeletével kinevezett rendes tanár, alulírt helyen és napon a következő hivatali esküt tette le:

Esküszöm a mindenható és mindentudó Istenre, hogy Magyarországhoz, annak alkotmányához és kormányához hű leszek, Magyarország törvényeit és törvényes szokásait, valamint az alkotmányos rendeleteit megtartom, hivatali előljáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm és hivatali kötelességeimet teljesítem. Isten engem úgy segéljen!”

— *Ezzel kezdődött. Mikor is?*

— 1945. november 8-án tettem le az esküt Kispesten, az állami polgári leányiskolában. Tegnap került elő a szöveg, amikor a beszélgetésre készülve kotorásztam a kacetjaim között. Megörültem neki, mert komolyan mondom, nem szegtem meg a munkám során, tudatosan soha nem szegtem meg. Persze ettől nem vagyok valami különös lény, ezer meg ezer kollégám szintén betartotta. Tanár voltam, pedagógus — ennyi az egész.

Meghitt bútorok, régi könyvek közt ülünk a lőrinci lakásban; odakint terpeszkedhet a köd, ameddig akar, ide nem ér el. Hevít minket a borókapálinka és a feketekávé. Bóta Károlyné ráér, pár hónapja nyugalomba vonult s csak kisegítőként dolgozik volt munkahelyén, a nevelési tanácsadóban.

Amikor először kopogtam be hozzá, rendkívül feszélyezettnek tűnt. Ő is, a férje is. Tartottak tőlem, nem tudták mire vélni, hogy épp hitűkről akarom faggatni őket. Végül, hosszas tanakodás után az asszony — Erzsike — ráállt a beszélgetésre. S aznap, amikor magnóval a hónom alatt megjelentem, derűsen, iratokkal, fotókkal — egy szép pálya relikviáival — körülbástyázva várt.

— Az eskü előtt helyettesként már működtem itt, a lőrinci fiú polgáriban, illetve Győrött az orsolyáknál. De az állandó kinevezést Kispesten kaptam.

— *Miért lett tanár?*

— Kezdjük kicsit korábbirol. Gyálpusztán születtem 1921-ben, közvetlenül Pest-imre mellett, apám ott volt tanyasi tanító, osztatlan hatosztályos iskolában. Gyal akkor még gróf Károlyi László uradalma volt, az iskolaépületet egy öreg, nádfedéles csárdából alakították át. Egyszer, mikor az új tanfelügyelő kijött, ráivallt a kocsisra, hogy: nem az istállóhoz mondtam, hanem az iskolához... Később Károlyi — felső nyomásra — építtetett egy modern iskolát, ez azonban Budapest ostrománál összedőlt, nyoma sem maradt. A front idején beköltöztünk Pestre, házunk is odaveszett, az ég egy világon semmink nem maradt, csak két bőrdő ruhánk meg pár bútorunk, amit magunkkal vittünk.

— *De akkor már elvégezte a képzőt. Az teljesen evidens volt, hogy apja nyomdokait követi?*

— Nem volt egészen evidens, kicsi koromban a bátyámmal mindig azt szajkóztuk, hogy ő orvos lesz, én pedig orvosnő. Mondanom sem kell: ő mérnök lett, én tanár. Gyálpusztán nem lehetett továbbtanulni, apám — tízéves korunkban bevágott bennünket intézetbe, akkoriban ez természetes volt. Veszprémbe találtak a bátyámnak intézetet, a piaristákat, engem meg betettek ugyanott az irgalmasnővérekhez, abból a megfontolásból, hogy annak az iskolának nagyon jó levegője van. Most az nagyon érdekes, hogy rám semmiféle hatást nem gyakorolt az apácai nevelés, a legrosszabb emlékeim, ehhez a négy évhez fűződnek. Rendkívül rossz pedagógusok voltak, olyan dolgokért marasztaltak el, amiért gyerekfejjel is éreztem, hogy... hogy elképesztő. Engem rettentő büszkének tartottak, hogy nem tudom senki előtt alázatosan lehajtani a fejem és összetenni a kezem, mindenkinek szemébe mondtam az igazságot, vagy amit annak véltem. Na, egyszer kimásztam az ablakon, hogy repkényt szedjek a falról és leestem a hat méter magasságból, azt mondták: lám, az Isten büntetése a büszkeségedért. Nem azt, hogy ügyetlen vagy, miért nem vigyáztál... El voltam képedve, hol van ebben a büszkeség, meg az Isten büntetése? Valamit azért köszönhetek Veszprémnek, volt ott egy kedves-

nővér, Róza, ő mondta anyámnak: ha jót akar nekem, ne adjon Veszprémbe az angolkisasszonyokhoz, hanem adjon Cinkotára, az állami tanítóképzőbe. S akkor anélkül, hogy különösebb hivatást éreztem volna, beiratkoztam Cinkotára. Ott töltöttem életem legértékesebb öt esztendejét.

— *Bakfislányként, gondolom, buzgó katolikus volt.*

— Érdekes módon nem az apácáknál, hanem Cinkotán lettem igazán hívő. Egyébként sajnálatosnak tartom, hogy máig senki nem foglalkozott úgy az állami képzővel, mint mondjuk a népi kollégiumokkal. Rendkívül szabad szellemű intézmény volt, emlékszem, hogy miniszter- és bárógyerekeket úgy vágtak ki onnan, mint a huzat, mert nem voltak pedagógusnak valók. Aki ott megkapta a tanítónői oklevelet, büszke lehetett rá, mert megméretett nemcsak a tudása, hanem hivatás-érzete és jelleme is. Én ott tanultam a demokráciát, s azt is, hogy tiszteljem mások vallását. Kijártunk a faluba, a katolikus templomba, a reformátusok a református templomba, csak — azt hiszem — zsidó nem volt köztünk.

— *Ha megenged egy közbevetést: felekezeten kívüli, vagy hitetlen nem volt a társai közt?*

— Bizonyosan volt, én személy szerint is ismertem olyat, de ennek nem lehetett határozott hangot adni. Kötelező volt a hitoktatás, ilyen vagy olyan, de senkitől nem kérdezték, hiszi-e, amit tanul. Volt ateista köztünk, aki már akkor materialista könyveket hozott be, de nem zavarta, amit a hittanórán hallott. Soha nem hittem, hogy amit az ember hall vagy tanul, azt százszázalékosan kötelező magáévá tennie. Ezt nem lehet ellenőrizni. Az egyetemeken ma minden fiatal tanulja a marxizmust, mert kötelező, de nem merném azt mondani, hogy ettől mindnyájan valóban marxisták lesznek.

— Visszatérve az én hitemre, nekem a szüleim nem voltak vallásosak. Az akkori szokások szerint eljártak a templomba, s mivel a hitoktatás kötelező volt, apám tanította a hittant. Katolikusnak, reformátusnak, evangélikusnak egyaránt a katekizmust — ott nem volt választás. Év végén kijött a pap, levizsgáztatta őket, az se derült ki, hogy ki milyen vallású... A zárda bennem sok ellenérzést váltott ki, hívő Cinkotán lettem. A képzőben késhegyig menő vallási vitákat folytattunk, szabad téma volt, hogy van-e Isten vagy nincs, és rendkívül jó hitoktatóm volt, aki a maga baloldali katolikus nézeteivel sokat segített nekem. A viták, a beszélgetések erősítették meg bennem a hitet. Egyházi indexen levő könyvekről beszélgettünk nyíltan; gondolhatja, mit jelentett ez azokban az években, 1935 és 40 között. Nem tartottak lelkiismereti terror alatt bennünket, a pap is vitapartner volt. Lehetett kérdezni, lehetett kételkedni, s mindenre normális, emberi válaszokat kaptunk. Életre szóló tanításokat. Ott hallottam a mondást, amit mindig követni próbáltam: úgy dolgozz, mintha örökké élnél, és úgy élj, mintha este meghalnál. Egyetlen mondatban nehéz ennél tömörebben munkáról, életéről szólni.

Fiatalságára emlékezik — szinte megifjodva. Amúgy sem néz ki 60 évesnek; haja teljesen sötét, bőre ráncatlan. Legfiatalabb mégis az orgánuma: alt hangon beszél, határozottan, de nem keményen. Mélyről tör fel belőle a szó; a beszéd tudásai úgy vélnek, erős a mélylégzése. Én, laikusként, csak azt látom, valahol a szíve tájékán erednek a hangok.

Hörpöl a kávéból, szól a férjének, rakjon a tűzre. S hátradől az öblös karékban.

— Apologetikát is tanultunk, de ebből csak az maradt meg bennem, hogy — ugye — ha az órának van alkotója, akkor a világnak hogy ne lenne. Ez nem volt érdekes. Viszont nem igaz, hogy előttünk tagadták volna a darwinizmust, a fejlődéselméletet; a hajam szála égnek áll, amikor hallom, hogy az idealista világnézet alapján csupa hülyeséget tanítottak. Nem igaz! Arról nem beszélve, hogy képzős korunkban Lombrosót olvastuk, meg ott adták kezembe Ilyés Gyulának az Oroszországról szóló könyvét. Adyt olvastak nekünk, noha nem volt tantervi anyag. És nemcsak az istenes verseit, tehát nem egyoldalúan ismertük meg, mint a mai iskolások, akiknek csak a radikális Adyt mutatják. Volt vallási és világi könyvtárunk, jártak a napilapok, a folyóiratok, operabérletünk volt, pesti kiállításokat látogattunk, szóval nem voltunk elzárva a világtól. Kijártunk a faluba, megtanultunk családot látogatni, emberekkel érintkezni. 1945 után én már újat, alapvetően újat nem tanultam a szakmából, minden arra épült, amit Cinkotán magamba szívtam. Nemrég kérdezte tőlem egy fölöttesem: hogy lehet az, hogy a nevelési tanácsadón én mindenkiel azonos szinten tudok társalogni, még a korholásért, a följelentésért sem sértődnek meg a szülők. Mondtam, én ezt Cinkotán tanultam,

és — szerencsére — negyven év alatt sem felejtettem el. Például azt, ha semmi jót nem tudok mondani a gyerekről, legalább úgy kezdjem a beszélgetést: Anyuka, olyan ragyogó barna szeme van ennek a Pistikének, de ilyen meg olyan hibája is. A szülőknek, ez természetes, fontos, hogy jót is halljon a gyermekéről.

— *A képzőben tanultakat — nem sokkal később — egészen más közegben kellett alkalmaznia. Hogyan tudott megfelelni a változó követelményeknek a felszabadulás után?*

— Cinkotáról Szegedre kerültem a polgári tanítóképzőbe, a háború miatt az utolsó két évet egy év alatt végeztem el. Kellott a tanár a bevonult férfiak helyett. Pályakezdesémnek a németek vetettek véget, amikor 1944. március 19-én bejöttek Győrbe és elfoglalták az iskolát. Utána már csak 45-ben folytattam, tényleg más feltételek között: felszabadult politikai, társadalmi, világnézeti légkörben. Nagy kedvvel dolgoztam — 49-ig. Akkor már érezhető volt az újabb fordulat, ami nekem, hívó katolikus pedagógusnak, nem kedvezett. Itt Lőrincen mindenki úgy ismert bennünket, mint templomba járókat. 46-ban mentem férjhez, az urammal együtt a Batthyány utcai plébániához tartoztunk. Engem persze érdekelt a materialista világnézet, az is, amit a továbbképzéseken hallottam. Ott is fölvettem a kérdéseimet, ahogy régen a hittanórákon, és kezdetben ezt meg lehetett csinálni. Szerencsém volt, soha nem kellett letagadnom, hogy hiszek Istenben, mert mindenki látta rajtam. És a hitem csak megerősödött azzal, hogy a marxistákkal vitatkoztam, és hogy az alapvető kérdésekre ők sem tudtak kielégítő választ adni.

— *Nem kérték számon a hitét? Nem akarták eltávolítani a pályáról?*

— Nem. Az igazgatóm kérdezte egyszer, talán 50-ben, hogy: mikor volt utoljára templomban? Mondtam, hogy tegnap. De visszakérdeztem: mióta tartozik a magánéletem az igazgatóra? Még utóbb azt is szóvá teszik, milyen színű fehérneműt hordok?... Azt felelte: Erzs, maga rosszul gondolkozik, mert a pedagógusnak a magánélete is közügy. Tudja, igazgató úr — nevettem —, ez egyeseknek nagyon kínos lehet. És mélyen a szemébe néztem. Tudni kell, hogy neki korántsem volt feddhetetlen a szerelmi élete, nem is szólt erre semmit. De mindent elkövetett, hogy nehezítse a munkámat. Egy éven keresztül matematikát taníttatott velem, holott magyar—történelem szakos diplomám van, és nem szívügyem a matematika. Egészségtant, élettelen természetet, fizikát kellett elvállalnom. Meg politikatéchnikát! Az volt a szerencsém, hogy nem tudott belém kötni, és itt vannak a dokumentumok arról, hogy mindenütt megjegyezték: ideológiailag nem kifogástalan, de szakmailag helytáll. 1953-ban — a kerületben másodikként — a közoktatásügy kiváló dolgozója lettem, 1974-ben Földes Ferenc-díjat kaptam, tehát el kellett ismerniük, hogy produkálok. Ugyanakkor részt vettem minden továbbképzésen, nekem természetes volt, hogy ha a szocialista rendszerben — amelynek alapelveivel mélyélesen egyetértek — újat tanítunk, azt nekem is tudnom kell.

— *Társadalmi vonatkozásban tehát nem voltak fenntartásai...*

— Elvileg nem, sőt lelkesedtem az egyenlőségért, a vagyoni kiváltságok eltörléséért, a földreformért. Én a módszerekkel vitáztam, a dogmatizmus módszereivel. Az egyházi iskolák államosítása ellen Kispesten egyedül én tiltakoztam, azzal együtt, hogy nem szerettem egyházi iskolába járni. Az államosítással is egyetértettem; az bántott, ahogy csinálták. A Kossuth téri iskolában bejelentették, hogy szakszervezeti gyűlést hívnak össze, ahol szavazni kell az államosításról; és tiltakozó és morgó hangok voltak, hogy ellene kell szavazni, meg kell szavazni — téma volt a gyűlés. Ott aztán nem az történt, amit vártunk, hogy megkérdeneznek és meggyőznek minket, hanem valaki felállt, bejelentette, hogy az egyházi iskolákat államosítják, mert reakciósan, államellenesen tanítanak — s felszólítottak: álljon fel az, aki nem ért egyet ezzel. De olyan elképesztő hangon, hogy mindenki levegő után kapkodott — és én erre felálltam, mondtam, hogy nem erről volt szó, ugye, hanem szavazásról... rögtön leintettek. A gyűlés után több kolléga gratulált a kiállásomért... Aláírásra később került sor, én totóztam, hogy most mit kell csinálni, de aztán beláttam, hogy úgysem az én aláírásomon múlik... Azóta is sokat háborgok azon, hogy megkérdenezik a tanárok véleményét olyan kérdésekben, amit odafönt már réges-rég eldöntöttek. Ezzel soha nem értettem egyet; ha fent hozzák a döntést, legalább ne szégyenítsék meg az embereket.

— *Említette azt a furcsa tény, hogy kollégái utólag gratuláltak, de a gyűlésen nem szólt maga mellett senki. Pedig nyilván több vallásos pedagógus volt a kerület tanárai közt. Tud arról, hogy bármelyiküknek bántódása esett az 50-es években vagy később a meggyőződése miatt?*

— Nem tudok neveket. Olyan volt, hogy aki komolyan ragaszkodott a valláshoz, annak két útja lehetett: vagy titokban ment a templomba, Budára, más kerületekbe, vagy... vagy nem tudom, hogy intézték el a lelkiismeretükkel. Magam is rákényszerültem, hogy innen Kiszestre járjak templomba. Az iskolai párttitkár, amikor már Lőrincen tanítottam, egy nagypénteki gyűlést megkérdezte: járok-e még? Akkoriban igyekeztek a gyűléseket és a konferenciákat úgy tartani, hogy egyházi ünnepekre essen. Ez is elég visszatetsző volt számomra, mert alkotmányt is tanítottam, és benne a vallásszabadságot, és mérhetetlenül bosszantott, hogy szembekerüljek azzal, amit tanítok és vallok. Szóval a párttitkár megkérdezett és én igennel feleltem. Akkor csak arra kért, járjak át Kiszestre, mert ha itt meglátnak, az neki lesz kellemetlen. Becsületes kompromisszum volt, elfogadtam, két-három évig családostul Kiszestre jártunk.

A pedagógus hitélete nehéz téma, kényes téma; mielőtt folytatnánk, iszunk egy kupicával. Közben megtudom, hogy az asszonynak három gyermeke van, kiskorában mindhárom járt templomba és tanult hittant, de felnőve egyikük sem maradt vallásos. A szülők — kicsit szomorúan — belenyugodtak, nem akartak ügyet csinálni belőle. Mindenki éljen a legjobb meggyőződése szerint — bólogat Erzsike.

— Mindig volt néhány gyerek az osztályomban, aki hittanra járt, de nem emlékszem, hogy szüleiknek akár a legnehezebb időben bajuk lett volna belőle. Ha volt, az csak valami túlbuzgó hivatalnok túlkapása lehetett, nem tipikus eset, legalábbis nálunk, a kerületben. Egyébként a párttitkárnak, amikor megkérdezte, járok-e templomba és mi a véleményem a klerikális reakcióról, azt válaszoltam, meglehetősen dühvel, hogy: káderozol? káderozol? Ha te tudod, hogy mi az a klerikális reakció, akkor tudod, hogy mindig tiltakoztam ellene. A klérus tagjait nem ismerem, semmiféle reakciós tevékenységet nem fejtettem ki, ezt te tudod legjobban, aki velem dolgozol; Istenben hiszek, templomba járok, van valami kifogásod ellene? ... Párbeszédünk egy cetlin folyt, a választ úgy küldtem át neki a túlsó széksorba. Nem állítom magának, hogy egy pillanatra nem futott végig hátamon a hideg, hogy ha ezzel a cédulával a zsebében másnap beballag a tanácshoz vagy a pártbizottságra, akkor — kész, színt vallottam, menjek a fenébe. Becsületére legyen mondván, hogy nem tette, csak arra kért, hogy ezentúl Kiszestre járjak. Itt ilyen normális légkör uralkodott.

— *Van-e arról valamilyen írott jogszabály, állásfoglalás, irányelv, mely szerint vallásos pedagógus nem taníthat?*

— Nem tudok róla. Az van, hogy az ifjúságot marxista szellemben kell nevelni s ebből — kizárásos alapon — következik, hogy idealista ember erre nem alkalmas. Arról tudok, hogy egyeseket vallásosságuk miatt nem vettek föl a pedagógiai főiskolára. Pedig állítom magának, több mint húsz évig tanítottam ebben a rendszerben magyart és történelmet, de soha nem kerültem ellentétbe a világnézettel. Egyetlen alkalom volt, amikor egy tanítványom megkérdezte, hogy a tanár néni párttag-e, s akkor mondtam, hogy: gyerekem, nem, de a tízmillió magyar vagy a hatmillió felnőtt túlnyomó többsége sem az, s ettől még vidáman dolgozhatunk közös célokért a kommunistákkal.

— *Közvetlenül 56 előtt és után viszonylag magas volt az iskolai hitoktatásen részt vevők száma. A 60-as évek derekától ez a forma szinte teljesen elsovadt — legalábbis a városokban —, s átadta helyét a templomi hitoktatásnak. Mit gondolsz, s mint gyakorló tanár, hogy látta: mi volt az oka ennek a folyamatnak?*

— Az iskolában úgy sorvasztották el, hogy a hittanbeírásokat valamelyik egyházellenes tanár vagy maga az igazgató ellenőrizte. A szülők körében elterjedt, hogy aki beírta a gyermekét, hátrányos helyzetbe kerül a munkahelyén, vagy a gyereket nem veszik fel a középiskolába. Aki hittanra jár, reakciós — ez volt a képlet. Primitív funkcionáriusok fel sem tudták tételezni, hogy aki hittanra jár, lehet odaadó híve a szocializmusnak, és aki nem jár, az is lehet reakciós. Azon gondolkodom, hogy fenyegették-e valahol a szülőket, de nem, inkább agitálták, hogy gondolja meg, jót tesz-e a gyereknek — és ez sok szülőnek nagyon elég volt. Tagadhatatlan, hogy akkoriban az iskola sorvasztotta a hitoktatást, egyes tanárok megjegyzése, gúnyos kiszólása, másrészt az, hogy a hittanórát lehetetlen helyre és időbe tették. Ennek tudható be, hogy most, a 60-as évek végén vagy az utóbbi évtizedben, amikor kialakult a különféle világnézetek egymás mellett élése, tehát senkit nem érhetett hátrány a hitoktatásen való részvétel miatt, — mostanra el-

apadtak a jelentkezők. Különben azt hiszem, az egyház sem állt feladata magaslatán, nem állt ki a jogaiért, nem készítette fel a papokat, hogy hogyan fogadják ezt a helyzetet.

— *A mai fiatalok jelentős részére mintha valamiféle világnézeti közöny lenne jellemző. Van egy réteg, amely meggyőződéses materialista, ismeri és alkalmazza a marxizmust; a diákok és a fiatal diplomások közül viszont mind többen tájékozódnak a vallás irányában... De a nemzedéken belül ez is törpe kisebbség...*

— Nézzé meg, a templomok zsúfoltak, szerintem nem váltak közömbössé az emberek. A mai fiatalokkal ha beszél, tudja, hogy sokféle kérdés fölmerül bennük, de annyira lejáratták előttük az egyház presztízsét, olyan egyértelműen pejoratív, ha valaki hisz — az egyenlő azzal, hogy hülye, vagy reakciós. Szóval rendkívül intelligensnek kell lenni ahhoz, hogy rájöjjön valaki, ezek a sematikus szövegek nem igazságok. Ahogy nem minden kommunista kimagasló jellem és példakép. Akinek párttagkönyve van, az nem biztos, hogy feltétlenül szocialista ember. Mióta az eszemet tudom, sose hittem, hogy aki templomba jár, az kifogástalan ember, a világnézeti hovatartozás önmagában nem garancia semmire. A legnagyobb veszély az, hogy a gyerekeket megtanítjuk sémákban gondolkodni, ahelyett, hogy mélyebb gondolkodásra készítenénk őket. Jobb lenne, ha hagynánk kérdezni és kételkedni őket, előbb eljutnának az igazsághoz, mint úgy, hogy az életet sémákkal helyettesítjük be nekik. Ha a marxizmus filozófia a szabadságot hirdeti, hagyjuk meg mindenkinek a szabadságát, hogy megválassza a hitét. És hogy gyakorolhassa, bármilyen funkcióban van is. A példa beszéljen. Én bigott pappal, ostoba hívővel soha nem vállaltam a közönséget, tudom, hogy ember közt különbség van. A foglalkozási, lakóhelyi, életmódbeli különbségekből következik, hogy az embereknek más a felfogásuk a lét végső kérdéseiről, s amíg ezek a különbségek léteznek, a világnézetek is különbözően fognak. Ezen nincs mit vitatkozni.

— *Azon viszont igen, hogy a templomok tömve volnának. Még a lelkészek is panaszkodnak, mennyire megcsappant a komolyan hívő fiatalok száma; szociológiai vizsgálatok tanúsítottak erről a Vigiliában és más folyóiratokban... De lép-jünk tovább: mikor került a nevelési tanácsadóba?*

— 1965-ig tanítottam a lőrci iskolában, ezután mentem a tanácshoz ifjúságvédelmi előadónak, majd 70-től dolgoztam a nevelési tanácsadóban.

— *Vezetőként, ugye?*

— Nem! Elődöm távozása után is csak megbízott vezetői tisztséget vállaltam. Soha nem akartam kiugrani, az iskolában is csak a helyettes igazgatóságig vittem, de ez így rendben is volt. Szakfelügyelőnek szerettek volna egyszer, azt is elhárítottam. Nem győztem magyarázni, hogy nem azért teszem, mert az elveimmel ellenkezik — bár ha belegondolok, a vezetői pozíciók többségében az embernek kommunistának kellett lennie. És én a túlkapásokkal, a túlzásokkal, a megkülönböztetésekkel nem értettem egyet. De a fő indok, a valódi indokom az volt, hogy a vezetői szerep ellenkezett családommal mivoltommal. Három gyerek anyja voltam, s a vezetés sokkal több elfoglaltságot jelentett volna, mint amennyit megengedhettem magamnak. Itt is helyt kellett állnom. És különben is, volt elég munkám: nekem kétszer-háromszor annyit kellett dolgoznom, mint egy nem vallásos embernek vagy egy kommunistának, hogy elhiggyék, becsületesen és szocialista módon gondolkodva, de a hitemet megtartva végzem a teendőimet. Ha én csendesen, visszahúzódva életem a magam életét, akkor megmaradok a köztudatban csendes, vallásos, reakciós pedagógusként, akit talán megtűnnek, de nem ismernek el. Csakhogy én nem akartam visszahúzódni, dolgozni akartam, annyit, amennyit a családom mellett bírok. Csodálkoztak, amikor az úttörőcsapatban elvállaltam a rajvezetést, holott én ezt a legtermészetesebb dolognak tartottam, mert így az osztállyal együtt vagyok és a pedagógus életem együtt az osztályával. Így keztem tartalommal megtölteni a rajfoglalkozásokat, felvontam a gyerekeimmel, előadást tartottam Steinmetz Miklósról, a parlamenterről, akinek a sorsát, szándékát példaként állítottam a gyerekek elé, szívem-lelkem szerint. A gyerekeknek tudnia kell, ha itt van a Steinmetz utca, róla van elnevezve a gimnáziumunk, a kerülethezáron áll a szobra, tudnia kell, ki volt Steinmetz Miklós. Tartottam osztályfőnöki órát azzal a címmel, hogy: példaképeim. A párttitkárnak csak az óra előtt merte megkérdezni: te, mond már meg, kiről tartasz, nehogy befürdjünk veled... Aztán az órán megkérdeztem a gyerekektől: ha a Nagyvárad téren leszállok a villamosról, merre mehetek? Elhangzott Hámán Kató és Mező Imre neve — róluk tartottam a foglalkozást. A nevelőben is vállaltam, amit vállalhat-

tam. Sokan gyanakodva figyeltek, egyszerűen nem tudták összeegyeztetni, hogy hiszek Istenben, járok templomba, ugyanakkor pedagógusi működésem, társadalmi tevékenységem kifogástalan. Pedig a kettő nem zárja ki egymást, inkább fel-tételezi.

— Mondja, Erzsike, miért ment át a tanácshoz, majd a tanácsadóba? Nem sajnálta abbahagyni a tanítást?

— Sokan kérdezték már. Egyrészt — furcsán hangzik — igazgatót akartak belőlem csinálni, és én nem akartam az lenni, másrészt érdekelt a gyermekvédelem. Tíz évvel nyugdíj előtt már válhat az ember. Megpróbáltam, és ezt sem bántam meg. Igaz, sokszor fárasztott — de tudtam, hogy itt is sokat tehetek. Néha úgy éreztem magam, mint egy világi gyóntató, elképesztő mennyiségben tárultak eléem a családi problémák és a lelki nyomorúságok. A gyóntatáshoz képest azzal a különbséggel, hogy én ott nemcsak meghallgattam az embereket, hanem valamilyen módon segítenem kellett rajtuk, vagy úgy, hogy én magam lépek közbe, vagy úgy, hogy ráébresztem őket, mit kell tenniük. Ez több minden feloldozásnál. És hogy micsoda igénye ez az embereknek, a fiataloknak, hogy valakinek elmondják a gondjaikat, azt először a nevelési tanácsadóban tapasztaltam. Van régen felserdült, nagykorú gyerekek, aki még mindig visszajár hozzám tanácsot kérni. Van szülő, akinek a fiával már rég nem foglalkozom, és még mindig fölkeres olykor. Megérezték, hogy engem tényleg érdekel, amit elmondanak és segíteni akarok. Legfontosabb tapasztalatom, hogy nemcsak a szétbomló családok tagjainak van szüksége arra, hogy meghallgassák őket, hanem a serdülőknek általában. Főleg azoknak, akik szembekerültek az egységes, de tekintélyelvű alapon álló szülői házakkal, ahol a szülők lehúzzák a rolót, nem foglalkoznak velük. A gyerekek elvesztik erkölcsi tartásukat, csalódnak a szülőkben, a közömbös nevelőkben, s a gyengébbek a legrosszabb megoldást választják. A kerület gimnáziumában pár fiatal nemrég öngyilkosságot határozott el és kísérelt meg... ez mi másra vezethető vissza, mint a teljes morális talajvesztettségre?

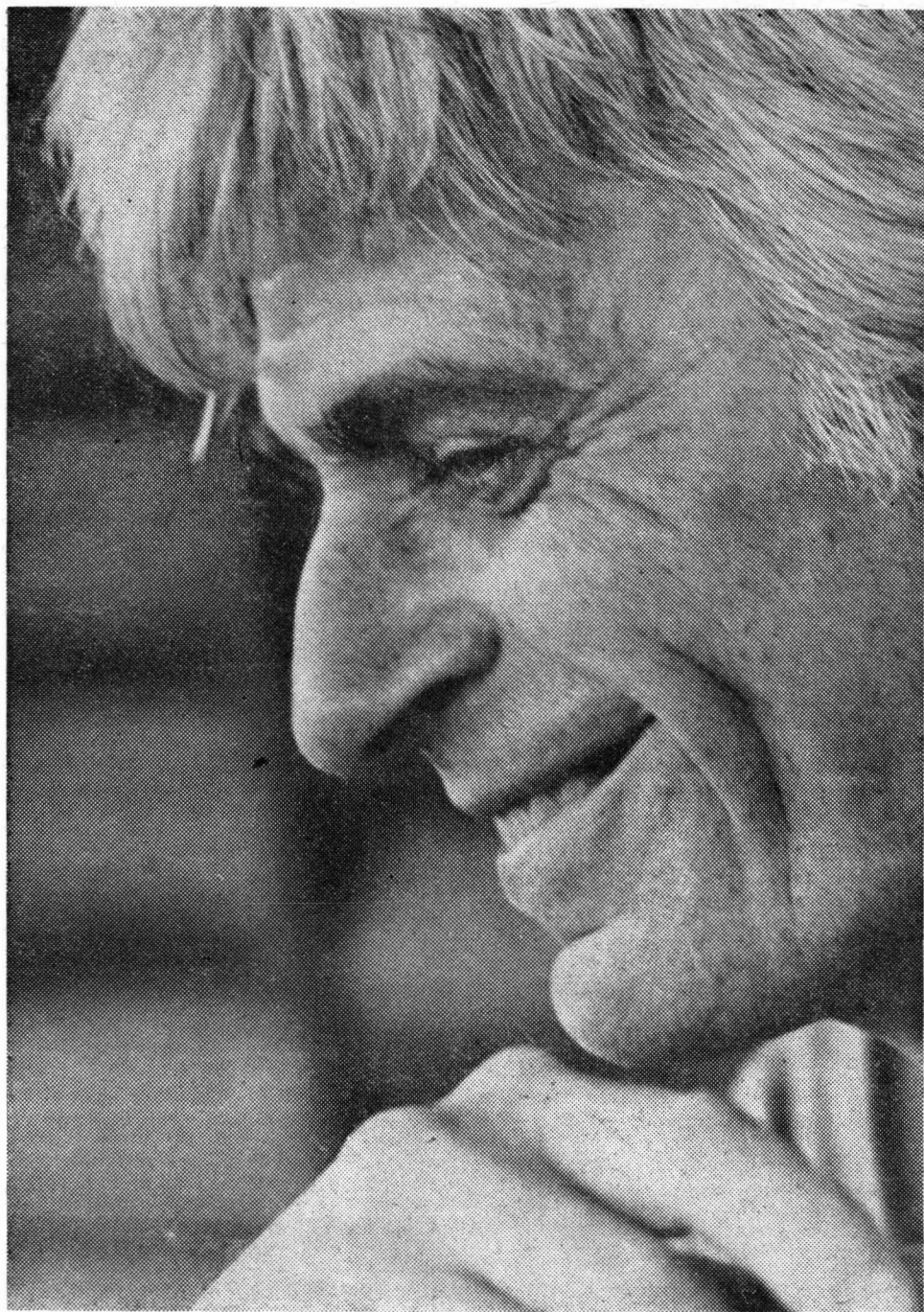
— S ön ezt mivel magyarázza?

— Téved, ha azt hiszi, hogy a valláserkölcsei nevelés hiányával. Nemcsak a vallás ad életcélt, küzdeni tudást az embernek, ezt soha nem hittem. Azt a kérdést viszont föl kell tenni, hogy a marxista etika tanítása eljutott-e az emberekhez, tehát találtak-e, találnak-e valamilyen fogódzót, miután a valláserkölcsei alapot elvesztették. Nagyon veszélyes jelenség és figyelmeztető, amikor a gyerektől megkérdezik, miért lop, ő azt feleli: hisz mindenki lop. Meg azt, hogy ezért a pénzért, bagóért nem megyek el dolgozni, inkább csavargok. Engem fizessenek meg, nekem jár a lakás! Ez kétségbeejtő, higgye el, és szükségképp az aluljárók világába vezet. Milyen példát látnak a gyerekek? A szocialista társadalomnak és prominens helyi meg egyéb képviselőinek — a gyerek számára a tanárnak — olyan erkölcsi magaslaton kellene állniuk, hogy meggyőződéssel kövessék őket a fiatalok. Nem elég a szó, amit kimondanak — a gyakorlat még fontosabb.

— Az egyház képviselői mindig példamutató életet éltek?

— Én már a Horthy-korban bíráltam az egyházat, s számon kértem a hit-tanáromtól, hogy: ugye, az Evangélium nem ezt tanítja...? Mire a papi nagybirtok, miért van a püspököknek ekkora módjuk, amikor a krisztusi szegénységet kellene követniük s nemcsak mondogatni? Tehát már akkor megfogalmaztam a kételyeimet, nem fogadtam el, hogy mást olvasok a Szentírásban és mást látok magam körül. Hát a mai fiatalság sem fogadja el, hogy közösséget prédikálunk neki, de mindenki magának harácsol. Miért fogadná el, a mai fiatalság sem hűlyébb, mint mi voltunk akkoriban. Én az apámmal kártyázó papnak megfogalmaztam: miért prédikál türelmet a fázó, éhező híveknek, miért nem éhezik helyettük s viszi be őket a meleg plébániára? Szólamnak tűnik, de tizenhat éves fejű én komolyan gondoltam. S lényegében ma sem mondanék mást. Pár éve — nyáron — eljött hozzám egy fiatal pap, nem voltam itthon, kint jártam a Lakatos utcában. A kapuban összeütköztünk, ő megkérdezte: hát nem szabadságon vagyok? Mondtam: az egyik tanítványom édesanyja öngyilkosságot követett el, muszáj volt odamennem. A pap erre: hogy ez hősiesség! Engem olyan dühroham fogott el, hát frászt hősiesség ez; ha valaki bajban van, nekem kutyakötelességem odamenni és segíteni, akár szabadságon vagyok, akár nem. A tanítványaimat is megpróbáltam erre nevelni, nem mindig sikerült...

Férje közben elment valahová, mikor visszajön, látom, éthordóban ebédet hozott. Asztalhoz hívnak, a két adagból jut hármunknak is. Odakiné, oszlik a köd. Kanalazzuk a húslevest, a tejfölös burgonyafőzeléket.

Köszöntjük a 60 éves Mészöly Miklós író

A TÁGASSÁG PÁTOSZA

Az esszéíró Mészöly Miklósról

AKTUÁLIS MŰFAJ. Az esszé műfaja, önkifejezési változata előbb halk kíséretként egészíti ki Mészöly Miklós szépprózai életművét, majd a hatvanas és a hetvenes években ez a szöveg fölerősödik, önállósul, már-már a rangegyenlőség jegyében dúsitja és árnyalja a novellákban, regényekben megfogalmazott vagy sugallt mondandót, világképet. A följegyzések, noteszlapok, benyomás- és témavázlatok, villanásnyi reflexiók, „érintések” között mind több igazi esszé, tanulmány, a módszeresség igényével kidolgozott gondolatmenet tűnik föl, s az egyetlen megfigyelésre, ötletre, képzettársításra szorítókozó miniatűrök is a ciklus-képződés, a vonulatba rendeződés tendenciáját mutatják. A műforma aktuális népszerűsége külön tanulmányt érdemelne; szerepe — talán a véleményét alkotó, visszajelezni és hatni akaró szellem *status vivendi*-jeként, az információk áradásával szembenéző tájékozódás- és tájékoztatási igény menedékeként — folyvást növekszik, tanulmányozzuk klasszikusait, fokozott figyelemmel kísérjük újrateremtőinek és folytatónak publikációit. Az esszéista Mészölyben egy korszerű koherens világkép megfogalmazásának elszánt törekvése, az ember örök kérdéseinek a ma tapasztalatai, tudásszintje szerinti újragondolása, az ön-dokumentációnak mint a humanizáló, személyes szellemiségért a tévedés kiszolgáltatottságát is vállaló kockázatnak önzetlen kísérlete ragad magával: a következetesség, ahogy mindig a titokszerűre, megfektetlenre, még nem ismertre kérdez rá, és a nem alkuvó igényesség, amellyel a csábító egyszerűsítéseket, a megnyugtató előlegezett válaszokat elhárítja.

AZ ELDÖNTHETETLENSÉG TAPASZTALATA. A probléma-érzékelés és megoldáskeresés e változatát frappánsan szemléltetik azok a meditációi, melyek a Beckett szerint is „egyetlen döntő kérdést”, „Isten léte vagy nemléte” kérdését szövik körül. Hivatalos válaszok, gyakorlati hasznú szavazatok, „antropomorf célok és kis számígtatások” elfogadása helyett Mészöly egy egzisztenciális élményből indul ki, a bizonytalanság, az eldönthetetlenség, az elgondolhatatlanság egyszerre diluviális és kortársi tapasztalatát fogalmazza meg. „Az úr, a hiány mindent átjáró élménye teheti csak mindennapos közérzetté, hogy valamiképpen minden betöltött és kitöltött”, írja, s „a homály a fény” paradoxonát szívesebben fogadja el, mint például a misztikus unióról szóló beszámolókat. Ehhez képest ismeretelméleti megjegyzései is a természet kétely, a szökratészi nem tudás önrzetes szerénységét sugalmazzák: az empirizmus, a „statisztikai szemlélet”, a racionalizmus „ész-válása”, a folytonos használatra hivatkozó praktikizmus stb. szerinte csak a valóság felületét tapogatja le és fordítja fogalmi nyelvre; az ismeret (s ezt a gondolatot a modern természettudomány határozatlansági relációval kapcsolatos figyelemztetése is inspirálta) óhatatlanul átszínezi a megismerő alany tulajdonságai; végső egyértelmű biztosíték „egyedül az én szeszélyemben” van, ez a szeszély pedig csak „egy bizonyos, lehetséges *milyenlétről*”, nem pedig a dolgok magánvaló *mibenlétéről* tájékoztathat megbízhatóan. A történetfilozófia nagy kérdéseivel szembeállítva ez a szemlélet egyebek között a „célra törő” történelemalakítás, a változtató, „minden körülmények között, jobb híján is megoldást” erőszakoló világformálás, illetve az események spontán alakulásának, a véletlenben, a kiszámíthatatlanban rejlő stratégiának tere, engedő „humanista anarchizmus” alternatíváját veti föl. Mészöly nem dönt a kétféle koncepció között, mintegy a „talonban” akar helyet biztosítani az önkéntelen alakulás gondolatának, olyan kiegészítést ajánl, amelyből a tevékeny beavatkozás hívei is okulhatnának, akár attitűdjük fordulat-szerű megváltoztatása nélkül.

TÁGASSÁG, KOMPLEMENTARITÁS, PÁTOSZ. Az észjárás, a gondolkodásmódot, mely e néhány futólag szemügyre vett példából is kiviláglik, az író kötet-címeként ismerős, találó szövszerkezetével a tágasság iskolájának nevezhetnénk. Ez a program minden szűkítés és egyoldalúság ellentétére utal, a kudarcot is hasznosnak ítéli, „ha a törekvés az abszolútra irányul”, a fölsimert distanciát — a

beteljesületlenséget, az úton levést, a cél mindenkori távolságát és eltolódását — „új határok megközelítésére” sarkalló ösztönzéseként méltányolja: „a cselekvés, ami kihívja a következőt, mindig újra biztosíthatja az értékek megteremtődését”. A tágasság erkölce az, javasolja, hogy a létesítendő, a célképzetként előttünk álló érték ne fölszámolni igyekezzék a meglevő értékeket, ne szorítsa ki, ne rombolja őket, hanem találkozzék velük, egészítse ki, integrálja jobbik részüket. A kozmosz meghódítására induló, a sebességtől mámoros modern ember nem dobhatja ki a technikát, a gyorsaságot, de csak önámítás árán hiheti nélkülözhetőnek a mozdulatlan bölcsességet, az önmagával való „egybeesést”, a „harmonikus létezésre való” ősi képességet. Hasonló jelentést implikál Mészöly ugyancsak gyakran visszatérő s a fény kettős természetét leleplező fizikai elmélettel kapcsolatos komplementaritás-fogalma. Nem a vagy-vagy, hanem az is-is logikáját akarja érvényesíteni, ez a „praktikus, termékenyítő megalkuvás” teszi lehetővé, hogy az abszolút egyértelműség egzakt megfogalmazásának fantomjáról lemondva, annál nagyobb eséllyel ostromoljuk „az alkalmi-abszolútot, az abszolút-igényű relatívet”. Az ember nem kitüntetett középpontja többé a világegyetemnek, hierarchia nélküli, mellérendelő viszonyba került a rajta kívüli *mással*, új helyzetét a „bizonytalanság, az indeterminizmus kihívása” határozza meg. Ezekből a többé-kevésbé közkeletű premisszákból Mészöly éppen nem a cinizmus, a blazírtság, az egykedvű belenyugvás divatos konklúzióját vonja le; ellenkezőleg, „a pillanatnyi érvényesség”, a tudatosított túlhaladhatóság, a „beépített elévülés” eszméjéből pátoszt és önérzetet merít, a lehetséges klasszicizmus, a megvalósítható „új típusú időtlenség” esélyét fedezi föl benne: „a szüntelen változás irányába törő cselekvés — és alkotás — tulajdonképpen hősie kísérlet az »önfeladó« önátadásra, (...) a teremtet halál igénylése, önmagunk túlhaladhatóságának igazolása, siettetése és kihívása”.

A KÖZÉRTETROL. A Mészöly-esszék motívumszerű alapfogalmai között megkülönböztetett hely illeti még a közérzet terminusát. Egymást kiegészítő értelmi árnyalatai, asszociációs elágazásai vannak, elsősorban a tér- és időbeli létezés átélt vízióját, az élmény szubjektív minőségét jelenti, az „utolsó összegzőt”, „igazán teljes tükrét annak a maradéktalanul le nem fordíthatónak, amiben szüntelenül *vagyunk*”. A közérzet működéséből fejthetők meg a váratlan képzetkapcsolások, a bizarr párosítások, bizonyos élményrétegeknek „a tárgyi tartalomtól független” keveredése más élményekkel. Az átélés fogalmon túli, posztlogikus tagolatlansága ez, végső forrása, komplex oka elemi helyzetreakcióknak és szerföltött bonyolult intellektuális működéseknek. Bár Mészöly a kor szociális közérzetéről, a fogalom társadalmi vonatkozásáról is megemlékezik, fejtegetéseiben gyakran „a minden szellemi tevékenységet egybefűző kölcsönhatás elveként”, alapjaként tárgyalja, „egyetemes magyarázatként”, amelyből a tudományos és a művészi érzékelés, valamint a különböző művészeti ágak között sejtett vagy föltételezett egyezések, analógiák, tendencia-hasonlóságok levezethetők volnának. Impozáns zenei tárgyú tanulmányában „a tonalitást az azonosság, az atonalitást a helyesbítés közérzetével” állítja párhuzamba, másutt a „technikai fejlődés közérzetét” írja körül. Ez az értelmezés távolról a korstílusnak arra a legegyetemesebb fölfogására emlékeztet, amely nemcsak a művészetek, hanem a gondolkodás és az élet stílusát is magában foglalja; jellemző hasonlat, hogy a specializálódás mögötti egység kutatásáról, a szintézis modern igényéről szólva Mészöly „új középkornak” nevezi napjainkat.

EVIDENCIA-SZÉPSÉG ÉS KORSZERŰSÉG. A szellemi szférák egyenrangúságának és mellérendelő-kiegészítő kölcsönviszonyának elmélete természetesen nem akadályozza meg az író-esszéistát, hogy figyelmét döntően mégiscsak a művészet és irodalom kérdéseire koncentrálja, róluk szólnon mélyebb beavatottsággal, egzaktabb szakszerűséggel. A tudomány, mondja szándékos egyszerűsítéssel, a kvalifikálható tényekhez kötődik, „művészi alkotás *lényege* azonban, és ami ráépül, soha nem fejezhető ki, s még csak nem is jellemezhető számokkal”. Az egyik a *numerales*, a másik az *adjektívum* világa; a tudomány, legalábbis szélesen elterjedt válfaja, inkább ismeretet nyújt, a művészet megértést, az előbbi a ténnyel rokon, az utóbbi mindig a szimbólummal. Az összehasonlítás másik aspektusa újabb érveket kínál a művészet nélkülözhetetlensége, helyettesíthetetlensége mellett. A Victor Hugótól idézett remek hasonlattal szólva, a tudomány létra, mely

a szüntelen előrehaladás jegyében folyvást meghaladja, „eltörli” az elért eredményeket, a költészet viszont szárnyalás, mindig célnál van. „Az Evidencia-szépség... kikezdehetetlen és cáfolhatatlan”, a remekművek örökkévalóak, mert valamely eredendő őselv, őserzés, „autonóm őstudás” nyilatkozik meg bennük, „ami bár magába foglalja a helyességet, mégsem azonosítható vele”. Mindenesetre a szépség évíthetetlen elemét a születő új művek viszonylatában a benne foglalt hitelesség korszerűségi követelménye egészíti ki, tudniillik hogy „az adott kor érzelmi, erkölcsi, hit és gondolkodás-szintjén” legyen látomása az „össz-emberi boldogságról és szabadságról”, s ez a kettős kíváncsi Mészöly ars poeticáját több irányban is elhatárolja, egyedíti. Nem szólva a külső gépezetektől függő, „üzlet és ideológia között” levegőért kapkodó művészet-változatokról, az avantgarde programokban az intuitív elem rovására túlteng a spekuláció, a tételeesség, az „éber pedantéria”, a hagyományosan szép mai művek többsége viszont azért veszít hitelességből, mert eltűntek mögötte a harmónia egykori közérzeti tartalékai. E végtetek-től távol, de nem a magányával tündető individuum görcsös zárkózásában keresi Mészöly azt a szűkebb terepet, amely alkotói önállóság és szükséges egymásra figyelés megteremthető egyensúlyát ígéri; leginkább talán még „a vállalt függetlenség, a szó legtisztább értelmében vett »underground éthosz«” vonzza, a „külső kíváncsimaktól független” összetartozás nyitottsága, ha úgy tetszik, a „szegénység szabadsága” s a vállalásával elnyerhető pozíció.

REALIZMUS-MEGKÖZELÍTÉSEK. Az elkötelezett függetlenség álláspontjából vitázik Mészöly esztétikai kérdésekről is, kivált gyakran térve vissza a realizmus értelmezésének, kritériumának gondjához. Idevágó nyilatkozatait áttekintve, a leg-
elemibb közös vonásként a preconcepciók elhárítását, annak a szemléletnek a kritikáját fedezhetjük föl, amelyik a maga eleve kész skémáihoz szeretné szelídíteni (vagy éppen durvítani) a valóságban jóval szétágazóbb, több értelmű, diffúz jelenségeket. „Eddig... egy célkitűzésekhez formált valóságot jártunk körül, realizmusként (...) egyszerűsítő elhagyásokkal, ráfogásokkal éltünk”. A mindennapi életben érthető, ha a „megszokott elviselhetőség” érdekében áttekinthetőbbé, ok-
szerűbbé, rendezettebbé stilizáljuk a világot, de már a jogi és politikai szférában súlyos történelmi tapasztalatok utalnak az előítélet, az egyszerűsítés, az ürügy-
kereső magatartás fonákosságára. „Ráfogás nélkül nincs rend, kultúra, biztonság, hit; nélküle meginog az egység békéje” — ahogy Mészöly egyik keserűen ironikus filmelemzésében olvassuk. Az úgynevezett nagyrealizmus és a rá épülő elvárások „valamiféle monopolizált objektivitásra alapozott monopolizált realizmust” kíván-
tak meg a művészettől. Mészöly fogalomhasználatában a realizmus olyasmi, „ami a lehetőségekhez képest hasonlítani igyekszik a látható-megélhető valósághoz”, míg a nem realizmus „a valóság hasonlat-rendszere akar lenni; vagy (...) önmagában is érvényes, autonóm fikció”. Vagyis módszert, megközelítést, ábrázolásmódot ért az egyikben és a másikon, nem rangsorolja őket mondjuk a totalitás vagy az objektivitás szempontjából, olyan különbséget tételez fel köztük, mint amilyen a dokumentarizmus és a fikcióé, vagy — egy meghatározott relációban — a színes és a fekete-fehér filmé. A valósághoz való mélyebb viszony például a nyitottság, a szubjektivitást lehetőleg visszafogó alázat, a tények többértelműségének elfoga-
dása, az árnyalatok, atmoszférikus mozzanatok iránti érzékenység, az egyetlen megfektetés elutasítása dolgában a modern irodalom és művészet realizmusa és nem realizmusa „bizarrul közelebb került egymáshoz”, éppen abban, ahogyan mind-
kettő tudatosítja „tettenérésünk határait” és biztosítja „az önmagát sokszorozó többértelműséget”.

STILUSOK, MŰFAJOK. Irányzatokról, stíluskategóriákról szólva a világkép s a világképet átható közérzet minősége foglalkoztatja inkább, mint a vállalkozás szavakkal definiált szándéka. A romantikában (ha történeti-irodalomtörténeti, tehát nem aktualizált metaforikus értelemben beszél róla) az ész-kultusztól meg a tapasztalati magabiztosságtól való eltávolodás mozdulata mögött észreveszi, hogy „a misztikumot, irracionálíst is igyekezett szenzuális-antropomorf-homocentrikus megközelítéssel egyértelműbbé, tenni”, más szóval, hogy a „valós részletek bősége fölötti” extázis is megnyilatkozik benne. Másfelől a naturalizmus egyik változatának részletgazdagságát, „morbiddá duzzasztott realizmusát” az irracionális igényével, hagyományával hozza kapcsolatba, de az újraértelmezett, „részrehajlás nélküli pontosságként” meghatározott naturalizmus korszerű esélyét is megjelöli,

amikor azt a „meglehetősen morbid panorámát” írja le, melyet az élet önmagát eltulozva mutat olyankor, „ha megszokottnál közelebb hajolunk föléje”. A fogalmak átcsapnak egymásba, de paradoxáikuk nem a szójáték élvezetességét tükrözi, hanem átélésünk egyidejű végleteit. Egyik színdarabja műfaját Mészöly „burleszk-tragédiának” keresztelte el, s ehhez az alcímhez fűzött jegyzetében általánosabb érvényű magyarázatot keres arra a beidegződésre, hogy a modern művész már-már önkéntelenül is „beszennyezi” a pátoszt, lerontja a katarzist, ha egyáltalán elindul feléjük: „mint nagyon okos huszadik századi emberek, olyan játékmesterei lettünk a képtelennek, hogy a mindennapos tragédiának és örömnak is képesek vagyunk groteszkül megrázó távlatot adni”; a kevert esztétikai minőségben és műfajban ismét csak egy általános tapasztalatunk, a „hősi vállalkozás” „vaskosan és otrombán tragikus” megcsúfolása válik a megformálás révén fölismerhetővé. A műfaji konvenció e szerint finomítható, kombinálható, az ábrázolás konkrét igényéhez megfelelő módosítással hozzáidomítható hagyományt jelent Mészöly tűnődéseiben és művészi gyakorlatában. Néha a líra némely vívmányainak, elfogadott attribútumainak: „a határozatlanságában általános érvényű tér-időnek”, „a sokszor teljesen ellentétes irányú hangváltásnak” a prózai epikában való gyökértelenségét fájlalja, máskor a dráma látszik nosztalgia tárgyává válni, ha másért nem, azért a bekapcsolható többlet-dimenzióért, amit a nézőtér mint „néma vitavallatási-faggatási partner” kínál a játék, a játszó és az író számára. Folyamatosan érezhető a film, a kamerával befogható valóság vonzása is, a „regényforgatás” kísérletéé, amely egyszerűságra a befogadóval szemben is új követelményt támaszt, olyan „kép-olvasót, néző-olvasót feltételez, akinek a kiegészítéseire igyekszik támaszkodni”.

A NEMZETI TÖRTÉNELEMTŐL A NEMZETI KARAKTERIG. Veres Péterhez írott (kivonatolva közölt) levelében Mészöly olyan társadalmi, társadalomlélektani problémákról elmélkedik és polemizál, amelyeket — mint kissé gunyorosan megjegyzi — „az apolitikus szem vesz észre jobban” s amelyeket az előítéletszerű besorolás nemigen utal „a pszichikailag is urbánus értelmiségi” autenticitásának körébe. Némi odafigyeléssel hamar észrevehető, hogy ez nem csupán alkalmi kiáradulás volt a politika, szociológia, a nemzeti történelem szövevényes kérdéseinek terepére, hanem egy tartós kötődés, érdeklődés megnyilvánulása; Mészölynek átgondolt, szuverén összképe van a magyar múltból, „alkatról”, a történelmi és művelődési hagyományokról. Bibó Istvánra hivatkozik egy helyütt, mint a „kényes” kérdéseket nem megkerülő, „önkritikus-tárgyilagos feldolgozás és megemésztés” példájára, ami talán már önmagában jelzi, hogy a heroizálás-deheroizálás, mitizálás-demitizálás divatos pólusait elkerülve, az elfogulatlan elemzésben sejtí a megközelítés föladatát és lehetőségét. Észlelése szerint „a nemzeti jellem és karakter” a reformkorihoz képest inkább torzult, mint tökéletesedett, a kivételes nekirugaszkodásoknál mélyebb nyomot hagyott rajta az, hogy „a kiegyezéstől kezdve a pszeudokonszolidáció langyos vizében ringatóztunk, az időben bíztunk, és nem a cselekvő helyesbítésben”. E folyamat számos társadalmi motívumát néven nevezi, fiatalkori székszárdi tapasztalatai és emlékei alapján különösen két nagy problémakört emelve ki: a polgári középosztály, „egy rangosan érzékeny és jó képességű értelmiség... méltatlan elfuserálódását” „az alapvető társadalmi hazugság” légkörében, valamint a parasztságra bizonyos „mélyebb régiókban” torzítólag ható sérelmeket, melyeknek közérzeti, lélektani, erkölcsi következményei a „polgári-sodás (értelmiséggé válás)” mai módját, életérzését is befolyásolják. Mészöly nem ítélkezik, hanem megérti akar; az értelmiség, pláne a nemzet egészére kiterjesztett megbélyegzést „a leggonoszabb agymosásnak, egy nép pszichés halálraítélésének” nevezi, objektívabbnak, hitelesebbnek, de a múlt kutatására nem kevésbé ösztönzőnek mutatja azt a következtetést, hogy „minden mögött mindig csödtömög is van, olyan előzménysor, amit már nem lehet számonkérni, ami a maga aktuális valóságában szinte megítélhetetlen”.

SZELÍDÍTETT RIZIKÓ VAGY SZABADSÁG A VÉDTELENSÉGBEN. Más kérdés, hogyan válaszolt (és hogyan válaszoljon) a nemzeti történelem által fölvetett kérdésekre az ideológia, a művészet, az irodalom. A „puszta megmaradás gondjának stresszigézete”, tartóssá válva, görcsössé teszi az önfenntartás, a befelé fordulás reflexét, a túlélés föltételeire koncentráló „józanág” szemléletét. A veszélyeztetettség állandó érzékelése egyfelől arra készíteti a nemzeti irodalmat, hogy

„a politika helyett is gondolkodjon”, ami a világkép nem politikai dimenziójának háttérbe szorulásával fenyeget, másfelől védekezésként valamilyen „titkos nyelv”, a megértő cinkosságra számító speciális forma kialakítására biztat, amilyen az allegória s prózáinkban az *anekdotikusság* nyelve: ez utóbbit nevezi Mészöly domesztikált rizikónak, hiszen fő funkcióját abban látja, hogy segítségével „bármikor ki lehetett mondani az »iszonyút« is, anélkül, hogy ki kellett volna mondani”. De a honi viszonyokba, a kuriózumba, „rezervátumi érdekességbe” zárkózás nem anekdotikus változatait is szkeptikusan ítéli meg. Németh László *Debreceni káté-ját* „feddhetetlen” hendikepként tartja számon, Móricz Erdélyéről minduntalan az jut eszébe, hogy Thomas Mann nem értette, a „kis” nemzetek társadalmi regényirodalmát esélytelennek érzi a világirodalmi státuszra: az átfogó tablók értéke, de főleg az irántuk elvárható érdeklődés annak a társadalomnak súlyával, jelentőségével is arányos, amelyet megörökítenek. Ezek szerint Mészöly javaslatát a korszerű magyar irodalom perspektívája tárgyában egyaránt jellemzi a szigorú önismeret, „az illúziókkal való leszámolás”, „a védtelenségben fölsímt értekesebb szabadság” igénye, valamint a nemzetek fölötti nyitottság, „a kitérülködés és az egymásból táplálkozás” stratégiájáé. Ez a kiegészítő kettősség a magyar irodalomtörténet ama személyes víziójának némely jellegzetességeit is értelmezi, amely esszéiből, utalásaiból kibontakozik. A metszően éles önbírálat filozófiai-erkölcsi megalapozottságát emeli ki Kölcsey szellemi hagyatékában, a személyes életérzés bölcselétével, nagy távlataival foglalkozó elfogulatlanságot *A rom* Vörösmartyjában. Arany és Madách életműve a nemzeti és az egyetemes dialektikájának két életképes változataként kerül egymás közelébe értékrendjében: „egyik a »nemzetin« keresztül figyelmeztet az egyetemesre, a másik fordítva”. A századfordulón szaporodnak azok a kísérletek, amelyek az „összintésig kicselezése” helyett esztétikai-filozófiai ítéletet mondanak a „meghaladott jelenről”. Török Gyula, a két Cholnoky, Gózsdu említése mellett különösen elgondolkodtató a Krúdy- meg a Csáth Géza-portré: a *Szindbád* írója „a szépség monstruozitásával teszi érvénytelenné és haladja meg a számítgató kis-morált”, Csáthot a vállalkozás abszurdumig vitt következetessége teszi kivételessé, az, hogy „a valóságélmények ostromlása terén nem hajlandó és nem is képes megalkuvásra”; életműük mintha közvetlenebbül folytatható előzménye lenne új utakat kereső mai prózáinknak, mint az időben hozzánk közelebb eső hagyomány jó része.

TOLERANCIA ÉS HATNI AKARÁS. Az észjárást a gondolatok kifejtésének módja is minősíti, s az antidogmatikus nyitottság, a belátó türelem, az ellenérvek létjogát elismerő előzékenységek akkor is lefegyverez, ha történetesen kétfelől is támad az éppen fejtegetett eszme iránt. Ki ne olvasná nagyobb kedvvel és bizalommal a modern zene értelmezését, ha az interpretátor maga figyelmezteti, „a tonális-atonális zene és közérzet ellentétességük ellenére is lényegében egymásba játszanak.” Mészöly dialektikája bátorítja a továbbgondolást, az árnyaló kiegészítést. Ahol ő az ellentétet hangsúlyozza, módunkban áll a kapcsolatos mellérendelés eshetőségét is számításba venni: hajolhatunk rá, hogy az „alkotói személyes szférát”, illetve a „kor ügyét” éppen Vörösmarty és kortársai életművében ne annyira a szembenállás, mint inkább az egybeesés vagy átfedés viszonylatában lássuk, továbbra is aktuálisnak érezhetjük a századvég „anekdotikus” prózájának új szempontú, a forma intellektuális tartalmára, példázatszerűségére figyelő átértelmezését. A mese korszerűségéről szóló jegyzet tömör Sarkadi-története vagy egy neves írónál tett háború utáni látogatás emlékének csattanós, tanulságos földézése különben is módosítani látszik az „anekdota halálának” intuíciját. Éspedig egyáltalán nem a hátrányára e gondolkodói attitűd összképének: a fölny derűjére vall, hogy Mészöly nemcsak az eszmélet „magasiskolájába” avat be, hanem hétköznapi tréningjét is megmutatja, alkalmasint vállalni meri a humort, a kedélyt, az önéletrajzi személyességet. A kritika, a fegyelem, az elkülönülés elve a vegyülni és hatni akarással egészül ki nála; esszéi kutatási programokat, kollektív föladatokat villantanak föl, az ismeret és önismeret fehér foltjainak eltüntetését szorgalmazzák. Ez a legjobb értelemben vett polihisztori és „tervhalmozó” magartatás a szellemnek a praxis, az élet alakítására irányuló nosztalgiaját fedi föl, és a magyar tanulmányírás egyik fontos irányzatával, gazdag hagyományával köti össze *A tágasság iskolája és az Érintések szerzőjét*.

My jo

(Rövid játék, mikor a nézőtér már kiürült)

Írta MÉSZÖLY MIKLÓS

BURNS EMLÉKÉNEK

- Itt most merre? Tovább?
- Igen... csak lehajlanak a fák.
- Nevetséges. Hiszen kivágtuk. Emlékezhetsz rá... Onnét a szigetbelsőből pontosan meg lehetett célozni a dombgerincet, a fák olyan alkalmasan nyitottak kaput, hogy éppen ide lehetett látni. Pontosan el tudtuk dönteni, melyik fa lesz útban, melyik akadályozza a kilátást, hogy innét is lássuk a szigetbelsőt. Ha útban van egy fa, ki az a bolond, aki nem vágja ki? Mi is kivágtuk, emlékezhetsz rá.
- Értem én. De én csak annyit mondtam, hogy mégis lehajlanak a fák.
- Ez csak idea.
- Vagy újra megnőttek.
- Haha. Persze.
- Mit nevensz ezen?
- Fák nem nőnek az égig.
- Odáig nem. Csak lehajlanak.
- Figyelj rám. Semmi értelme az ilyen mesterséges ködnek. Hát nem elég, ami úgyis...? Ugye, reggel megint ott jöttünk el a hajgácsó mellett, és megint ott ült az a két...
- Úgyse tudod a nevüket. Mióta erre járunk! — és azóta nem tudjuk.
- Csak megjegyeztem. Nem akarok filozófiát csinálni ilyesmiből.
- A tények még nem filozófia. Majd ha sutba dobod őket, akkor igen. Akkor már lehet tényekRŐL beszélni.
- Okos.
- Tehát?
- Te mondtad: ott ültek.
- Ritkán látni, hogy két ennyire...
- Sehová nem tartozó...
- Csak magukhoz? Az sem igaz. Vedd csak azt a két zsákot, mindig domborúra van kötve. Mivel? Ki tudja. Biztos mulasztás, de én soha nem néztem meg.
- Én se.
- Biztos nem magukkal...
- Idétlen tréfa. Embert csak akkor tömnek zsákba, ha meggyilkolták őket.
- Vagy magukba gyilkolták — igaz? Aztán viszi ki-ki a másikat, leteszi, otthagyni, megint fölveszi, viszi...
- A nagy menetelés. Nézd, virág...
- Aha. Csak volt.
- Akkor pedig most is van valahol! Most nevetek — hallod?
- Hallom.
- Micsoda csend! Már zörög az akácok táskája.
- Nem úgy hívják azokat.
- Lehet, de akkor is csak táskák az. Abban vannak a magok. Egy szép, formás kis retikülben. A természet mindent kitalál helyettünk.
- Magokat tesz a retikülünkbe. Hát, én nem nyitom ki, miféle magokat. Nyissák ki holnap...

— Ez cinizmus.

— Nem. Próbálok hinni.

— Tehát?

— Nincs tehát. Azt mondtam, hogy ott ültek. És Őristen — mennyire igaz ez! Végre valami. Szerintem matróz volt valamikor az a férfi. Ezek itt a faluban mind hajós atyafiság, a tengerbe is beleszagoltak, hogy a Dunába se fürödjenek meg soha. És nincs igazuk? Vagy nem fürödtek eleget a verejtékben?

— Ahogy mondd. A nyomorúság nem szociális eredetű.

— Hanem?

— Most én is nevetek — hallod? Isteni.

— Javíthatatlan vagy. Nem tudod megállni, hogy ne ránts szét az ingedet.

— Nem én rántom — gombolódik, gomboltatik. Ragozva vagyok.

— Most az egyszer kibújtál!

— Tévedsz. Ezúttal se.

— És a madarak? Nem tűnt fel neked — nem is tűnik fel?

— De... csak madár nyomába ne menj, ez szabály. Biztosan lehunyták a szemüket. Vagy dolguk van valamerre. Az ember nem nyit be hívatlan, hogy elpuskázza a meglepetést. A madarak különben is területen kívüliek.

— Te, ez majdnem...

— Elcsépett?

— Csak azért gondolom, mert szép. Van annál szebb, hogy jó reggelt, jó napot?

— Jó estét?

— Ha úgy veszem, az is csak ugyanaz.

— Szó ami szó, te is javíthatatlan vagy.

— Tehát?

— Emlékszel a borostás arcára, ahogy ott ült a hajgácsó szélén? Ritkán látni ilyen fejet, majdnem háromszög alakú. És mennyit visszaéltek ezzel... Háromszög! Hogy abba majd belefér a titok... De szerintem csak így hiteles. Ahogy a felső egyenest odarajzolja a homloka fölé a szakadt hajóssapka ellenzője!

— Az a vízhatlan celluloid ereszt!

— Fekete.

— Úgy igaz. A nap dolga, hogy fényes legyen. Az árnyék meg... Először is, egy arc legyen árnyékban kicsit, másképp nem látszik jól. Abban a nagyivilágításban úgys csak a fény uralkodik, és a végén ki se derül...

— Mit dörmögsz, árnyékban volt az arca.

— És azok a kék szemek, emlékszel? Ennyi hályogos kékben hogyan férhetett meg a többi...

— Milyen többi?

— Milyen! A szivárványban nem csak kék van. És egy ilyen ember sok mindent bejárt. A tengert már mondtam... aztán látott ártéri erdőben jégbe fagyott lábú ózsutát, ahogy ott lepte meg a kásás keményedés... Jegenyefa tetején a maradék egy szál levelet... Vízipókot a patanyomban... mit még? Minden szoknyán van valami új ránc. A szivárványban nemcsak kék van.

— És?

— Én kérdezem.

— Persze. Mindannyian kérdezzük. Nem akarsz dúdolni valamit?

— Miért? Abban a többi is elfér?

— Néha.

— Hát jó. Volt egy nyár, templomderékig lepett be mindent a hó. Vedlettek a fehér galambok. Aztán jött egy ember, géppisztollyal, belelőtt a hóba, s ettől az egyszerre elolvadt, és kisütött a nap. Egyszerre megjött a tél.

- Bizony, ez hosszú történet.
- De csak kitarított, igaz? Nem kellett rimánkodni, hogy még! Mesélték.
- Nekem még ez a hajgácsó is olyan néha...
- Milyen?
- Névtelen hősi tárgyak köztemetője.
- Ez úzes találat, közlegény.
- Különösen holdfényben. Amikor nincs szín, csak a magába visszafordult fény. A fonákja? Néha ilyeneket gondolok. De tudom, hogy mögötte...
- Ó, igen. Az már nem vérre megy. Arra már nem futja a vérből.
- Tehát?
- Nézted már úgy igazában a kezét? Nem is kéz az, hanem valamilyen iromba szerszám. A puffadt ujjak mindig elállnak egy kicsit, mint a szénázó villa ága. Az körisből, ez csonthúsból. Megfigyeltem, hogy nem is fog vele, hanem kapar, az ujjközökbe meg beszorítja, amire szüksége van. A slicc-buggyában meg az ebihal... Ezüstszárnú keszeg! Megnéztem magamnak ezt a kezét.
- Azért ez nagyon igazságtalan beszámoló. Úgy beszélsz mellé, mint aki...
- Tudom. De ez a varázslat.
- Mellébeszélni?
- Igen.
- De hát távoztatni — mit?
- Nem távoztatni. Inkább a hús kiszakadjon, kapaszkodni, de távoztatni nem. Éppen azzal nem engeded el, ha folyton körbe-beszéled. Ha így-úgy megnevezed, biztos elengeded egyszer. Az a fedezet, amit nem értesz.
- Ugyan, mit tudok én megnevezni? Várok. Vagy várom?
- Látod, ez pontos.
- Ez se pontos. Mit tudsz te várni, ami nem volt már folyton itt?
- Ez a kalyiba, nézd... Körbenőtte a kecskerágó. Télen piros.
- Azt hiszem, a csősz szokott itt aludni.
- Vagy a fia?
- Nincs annak fia. Agglegény.
- Jó, nincsen. De lehetne. Kijön egyszer éjszaka, és látja, hogy ott fekszik a szénán.
- Ezt szépen gondolod.
- Ne túlozd el. Ez is csak mellébeszélés.
- Rettenetes vagy. Semmit sem akarsz épségben hagyni?
- Dehogynem.
- Tehát?
- Figyelj rám. Én azért azt az asszonyt is jól megnéztem...
- És?
- Hogy annak folyton van valami mozognivalója! Pedig alig mozdultak, emlékszel. Az ember ült a partoldal szélén, mellette a zsák. Nézett maga elé, mögötte a hajgácsó gödre, mint egy félig kiásott uszályhajó hasa. Legyünk pontosak: az ilyen falusi személtlerakodókat nem lehet kitalálni, az ilyen csak lenni tud. Akár egy hátmögötti, lerombolt bepillantás...
- Nem kanyarodsz el? Az asszonyról kezdted...
- Nincs külön színpad... És éppen ez az... hogy ugyanazon a színpadon...
- Ahogy átvonulnak...
- Vagy viszik magukkal?
- Vagy másképp maradnak benne...

— Az asszony állt, néhány lépéssel odébb. Ez is fontos: egy kicsit mindig távolabb. Semmilyen színű szoknya olyan hosszú, hogy nem is földig ér, hanem a föld alá. Mintha a föld alól húzná maga után. És az a sok ránc rajta... lehet, hogy annyi rés is? Azok a rejtett zsebek meg bugyrok! Belenyúl koto-rászva, aztán a zsákjába, de olyan mélyen, mintha nem is akarna megállni az aljuknál...

— Mitologizálunk?

— Pontosabbá tesszük a képet. Ahová nem lehet követni, ott az irány teheti csak pontosabbá.

— Lehet, hogy még mindig ott vannak?

— Az ilyesmi nem megy gyorsan.

— Nem is tudom, ki érti meg, amit beszéltek. Engem az fogott meg inkább. Az a motyorgás, dödögés... Pedig fontos dolgok lehettek. Olyan feszült volt az arcuk, mintha valami összeesküvésről...

— Vagy még mindig ugyanarról. Emlékszel, mikor azt a rozsdás tűzhelyet vonszolták haza múlt héten? Nem fért bele a zsákba, mindegyikből kiesett, újra beledöntötték, megint kiesett. A végén csak letakarták, és dróttal rákötözték a két zsákot. De sokáig nem tudtak megegyezni, hogyan drótozzák rá. Azt tudták csak, hogy muszáj, másképp nincs befejezve a nap.

— Veszekedtek, azt mondd?

— Nem... talán csak valami tökéleteset akartak. Hogy ne lehessen kifogás, ne legyen szemrehányás, ne maradjon félbe semmi. És éppen kapóra jött a rozsdás tűzhely. Abba aztán beleadtak mindent. Hogy nyugodtan gondolhassanak rá...

— Mire?

— Nem találgatunk. A tűzhely is csak mellébeszélés.

— És mit csináljunk ezekkel a lehajló ágakkal? Te elférsz alattuk?

— Gyere erre, azt hiszem, van itt egy keskeny csapás...

— Lehet, hogy őz járta?

— Egy keskeny őz?

— Nem mondasz butát.

— Innét már nincs messze a gerinc. Onnét meg különben is lelátni...

— Amióta az eszemet tudom, ott van. Te...

— Mondjad.

— Azt gondoltam, nem viszem ezt tovább...

— Én is gondoltam rá. Én is leteszem itt. Máshová úgyse kerülhet.

— Itt is csak ugyanott marad. Te...

— Mondjad.

— Én már látom a kerítést...

— Nem kerítés az.

— Csak fák?

— Meg lehajló ágak.

— Nem akarsz dűdólni valamit?

— Hát nem hangosabb a csend?

— De. Igazad van.

*Hersen a hajdúvirág
a daliás szekfűrózsa
nyiszorgó kerék alatt a tócsák
nyílnak a madárszemek sorba*

A PÁRDU ÉS A GÖDÖLYE

(Filmforgatókönyv)

RÓNAY GYÖRGY

azonos című regényéből írta

Révész György

és

Hegyi Béla

A FŐNÖK FOGADÓTERME

14. kép

Óriási, faburkolatos, homályos világítású terem. Középen hatalmas, csupasz tölgyfaasztal. Felső végében vörös bársony támlás, trónszerű karszék, alsó végében egy sokkal puritánabb, bőrrrel bevont karosszék. Ide ülteti le a bírót a faarcú titkár. Aztán kisiet.

Az asztal hosszanti oldalain is csak egy-egy szék van. A garnitúra többi darabja, a faburkolatot szabályos távolságokban megszakító, földig érő súlyos brokátfüggönyök előtt áll.

A bíró igyekszik mozdulatlanul ülni.

Az egyik brokátfüggöny mintha meglobbanne. Az aranyrojtok alól, nem tovább mint egy szemvillanásra, előtűnik, majd nyomban visszahúzódik egy csizma fényes, fekete orra.

A bíró úgy kapja félre a pillantását, mintha őt érték volna tette. Ahogy le-süti szemét, észreveszi, hogy zakójára egy aszpikdarabka ragadt. Reflexszerűen nyúl a zsebébe zsebkendőjéért, mozdulata azonban félúton megdermed, sietve húzza vissza a kezét. Kis tétovázás után, kézzel szedi le ruhájáról a ragacsot. Először az asztal alá akarja lökni, de mozdulata ismét megszakad, nem meri kezét az asztal alá süllyeszteni. Végül hirtelen mozdulattal széles ívben elpöcköli ujjáról az aszpikdarabot, aztán ijedten nézi, ahogy az a szőnyegen olvadozni kezd.

A terem hirtelen éles fény önti el.

A bíró kénytelen behunyni a szemét

Mire felnéz, ismét félhomály, és vele szemben, a trónszerű karszéken ott ül a FŐNÖK.

A BÍRÓ HÁZÁBAN

15. kép

Moldi Péter hitetlenkedve néz a bíróra.

— Maga persze ezt az egészet nem hiszi — kapja el a fiatalember pillantását. — Ennyi év után én is hajlok arra, hogy feszült idegállapotom káprázatának tekintsem — nyúl a pohárért. — Egy dolog azonban biztos: azóta semmit sem bírok megenni, ami aszpikos. — Iszik egy kortyot, majd folytatja: — Amikor megláttam őt, hirtelen megkönnyebbülést éreztem. Addig a pillanatig szentül meg voltam győződve róla, hogy feljelentettek, és ez az egész csak egy véres kihallgatás rafinált előjátéka. Ahhoz viszont kis pont voltam, hogy ő személyesen hallgasson ki. Aki-vel ő személyesen akar beszélni, azt nem fenyegetheti semmiféle névtelen veszedelem...

— Azóta alaposan megváltoztak az idők — feleli magabiztosan Moldi. — Ne vegye zokon, bíró úr, ha csodálkozom. Az én nemzedékem számára ezek már legendák... Ezt a fajta félelmet, ezt a brechti rettegést mi már nem ismerjük...

A FŐNÖK FOGADÓTERME

16. kép

Ismét a Főnököt látjuk. Szemlátomást érdektelenül lapozgat az előtte fekvő egyik irattartóban. Jobbra tőle a faarcú titkár ül.

A bíró arcán oldódott a feszültség, tartása is lazult. Hangja a jelenből tol-mácsolja akkori gondolatait:

— ...Talán valamilyen különleges megbecsülés miatt hozott ide. Osz-tályvezetői, esetleg miniszteri kinevezés? Igaz, nem vagyok párttag, de ha ő akarja...

— Tehát ön doktor Stoll Aurél? — szólal meg végre Rákosi.

— Igen. Doktor Stoll Aurél vagyok.

Rákosi tovább lapozgat.

— Ön az a Stoll Aurél — mondja hirtelen —, akit az iskolában Párducnak neveztek a társai.

A bíró megsédül, mintha gyomorszá- gon vágták volna.

— Látom, a jezsuitáknál tanult. Jó iskola volt. Kár, hogy nem vette be az életrajzaiba. Semmi hátránya nem származott volna belőle. Aki a jezsuiták-nál kiválóan végeztek, azokat mi is meg-becsüljük... Hanem azért szeretném — mondja, hangjában egy árnyalatnyi nyomatékkal, és a bíróra emeli szúrós tekintetét, de éppen csak egy pillanatra,

miközben jobbjával felemel, majd arcán némi undor kifejezésével visszaejt néhány egybekapcsolt iratot —, ha egy kicsit bővebben ismertetné nekem azt a Szarka Máté-ügyet.

A bíró értetlenül pislog. Semmiféle Szarka Máté-ügyre nem emlékszik hirtelenében.

Rákosi segít neki:

— A pusztaréti pajtatűzről van szó. Így már világosabb?

A bíró megkönnyebbülten bólint. Úgy érzi, biztos talajra érkezett.

— Kezdő bíróként küldtek le Pusztarétre. A vád szerint: Szarka Máté béres, akit csősznek fogadtak fel, felgyújtotta a dohánypajtát. A tárgyalást a sértett, a helybeli földbirtokos házában folytattam le. A tárgyaláson részt vett Dombay Árpád főszolgabíró is.

ÜRISZOBA PUSZTARETEN

17. kép

Egy lovaglóostor csattan az asztalon. A főszolgabíró ráüvölt a vádlottra:

— Hol gyújtottál rá, te mocskos? Bent a pajtában, ugye?

— Nem dohányzom, kérem.

— Nem ám, azt a keserves mindenségit... — indul el a vádlott felé.

— Ha megengedi, főszolgabíró úr, majd én — szól rá a bíró erélyesen.

A főszolgabíró sértődötten néz rá. Aztán morog valamit sörteszerűen nyírt bajusza alatt, visszaül, és dühösen bele szív a szivarjába, a füstöt a bíró felé fújva. A bíró feláll, kinyitja az ablakot, közben kérdi:

— Szóval ide-oda járkált a pajta, a csűr meg a magtár közt?

— Kerültem, kérem.

— Kerültél a fenét! — röffen közbe a főszolgabíró. — Valld be, disznó, hogy aludtál!

— Nem aludtam, kérem. Talpon voltam, és kerültem.

— Bizonyítani is tudja? — kérdi a bíró.

— Nem tudom, kérem. Sötét éjszaka volt.

— Várjatok csak, rohadt kommunis-ták — ugrik fel a főszolgabíró az öklét rázva —, majd elküldöm én nektek a sötét éjszakát, hogy bele is gedbedtek!

— Bocsánat — csattan fel a bíró erélyesen —, ezt a tárgyalást egyelőre én vezetem.

A főszolgabíró dühösen visszavágja magát a karosszékbe, aztán indulatosan veti oda a bírónak:

— Akkor is ez a bitang gyújtotta fel!

— Nem én gyújtottam föl, kérem — rázza a fejét a vádlott.

— Mit csinált, amikor észrevette a tüzet? — teszi fel a bíró az újabb kérdést.

— Kiabáltam, kérem.

— Mit kiabált?

— Azt, hogy emberek, tűz van!

— Puska volt magánál, miért nem lőtt rá? — kérdi a bíró közönyös hangon, de közben élesen figyel, beugrik-e a vádlott a ravasz keresztkérdésnek.

— Kire, kérem?

— Aki felgyújtotta! — ordít fel ismét türelmét veszítve a főszolgabíró. Stoll Aurél ingerülten visszamegy az asztalhoz, leül, ír valamit egy papírra.

— Senkit nem láttam, kérem — feleli közben Szarka Máté ugyanazzal a lassú nyugalommal, mint eddig. — Csak a lángokat láttam.

— Kimehet — veti oda a bíró, anélkül, hogy felnézne.

— Igenis — húzza ki magát Szarka Máté, és sietve elhagyja a szobát.

— Szóval le se tartóztatod? — kérdi a főszolgabíró ellenségesen.

— Nincs miért letartóztassam — feleli a bíró szárazon. — Bizonyíték híján fel fogom menteni.

— És ha én letartóztatom fölforgatásért?

— Az már a te dolgod — feleli a bíró, majd a háttérben álló házigazdához fordul: — Kérem, lesz szíves befogatni. El akarom érni a fél ötös vonatot.

— Ó — sajnálkozik a házigazda —, azt hittük, velünk ebédel.

— Sem vádlottak, sem sértettek meghívását nem szoktam elfogadni.

A FŐNÖK FOGADÓTERME

18. kép

— Értem — bólint Rákosi. — Ön ebben az ügyben úgy járt el, ahogy a feddhetetlen bírói kar szépreményű tagjához illik. A mi igazoló bizottságunk dicséretben részesítette önt ezért, és megerősítette állásában. Pedig el kellett volna marasztalniuk! — néz szúrósan a bíró szemébe.

— Mert... mert felmentettem? — dadogja a bíró rémült értetlenséggel.

— Pontosan. Ha ön nemcsak az igazságot, de a népet is szolgálta volna, akkor elítéli Szarka Mártont, és ezzel kivonja annak a véres kezű gyilkosnak a hatásköréből. De ön, miközben megőrizte a bíróság pártatlanságát, szabad kezét adott a közigazgatás pártosságának. Így ezt a Szarka Mátét, ahogy az ön eljárást megszüntető végzését kézhez vette, a csendőrök megbilincselve elvitték, félholtra verték, bevágták egy internáló táborba, majd a háború kitörésekor egy büntetőszázaddal kivitték a frontra tankcsapdákat ásni. Tudja ön, hogy ennek a Szarka Máténak öt apró gyereke volt?

A bíró hallgat, levegőhöz sem jut.

— Tudta vagy nem tudta? — recsen rá váratlan indulattal a Főnök.

— Nem tudtam — feleli, és hebegve teszi hozzá: — Ez nem szerepelt az ügyiratokban.

— Az ilyesmi általában nem szerepelt az ügyiratokban — mosolyodik el gúnyosan Rákosi. — No de mit vájkáljunk folyton a múltban! Térjünk a tárgyra — dől hátra, mire a titkár kissé felemelkedve elveszi előle a sárga dossziét. — Az országban, mint bizonyára tudja, a statárium ellenére állandóan gyűjtogatnak. Vagy nem így van?

— Ilyen aszályos időben...

— Az aszály és a tűz közt nincs semmi összefüggés! — csap az asztalra. — Ez a kulákok és cinkosaik hazugsága. Öngyulladás! Neveltséges! *En tudom*, miért égnek le a kazlak és az asztagok. Azért, mert fölgyújtják őket. De *én nem engedem* tönkretenni az eredményeinket! — kiáltja olyan ingerülten, hogy a bíró összerezzen. — Majd én elveszem a kedvüket a szabotálásoktól! — Kifújja magát, és nyugodtabban folytatja, de a hangja tele fenyegetéssel:

— Itt van például ez a tarcsádi ügy. Egy ártatlan kis szalonناسítés, amittől egy egész vármegye... mit egy egész vármegye? egy egész országrész elpusztulhatott volna. Csak mert egy kulák szalonناسzni akar! Maga ezt hiszi? Mert én nem hiszem. A mérték különben is betelt, a türelmi idő lejárt. Aki tűzzel játszik, odaég.

A titkár elé pöcköli a keze ügyében fekvő kék dossziét. Az szó nélkül megfogja, feláll, a bíró elé teszi, visszamegy a helyére és leül. A Főnök ellentmondást nem tűrő hangon folytatja:

— A nyomozást lefolytatták, az eljárást befejezték. Az egész peranyag ott

van a dossziében. Tanúvallomások, ügyvézi jelentés, szakvélemény, egyszerűval minden, ami kell. Holnap délelőtt tizenegyre tűztem ki az ítélet kihirdetését. Ön holnap reggel lemegy Barcalra, hétre legyen készen, hétre ott lesz önért a kocsi. Mint a statáriális bíróság elnöke, megtartja a tárgyalást, és a kellő formások közt fölolvassa az ítéletet. Az is ott van a dossziében. Az ítéletet azonnal végrehajtják. Utána hazajöhet.

A bíró dermedten ül. Aztán már-már szólni akar, de Rákosi feláll és két kézzel az asztalra támaszkodva mondja:

— Önt választottuk, mert gyakorlata van az ilyen tüzesetekben.

Szűrös szemét a bíróra szögezi. A bíró lehajtja fejét.

A terem hirtelen elsötétül, csak szemközti villan fel és alszik is ki nyomban egy hasábforma, előbb táguló, majd gyorsan szűkülő fény, nyilván ahogy az ajtó kinyílt és becsukódott. Mikor a csillárok újra kigyulladnak, a bíró egyedül van a teremben. Megaláztatott, összetörtén kuporog a karosszékben.

A szőke tiszt érinti meg könnyedén a vállát.

— Mehetünk.

Gépiesen feláll, s mint az alvajáró indul kifelé.

— Bocsánat, bíró elvtárs, az iratok...

Átveszi a dossziét, amit az asztalon felejtett, és kibotorkál a teremből.

A BÍRÓ HÁZÁBAN

19. kép

— Hiszi már? — recsen rá Moldira a bíró. — Örüljön, hogy magukkal már nem történhet meg!

— Fontos önnek, bíró úr, hogy elhiggyem? Nekem az igazság a fontos!

A bíró legyint.

— Igazság! Olyan, mint egy briliáns ékkő: annyiféle fényt vet, ahányszor csak elmozdítják a helyéről, annyi színben játszik, ahány oldalról csak nézzük... Mindenki csak a maga igazságáról beszélhet. Az pedig nem fedi a mások igazságát...

AUTÓBAN

20. kép

Korabeli kórusmű szól az ülés hátába szerelt rádióból: „...Sztálin nevével, munkára készen indulj előre hát... Sztálin boldog új dalát...”

A bíró kísérő nélkül ül a kocsiban.

Az ablakokat most nem takarja függöny, kibámulhat, ha akar, de ő csak a kis zöld varázsszemet nézi.

Mellette, az ülésen ott fekszik a kék dosszié.

A kocsi megáll.

Magához veszi a dossziét, némán biccent a sofőrnek, és kiszáll.

BELVÁROSI UTCA

21. kép

Megvárja, míg a kocsi elhajt, aztán belép házának kapuján.

Szembe vele a házmester tűnik fel, jön bezárni a kaput.

— Jó estét kívánok, bíró úr! — köszön mély alázattal.

A bíró nem hallja. Szó nélkül megy el mellette.

Döngve csapódik be mögötte a kapu.

STOLL LAKÁS

22. kép

Letészi a dossziét az íróasztalára. Az ablakhoz siet, feltépi, és mélyeket lélegezve bámul ki a sötét, zajtalan éjszakába.

Távolabb, az egyik kirakatnál mintha állna valaki és mereven az ő ablakát figyelne.

A BÍRÓ HAZÁBAN

23. kép

Moldi Péter feszült figyelemmel nézi az emlékező bírót.

Az öregúr a borospoharát bámulja.

— Még azt is tudta — néz fel a fiatalemberre —, hogy diákkoromban Párducnak hívtak a társaim. És ha ezt tudta, akkor mindent tudott. Aki ezt a nevet beárulta, sok mást is mondhatott rólam. Igazat, vagy hazugságot, az mindegy. Teljesen mindegy!

STOLL LAKÁS

24. kép

Elfordul az ablaktól, feldúltan járkálni kezd. Közben a jelenben folyamatosan szól a hangja:

— ...A Párduc hálóba esett. Hálóba, ahonnan nincs kibúvó, nincs menekvés.

Megáll az íróasztalánál.

— És fogalmam sem volt róla, ki jelentett fel, ki ejtett ebbe a nyomorult csapdába!

Leroskad az íróasztal mögötti székbe.

— Csak abban voltam biztos, hogy kész már az én ítéletem is. Előre meg-

írva, szépen legépelve, ott fekszik abban a sárga dossziében. S ha nem engedelmeskedem...

Megtörli verejtékező homlokát. Ahogy közben lenéz, az íróasztal lába mellett megpillant egy fénylő papírt: a nagy sietve szétvagdosott érettségi tábló megmaradt darabját. Egy reverendás paptanár, és körülötte néhány diák látható rajta.

A bíró szeme hirtelen összeszűkül. Egyetlen arcot néz mereven: a vékony, szeplős, riadt mosolyú, félszeg fiú arcát.

Ez az arc, Kende Pepi arca betölti a képet.

A BARCALI VÁROSHÁZA UDVARA

25. kép

Borbás Sándor ötvenéves parasztembert kivezetik a barcali városháza udvarára. Látszik rajta, nem érti, mi történik vele, s csak az akasztófát megpillantva villan fel szemében az állati rémület.

A tanácsterem ablakai előtt felállított dobogón Szimákné, a polgármesterasszony vezetésével ott állnak a statáriális bíróság tagjai (fényképen már láttuk őket), és a tiszti főorvos.

Szimákné türelmetlenül fordul hátra. Egy riadt írnok jön sietve, reszkető kézzel átad neki egy papírlapot, és szinte futva távozik.

Az asszony a bírónak nyújtja a papírt, és fennhangon kihirdeti:

— Felkérem Stoll Aurél bíró elvtársat, a statáriális bíróság elnökét, ismeresse még egyszer az ítéletet.

A bíró torka elszorul, de azért mégis kimondja:

— Bocsánat, ez már nem tartozik rám. Talán a népbíró kartárs...

Szimákné élesen végigméri.

— Hát jó — mondja, és kirántja az iratot a bíró kezéből. — Akkor ismeresse a népbíró elvtárs. Jó hangosan, hogy mindenki hallja!

A népbírónak kétszer is megbicsaklik a hangja, mire a kurta szöveg végére ér.

Először döbönt csönd, aztán itt is, ott is mozgolódás támad a rendőrök mö-

gött az udvar alsó felébe szorított tömegben.

Szimákné az emelvény szélére lép.

— Hallotta? — kiáltja a hóhér felé.
— Tegye a kötelességét!

A bíró nem bírja levenni róla a szemét. Az asszony fakó bőre kipirul, orrcimpája kitágul, lapos melle hullámszik a fölgyorsuló lélegzéstől. Félig nyitott szája szögletében megjelenik egy kevés hab.

A bíró megszédül.

— Valami baj van? — dörmögi a fülébe háta mögül a tisztí főorvos, Koleszinszky Dániel.

— Semmi — mondja a bíró tompa hangon. — Egy kis aritmia. Máskor is előfordult már.

— Gyere, megmérem a vérnyomásoadat.

A dobogó mögötti alagsori ajtón át bevezeti a bírót az épületbe, az egyik földszinti szobába.

TISZTI FŐORVOSI SZOBA

26. kép

— Belédnyomok egy Tetracort — nyitja a táskáját.

— Semmi szükség rá — mondja a bíró. — Kicsit megszédültem, épp a fejemre tűzött a nap. Vagy mert az éjjel alig aludtam valamit... Hogy mikbe tudják belekeverni az embert! — szalad ki a száján.

— Nekem mondd — dűnnyögi Koleszinszky, aki végül is egy lapos konyakosüveget vesz elő a táskájából. — Ez a dög azt is jelenteni fogja, hogy most eljöttünk. Tudod, mi volt ez a Szimákné azelőtt? — nyújt a bírónak egy pohár konyakot. — Apáca. A felszabadulás után aztán itt, a cukrászdában bukkant fel mint főlszolgálgó, majd sietve hozzámment egy dadogós, ferde szájú munkáshoz, és belépett a pártba. Ezzel Kránitz Lujza mariánus nővér megszűnt, és megszületett Szimák Lajosné. Ketősen is jó pedig: egy cukrászipari dolgozónő, aki egy konzervgyári munkás felesége. Hát kell ennél több? — Újabb konyakot tölt magának. — Ment is előre, mintha zsinóron húznák. Ez a nyiszlett némbér élet-halál ura Barcalon. Ha ki-

mondod a nevét, mindenki berezel tőle. Őzvegy Szimák Lajosné! Nem mondom, ha annak idején egy kicsit megpiszkálják az ura halála körüli dolgokat... De ki, kérdem én? Ki meri piszkálni egy Szimákné dolgait? — Újabb konyak. — Ha akarom mérgezés, ha akarom nem: vannak ilyen határesetek.

Engem hívtak a halotthoz, hajnali ötkor zargattak föl, én estem a legközelebb. Volt a szegény Szimák arcán valami zöldes árnyalat, ami nem tetszett nekem. Az orráig be volt takarva; anogy kicsit lejjebb húztam rajta a friss lepedőt, rögtön észrevettem az állán a szederjes foltot. Ez a vipera meg, képzeld, visszahúzza a lepedőt a halott fejére és azt mondja nekem, de úgy, öregem, hogy a hideg szaladgált tőle a hátamon: „Remélem, eltekint a boncolástól?” — Konyak. — Én nem vagyok hős, nekem családom, házam, másfél holdas kertem van itt a város közepén; akár a boldogult apám, akár a feleségem apja miatt úgy kuláknak nyilváníthattak volna, hogy csak úgy zörög; kirúgnak az állásomból, mehetek ötvenéves fejjel segédmunkásnak a konzervgyárba, vagy vagont kirakni a vasúthoz, ha ugyan fölvesznek... Hát ha akarsz, szemen köphetsz, de én bizony eltekin tettem a boncolástól, kiállítottam a halotti bizonyítványt, és megadtam a temetési engedélyt. A halál neme? Asztmás roham, szívbénulás; aki nem hiszi, ássa ki, járjon utána... Harmadnap megkaptam a tisztí főorvosí kinevezésemet. S még aznap este áthívatott, hogy máától fogva engem akar a kezelőorvosának. Mertem volna nemet mondani?

Az ajtón kopogtatnak. A riadt titkár dugja be a fejét:

— A polgármester elvtársnő szívesen látja az elvtársakat egy pohár itallra.

— Szadista dög! — morogja Koleszinszky, mikor az ajtó becsukódik. — Akasztat, utána fogadást rendez. Nem jössz?

— Nem.

— Igazad van. Te megteheted, neked nem parancsol.

S kisiet a szobából. A bíró egy darabig még mozdulatlanul ül, aztán feltápaszkodik, elindul, kilép a folyosóra.

A szemközti nyitott ajtón át megpillantja a riadt titkárt. Az íróasztalánál ül, két könyökkel a teljesen üres asztalon, és maga elé bámul. Ahogy meglátja a bírót, hátrarúgja a székét és felugrik:

— Méltóztatik parancsolni? — kérdi zavart pillogással. Aztán még ki is javítja magát a szerencsétlen: — Parancsol a bíró elvtárs?

— Semmi, semmi — mormolja. Egy percig tanácstalanul áll az íróasztal előtt, mintha maga sem tudná, mit keres itt. — Szörnyű ez a hőség...

Homlokát törülgeti, leereszkedik az asztal sarkánál álló székre.

— Te persze nem helyesled — mondja, anélkül, hogy a titkárra nézne.

Az nem felel. Visszaül a helyére és zavartan piszkálja az íróasztal egyetlen felszerelését, egy fém papírvágót.

— Alapjában véve én sem helyeslem — folytatja halkán, lassan ejtve maga elé a szavakat, mint aki akaratán kívül mondja, amit mond. — A jelen esetben azonban ez teljességgel mindegy. Nem olyan idöket élünk, amikor megkérdezik tőlünk, helyeseljük-e vagy sem. Amikor a mi helyeslésünk egy fikarcnyit is számít. Vagy akár mi magunk egy fikarcnyit is számítunk.

A titkárra pillant. Az ugyanúgy ül, mint az imént, leszegett fejjel, elmerülten, ujjai közt a papírvágóval.

A BÍRÓ HÁZÁBAN

28. kép

— Ezt a titkárt keresse meg — folytatja a bíró a jelenben. — Ő tanúsíthatja, hogy én nem gyilkoltam. Hogy nem helyesletem. Hogy *valóban* parancsra cselekedtem.

Az újságíró, egy pillanatnyi tétovázás után cédulát húz elő a zsebéből, és sebesen felolvassa:

— „A kényszerhelyzet nem mentség, legfeljebb enyhítő körülmény lehet. De egy bíró számára a kényszerhelyzet csak arra jó, hogy döntsön. Hogy azt, ami egyébként rutin, átváltsa személyes döntéssé. De a legkockázatosabb kényszer-

helyzetben, sőt a legnagyobb félelemben sem dönthet másként, mint az igazság mellett. Mi lenne, ha egy sofőr, csak azért, mert fél, belevezetné az utasokkal zsúfolt autóbust a szakadékbá? A félelem magánügy, a kényszerhelyzet magánhelyzet; az igazság azonban éppúgy közügy, mint a közlekedés biztonsága...” Ezt az ön édesapja írta — ereszti le a cédulát.

— Apám még megengedhette magának azt a fényűzést, hogy higgyen az igazságban — áll fel a bíró és indul az íróasztalához a második palackért. — Maga is megengedheti magának, mert még fiatal. De én már megtanultam, hogy nincs igazság. Pontosabban fogalmazva: lehet, hogy *van*, kinek-kinek, de úgy általában nem *létezik*. Érti a különbséget a kettő közt?... Keresse meg azt a titkárt!

— Kérem, én elhiszem önnek, hogy nem értett egyet. Azt is tudom, hogy aki a személyi kultusz idején fönn *akart* maradni, az nem szállhatott szembe az utasításokkal.

— Akkor meg miféle igazságot keres? — csap le a bíró. — Egyáltalán, minek magának az igazság?

S hogy az újságíró zavartan, a szavakat keresgélve hallgat, gúnyos sürgetéssel követeli a választ:

— Nos?

A gúnyos hangtól felpaprikázva, Moldi felszegi a fejét és halkán, de határozottan felel:

— Hogy megváltoztassam vele a világot.

— Ejha! Szóval semmi egyebet nem akar, mint megváltoztatni a világot?

— Igen — feleli Moldi egy kicsit bizonytalanabban, mert érzi, mennyire szólnak hat, amit mondott.

— Maga?

— Mi — válaszolja már majdnem félénken.

— Kik azok a mi?

— Az én nemzedékem. Azok, akik...

— És maga hisz abban — vág közbe a bíró —, hogy az igazság megváltoztat?

— Nem — hajtja le a fejét a fiatal-
ember. — De én csak olyan igazságban
tudok hinni, ami megváltoztat. Tessék
engem megérteni, bíró úr kérem. Az én
édesapám ráment arra, hogy kényszer-
nyugdíjazták, amiért Moldavárynak hív-
ták, pedig nagyszerű tanár volt, és ki-
váló klasszika-filológus. Én már nem
akarok rámentni semmire. Én azt aka-
rom, hogy a gyermekeim, ha lesznek —
mondja szabadkozva, de azért bizonyos
ünnepélyességgel, benső meggyőződés-
től áthevült hangon —, már majd el se
tudják képzelni, hogy egyáltalán rá le-
hessen menni valamire, amiben nem vét-
kes valaki. Hogy bárki is belepusztulhas-
son abba, hogy nincs igazság.

Kipirul attól, amit mondott, de meg
is ijed, hogy megbántotta vele a bírót.
Ekkor azonban a nyitott ajtóban, mely-
ről észre se vették, mikor nyílt ki, meg-
szólal egy érdes fahang:

— Igaza van!

A vénasszony áll a küszöbön, kezében
edényekkel teli nagy tálca, és valóság-
gal rájuk mordul:

— Menjenek odébb innét! Nem lát-
ják, hogy teríteni akarok?

Moldi zavartan felugrik.

— Elnézést kérek... Túl sokáig ma-
radtam... Talán most elköszönnék.

— Nyavalyát köszön! — szól rá a vén-
asszony. — Leül és megeszi az ebédet,
ha már egyszer magára is főztem. Azt
a lányt is hívja be!

Moldi félszegen meghajol és kisiet a
ház előtt álló kocsijához.

A bíró csodálkozva nézi az öregasz-
zonyt. Az magán érezve a bíró tekin-
tetét, egy pillanatra megáll a terítésben,
és kurtán odaveti:

— A fiamra emlékeztet.

— Magának fia is van? — kérdi a
bíró meglepődve.

— Volt — mondja komoran az asz-
szony. Arca még jobban elsötétül, szinte
vaddá válik. Látszik rajta, hogy igyek-
szik olyan durva lenni, amilyen csak
bír: — Miért? — kérdi nyersen. —
Olyan tehénnek néz, amelyiknek még
borja se lehet?

— Mi lett a fiával, Komárné?

— Lement az utcára, és nem jött
vissza többet.

— Mikor?

— Negyvennégy november elsején. Ma
harminchat éve. Azóta várom... Amíg
élünk, várunk — teszi még hozzá dör-
mögve. — Amíg várunk, élünk...

Moldi Péter a hosszú hajú fiatal lány-
nyal tér vissza. Huszonéves lehet, ke-
zében fotós felszerelés. Tökéletesen fesz-
telen.

— Barta Ágnes — nyújt keményen
kezet az öregúrnak.

— Örvendek — feleli az meghök-
kenve.

— Köszönöm a meghívást — mosolyog
rá az öregasszonyra. Lerakja felszerelé-
sét a dohányzóasztalra, és szétnéz: —
Nem mondom, itt aztán van hely.

— Tágas koporsó — bólint a bíró.

A lány ezen elmosolyodik.

— És mennyi könyve van!

— Egy sem az enyém. A híres Koller
professzoré volt itt minden. Most meg
az államé. Én csak mint egyszerű depor-
tált élek itt, míg lejárnak napjaim. Ez
a vénasszony meg a börtönőröm.

A lány hangosan elneveti magát.

— Mit nevet? — mordul rá a bíró.

— Hát olyan mulatságosakat tetszik
beszélni.

Moldi ijedten kapja fel a fejét. Most
fog kirúgni bennünket, gondolja magá-
ban. Szerencsére, megjelenik az öregasz-
szony a gőzölgő levesestállal.

— Asztalhoz! — rivall rájuk. Aztán
odaveti a lánynak: — Tálaljon!

A bíró leül. Látszik rajta, nem emész-
tette meg a lány megjegyzését. Egy me-
rőkanál után int, neki elég a levesből.
Nézi a lányt, aki bőven szed Péternek,
és még bővebben saját magának. Mintha
csak az étvágyukat akarná elrontani,
megszólal:

— Ötvenhatban összeestem az utcán.
Infarktus. A kórházban kaptam a máso-
dikát, amikor megtudtam, hogy kirúgtak
a bíróságról. Túléltem...

(Folytatjuk)

IRODALOM

Könyvek és csodák

Két sárga — vagy tán arany-ezüst? — könyv.* Mindkettőt az *Ecclesia* adta ki, mindkettő regény, de konkrét történeti anyagot, hiteles dokumentumokat vagy köztudott, hitünkkel megerősített történetet dolgoz fel. Mindkettőt századunk írója írta, hogy közel hozza, valósá tégye a mai olvasó számára a közeli vagy régés-régi múltat, természetessé a természetfelettit.

Tartally Ilona könyvének szerény alcíme — *A máriapócsi kegykép története* — nem árulja el, amit az utolsó lapon jegyez meg az író: a csodatevő kép „regényes életrajzát” olvashatjuk benne. A könyv első kiadása 1946-ban jelent meg, ez a mostani, második is teljesen elfogyott már, amikor ezeket a sorokat írom.

A pócsi Máriát kamaszkoromban Ady Endrétől kaptam, nyilván nemcsak én. Szerettem idézni az Ady-verset, olykor vitákban térítőn hadakozván fiúbarátaim „szép bűnei” ellen; később, felnőtt fejjel gyakran tervezgettem, hogy elmegyek hozzá egyszer, hozzá is, erre a határmenti búcsújáróhelyre, annyi más búcsújáróhely után.

Tervezgettem, s az elmúlt nyáron, Bécsben töltött júliusomban, bizony megsegényítette tudatlanságomat a vallás dolgaiban egyébként nem épp buzgó költőbarátom, Határ Győző: Londonból írt levelében arra kért, mondjak el érte egy Üdvözlégyet a Stephanskirchében a pócsi Szűzanya előtt.

Nem tudtam, hogy ott van, oda került a csodatevő Kép, nem sokkal keletkezése, első könnyezése után; nem ismertem a történetét, amit oly szuggesztíven állít elénk Tartally Ilona könyve. Cselekménye a tizenhetedik század utolsó évtizedében játszódik; az író a rendelkezésére álló forrásanyag felhasználásával, az archaizálás stílárnyelvi eszközeivel eleveníti meg a kis nyírségi falu életét, mutatja be a szegényebb és

a módosabb parasztok, jobbágyok és nemcsak magatartását és gondolkodásmódját; s a Csoda fényének sugárzása megértővé szelídíti a kálvinistákat, elhomályosítja az ellentéteket az Unió óta Rómához hű görög katolikusok és a római katolikusok között.

A kor, melyben a regény lejátsszódik, a török kiűzését követő zűrzavaros, forrongó időszak, a fokozódó osztrák elnyomás időszeke; a csodatevő Kép békét áraszt a viszályok tüze közt, világosságot a homályba. Lipót császár a magyarok királya is, és hatalmában áll Bécsbe vitetni a kis falu kincsét; a csodatevő Kép segedelmével verheti le Savoyai Jenő hadserege a törököket Zimonynál, de ugyanez a Kép, illetve Az, akinek festett földi mása: az Istenszülő Szűz Mária önthet erőt a fiatal Rákóczi Ferenc szívébe-lelkébe is, hogy meghallja a nép panaszát, s felkészüljön addig alig sejtett hivatására.

A máriapócsi csodatevő Kép — és későbbi, Bécsből Pócsra küldött másolata — növeli a hívőkben a hitet, erősíti a reményt, tökéletesíti a szeretetet; s miként a Kép attól nyerte hatalmát, akit ábrázol, Tartally Ilona könyve is attól érdekes, vonzó és élvezetes olvasmány, amit tárgyául választott: a pócsi Mária szépséges történetétől.

Az a Csoda, a természetfeletti esemény, amiről a másik, most kiadott kötet szól, Izaiás próféta könyvében íratott meg: „Íme a szűz méhében fogan és fiút szül...” A mű szerzője korunk legkiválóbb lengyel katolikus prózaírója, Jan Dobraczyński; lengyel címe *Az Atya árnyéka*, magyar címe *József, az ács*; fordítója Balássy Péter.

Dobraczyński neve világszerte ismert, számos nyelvre lefordított könyve közül eddig a *Nikodémus levelei*-t olvashattuk magyarul. A lengyel szerző érdeklődése — miként e két példából is láthatjuk — olyan területek felé fordul, melyek mintegy a Szentírás peremvidékét alkotják; írói képzelete egy-egy félhomályba burkolt alakot emel ki, az üdvtörténet epizódszereplőit állítja teljes megvilágításba.

Szent József-könyvét Dobraczyński a lengyel prímás, Stefan Wyszyński kéré-

* Tartally Ilona: *Ékes virágszál. Ecclesia*, 1980.

Jan Dobraczyński: *József, az ács. Ecclesia*, 1980.

sére írta, de mondanivalója bizonyára régóta izgatta, a feladat régóta motoszkálhatott benne. Milyen is lehetett a Szent Család, ez a látszatra minden más családhoz hasonló, de valójában annyira rendkívüli, a természetfelettség szálaival egybeszótt kis emberi-isteni közösség? Egy család, ahol a férfi, az apa, példásan teljesíti a családfő kötelességeit, de alapvető, természetes férfi jogairól eleve lemond... arról mond le, ami a férj, az apa tisztében „test szerint való”, viszont éppen azt teljesíti is, ami „test szerint való”, hiszen a voltaképpen „test szerinti” Atya nagyon is „Lélek szerint” lebeg a kis család felett...

József az, aki eltartja a családot, és aki minden bajtól oltalmazza; ő az, aki gondozza, nevei a gyermekeket, átadja neki tudását, megtanítja a mesterségére, de kész lemondani mindarról, amit egy férfiember az utódjától remél. József az, aki megteremtja az otthonát, amiben megszülethet, felnővekedhet az Isten fia, az Emberfia.

Milyen lehetett József? És milyen az „eljegyzett felesége”, Mária? Milyen lehet két ember szerelme, akik közül az egyik, a férfi, teljes szívvel-lélekkel, minden kívánságával és önmegtagadó lemondással csak a feleségét szereti; a másik, a nő viszont megosztja szerelmét a földi férfi és a Magasságbeli között: elsősorban a Magasságbeli között: hozzája tartozik, de azért gyengéden szereti a férjét is, hűséges, gondos, ragaszkodó élettársa.

Dobraczyński regényében Máriát Mirjamnak hívják; vidám, derűt és nyugalmat árasztó, de egyúttal határozott, magabiztos, szinte férfiasan önálló gondolkodású fiatal leány. Már kislánykorában szüzességi fogadalmat tett, s ezt megvallja Józsefnek, amikor az feleségül kéri. Józsefnek már akkor el kell magát a lemondásra szánnia, még mielőtt a Magasságbeli ereje beárnyékolná a Szület.

József aránylag későn házasodik meg. Egyre halogatja a döntést, pedig ő a családban, Dávid király családjának elszegényedett ivadékaik közt az elsőszülött. Nem akar a hagyományos módon, valamelyik lány szüleivel kötött meg egyezés alapján, párt választani: jelet vár, isteni sugallatot. S amikor a család messzire szakadt tagjai hírül hozzák, hogy Heródes részéről veszedelem fenyegeti, a király potenciális vetélytársat láthat Dávid kései ivadékában, József búcsút vesz Betlehemről, a szülői háztól, és Názaretbe indul.

Dobraczyński József alakjának megrajzolásakor biztos ösztönnel megtalálja azt a tulajdonságát, fő jellemvonását, ami az átlagférfiaktól, Judea-beli kortársaitól megkülönbözteti. József tiszteli, nagyra becsüli a nőket, az asszonyokat; hiszi, hogy a női lélek a férfiénál semmivel sem alábbvaló, hogy a nő szerepe, feladata különleges tiszteletet érdemel. Mindenütt védelmébe veszi, segíti a nőket, például vándorútja során is, és amikor Mirjam kezét megkéri, természetesnek tartja, hogy ne a gyámja, Kleofás, hanem maga a lány döntse el: hozzámegy-e?

Mirjam maga dönt arról is, hogy meglátogatja rokonát, Erzsébetet, még csak nem is szól előre jegyesének; ő tudja, mit vár a látogatástól: a bizonyosságot, az angyali üdvözlét jó hírének megerősítését. És később, amikor már József felesége, ugyancsak gyakran megesk, hogy ő dönt, vagy legalábbis ő figyelmezteti Józsefet: ne aggódj, majd a Magasságbeli segít. Majd Ő megadja az útmutatást.

Dobraczyński könyvében az angyalok rendszerint furcsa, hirtelen kinyíló fehér virágok képében jelennek meg: akkor is, amikor személyes üzenetet hoznak, és akkor is, amikor a pásztorokat vezérlik a betlehemi barlangistállóhoz.

Dobraczyński alaposan kidolgozza a József és rokonsága közt kiélesedett ellentét mozzanatait: egyetlen betlehemi rokona sem hajlandó befogadni, testvérei is bezárják előtte a kaput, azért kénytelen szülni készülő feleségével a barlangba húzódni, saját földcsekéje határában. És lám, később kiderül, hogy okkal félték tőle: hisz csakugyan pusztulást hozott rájuk, Heródes lemészároltatja a család összes csecsemőit... (Itt akadunk a könyv legbántóbb sajtóhibájára: hisz nem Rómában, hanem Rámában hallik jajszó!)

Izgalmasan szép a menekülés, az egyiptomi út leírása; egyáltalán, Dobraczyński könyvében különösen valószínű a sziklás-hegymászós vándorutak, az az érzésem: a szerző nagy Tátra-járó lehet, s alighanem az ilyen borzongatón áhítatot keltő vándorlások tapasztalatai is — amikor a lábunk előtt lépten-nyomon megnyíló szakadékok mélysége még végtelenebbé teszi, de közelebb is hozza az eget: Isten fölségét a teremtésben éppúgy, mint azt a helyef, ahova oly könnyű, épp itt, általlépünk — forrásai lehetnek a lengyel író valóságos hitének.

Furcsán hatnak, de jó szívvel elfogadhatók a kisdéd, majd gyermek Jézus Dobraczyński költőtte szavai; bár bizonyára épp ilyenkor, az Istenfiúnak a Szentírás szövegén kívül eső bemutatásakor a legnehezebb az író dolga. Viszont szívszorítóan jó „költés” a Názáretbe visszatérő Szent Család találkozása az útmenti keresztfákkal, a keresztre feszítettekkel: ennek az „előrevetítésnek” teljes írói hitele van.

Derűs, napsütötte táj Dobraczyński könyvének „természetes” közege: nemhiába sárga a könyv borítólapja. Ezt a derűt, ezt a sugárzást nem tompítják az éjszakák és a viharok, és ezt a derűt és sugárzást erősítik fel, emelik meg a természetfeletti erők. Olyan modern közvetlenséggel, hogy az olvasók úgy érezzék: mi sem könnyebb, mint belépni ebbe a világba, otthon érezni magunkat a Szent Család körében. Elretentően reális a könyv gondosan kidolgozott „politikai” közege: Heródesnek és családtagjainak ábrázolása, az udvari élet, az intrikák és gyilkosságok morbid természetessége. Amit a szélesebb néprétegek nemigen éreznek meg a saját bőrükön: élvezhetik a „boldog békevilág” jótéteményeit a római birodalom áldásos partfogása alatt.

Hadd szóljak egy szót a fordításról: kitűnő. Balássy Péter a szorgalmas, alapos munka, a mesterségbeli tudás tökéletesítése terén méltó tanítványa Józsefnek, az ácsnak. Akitől a munka szeretetét is megtanulhatjuk. Is.

„Isten a szeretet.” Természetfeletti-e a szeretet? Az életünkben? Legyen természetes, a maga természetfelettségében. Erre tanít bennünket a Szent Család története. Szent József élete. Jan Dobraczyński könyve, amelynek megjelent immár a második kiadása is.

KERÉNYI GRÁCIA

Irodalmi hanglemezek

A Weöres-lemez (Hungaroton, LPX 13849) címlapján Borsos Miklós klasszikus szépségű plakettje látható. A Pilinszky-lemez (SLPX 13838) borítóján a szerző kézirása, a hátulapon arcképe, a megszokott talányos mosollyal és az elmaradhatatlan cigarettával.

A Weöres-lemez az élő klasszikus bemutatására vállalkozott, kinek életműve körül időnként fel-fellángolnak a viták, de ezek aligha árthatnak neki. A Pilinszky-lemez viszont az élő embert hozza hallásközelbe. Azt a költőt, aki bölcs belenyugvással figyeli a jövőt, s egy-egy váratlan bőségu periódusa után ismétetlen a cigarettafüst mögé rejtőzik.

A Weöres-lemezt Török Tamás rendezte. Megrendezte, a szó szoros értelmében. A Pilinszky-lemez hátlapján Maár Gyula neve szerepel rendezőként, ő azonban tapintatosan a háttérben maradt, s a költőre bízta, tolmácsolja és értelmezzé magá a verseit. Weöres Sándor verseit kitűnő színművészeink tolmácsolják, Pilinszky viszont egyszemélyes színházat játszik.

Alighanem izlés dolga, ki melyik megoldást tartja helyesebbnek. Ha fél szemmel a jövőre kacsintunk — és minden hanglemmez ezt teszi, hiszen konzerválja a hangot a majdani nemzedékek számára —, akkor kevésbé vitatható: sokkal izgalmasabb, maradandóbb a költő hangját hallanunk. (Ez az elv természetesen nem érvényes a régi korok költészetére, itt azonban több-kevesebb fáradtsággal ki lehet választani a poéta szándékát leghibeppen tolmácsoló, autentikus előadót. Hamariában hadd hivatkozzunk egyetlen példára: Petőfi Szülőföldemen című versét aligha lehet szebben és hitelesebben elmondani Latinovits Zoltánnál.) Bármilyen szép egy Babits-vers értő előadásban, az egyszeri élmény forráságát, a teremtés nagyszerű folyamatát és indulatát akkor érezzük egyértelműnek, amikor a költő furcsa, kántáló hangján szólal meg az Esti kérdés.

Évtizedekkel ezelőtt, a magyar hanglemezgyártás hőskorában jelent meg az a nagylemez, melyen a Nyugat nagy korszakának néhány írója tolmácsolja egy-egy művét. Ezen hallható a fenti Babits-vers, Móricz elbeszélése — az övé sem kevésbé jellemző hang és előadás — s még jó néhány reveláló mű. Ez a mérce azóta is. Meglehet, az író nem jó előadó. Kicsit dadog. Selypít. Mégis, ő a leghitelesebb tolmácsa saját alkotásának. Mindeneke előtt neki kell megadni a lehetőséget, hogy olvasója és hallgatója elé álljon.

Talán nem kell tovább magyarázgatnom, miért érzem kivételes élménynek Pilinszky János lemezét, s miért fogadom kissé hüvösebben a Weöres-lemezt. Az előbbi sugárzását az utóbbi klasszicizált, leszűrt tökéletessége nem tudja

feledtetni. Már csak azért sem, mert Weöres Sándor maga is szuggesztív, érdekes előadó. S azért sem, mert a Weöres-versek — ki tagadná — vannak annyira talányosak, hogy főként a szerzőre volnánk kíváncsiak, mit kezd ő velük.

Nyomatékosan szeretném hangsúlyozni, hogy e sorokkal nem a két költő jelentőségéről, művészi értékéről mondom ítéletet. Két lemezzel, kétféle gyakorlatról van szó. Ha már a technika lehetővé teszi, hogy nagy költőink hangját megörökítsük, s ha a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat helyes érzékkel ismerte föl az irodalmi lemezekben rejlő értéket, bátrabban és nagyvonalúbban kellene kihasználni az írói önértelmezés segítségét.

Pilinszky Jánosnak nyilván könnyebb válogatnia a maga életművéből, mint Weöres Sándornak a magáéból. Pilinszkynek szinte mindegyik „alapverse” szerepel a lemezen, míg a Weöres-válogatást kissé esetlegesnek érezzük. A költészetét alaposabban ismerők bizonyára kapásból felsorolnának még jó néhány verset, mely érdekesebb a felvételre.

Talán majd legközelebb...

VILÁGLÍRA. (Szerkesztette: Lator László és Siklós Olga. Hungaroton, SLPX 13843—47)

Vannak hanglemezek, melyek nem az egyszerű érdeklődést elégítik ki, hanem „hosszú távra” készülnek. Hiszen a zenei előadások változnak, egy-egy műről alkotott felfogásunk is módosul, a világirodalom azonban akkor is világirodalom marad, ha a szavatok és előadások fél százada mások voltak is. E kivételesen érdekes lemez mindenesetre tisztában van az ízlésváltással, így azt a pillanatot rögzíti, amit épp az imént éltünk át, s ezt vállalja az utókor előtt is.

Némi merészség is kellett ahhoz, hogy lemezen megjelenjék a „világlíra”, hisz bármily terjedelmes is egy ilyen felvétel, csak a töredék elenyésző hányadát adhatja. Lator László nagyszerű ízlése kellett hozzá, hogy e kis töredék mégis elhithető erejű legyen, s ne hagyjon hiányérzetet a hallgatóban. Könnyű volna megemlíteni egy-egy vers hiányát, vagy lajstromot gyártani kimaradt kedves költőinkről. A legjelentősebb korszakok, irányzatok hiánytalanul megtalálhatók, azaz bárki képet nyerhet a lemezek alapján arról a furcsa, napjainkban azonban teljes valósággá vált irodalmi jelenségről, melyet Goethe nyomán világirodalomnak nevezünk.

Egy kivételes, sugallatos egyéniség segít felfedezésében: Latinovits Zoltán. S mellette sok érdekes, korrekt, olykor megrendítő szavakat, melyek harminc-negyven év után hiánytalanul reprezentálják majd a korizlést. Latinovits azonban alighanem megmarad akkor is; ő hiánytalanul tudta és ismerte a titkot: a mindenkori költőegyénség verse rejtett önvallomását, s azt hozza felszínre. Így válik a Világlíra az ő nagy jutalmjátékává, melyet a többiek tapintatosan ellenpontosznak.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY: A VÉN CIGÁNY. JÓZSEF ATTILA: ÓDA. (Varietas delectat sorozat. Hungaroton, LPX 13851)

Ha az előző válogatás kapcsán az előadói ízlés változásáról szoltunk, ez a lemez bizonyosága lehet a versekhez való viszonyunk változásainak is. A vén cigányt néhány évtizeddel ezelőtt még abban a szellemben tanították az iskolában, melyet Gyulai Pál nyomán makacsul őrzött a közhiedelem. „Egy örült”, „egy szent örült” képzetársításait hallotta ki a versből a kitűnő irodalomtudós, s az ő „hallása” hosszú időre megszabta a vers utóéletét. Ödly Árpád és Somlay Artúr romantikus pátosza, túlcsigázott szenvedélye ezt a Vörösmartyt ébreszti. A többiek, Gábor Miklós, Mensáros László és Latinovits Zoltán már azt a költőt szólaltatják meg — más és más árnyalatokra ügyelve —, akit elsőnek talán Babits állított az érdeklődés középpontjába tanulmányjaiban, s a modern filológiai kutatások tettek közkinccsé. Hogy melyik kép az igazi, nem kétséges. Hogy melyik szavakat a legmegragadóbb? Nos, érdemes mindet végighallgatni, mert mindahánynak van számunkra fenséges mondanivalója, igaz emberi üzenete. — Ami igazán döbbenetes: József Attila tragikus halála óta alig több mint negyven év telt el, de ennyi idő is elég volt a vele kapcsolatban kialakult és egy ideig szívósan hagyományozott versolvasói ízlés lassú megváltozására. Néhány évig Major Tamás értelmezését éreztük az egyetlen autentikusnak. E válogatás azonban már új lehetőségeket villant föl, a vers új rétegeit emeli ki a homályból, Besenyei Ferenc és Sinkovits Imre jóvoltából. Básti Lajos előadásában pedig tanúi lehetünk annak, ahogy a zaklatott emberi érzések elcsitulnak, s megkezdődik a klasszicizálódás folyamata.

(R. L.)

Biblikus archeológia

A magyar teológiai szakirodalomban jelentkező hiányt pótolta a Református Zsinati Sajtóosztály gondozásában megjelentetett Tóth Károly püspök könyve, *A régészet és a Biblia* (Budapest, 1978). A református könyvkiadásban a mű előzményének tekinthető a *Bibliai Atlasz* (1972), a régészeti eredményeket dokumentáló és a feltárásokat felhasználó kötet; Tóth Károly mostani könyve pedig az archeológia izgalmas kutató munkájába avatja be a Szentírás alaposabb ismeretére törekvő olvasót.

A mű részben a katolikus könyvkiadás adósságát is törleszti, s ha kézbe vesszük, lapozgatjuk, bizonyára sokunknak eszébe jutnak a századunk első felében alkotó, archeológiában is otthonos professzoraink: Kúhár Flóris benccs, aki *Egyetemes vallástörténet*-ében (Szent István Társulat, 1936) régészeti feltárásokra támaszkodott; Artner Edgár, akinek a legutóbbi katolikus kiadásban megjelent régiségtan köszönhető (*A keresztény ókor régiségei*, Szent István Társulat, 1958), s nem utolsósorban Aisleitner József, a szemitológia nemzetközi hírű tudósa.

A régészet a biblikus teológia egyik nélkülözhetetlen segédtudománya. Ma, amikor az embereknek néha többet mond egy kiásott cserépdarab, mint köteteket betöltő teológiai fejtegetés hibátlan logikájú következtetései, a régészet — a tárgyi emlékek feltárásával és értékelésével — felbecsülhetetlen szolgálatot tehet a Szentírással foglalkozó érdeklődőknek és a kinyilatkoztatás történelmi háttérében ténszerűen is tájékozódni kívánó hívőknek.

A Szentírás nem történelmi mű, s még „történeti”-nek nevezett könyvei is sokszor hallgatnak fontos, olykor az egész akkori világot érintő eseményekről; de még ott is, ahol dátumszerű pontossággal „emlékeznek”, olyannyira sajátos formában teszik, hogy csak az archeológia segítheti ki a történelmi összefüggéseket kereső és a ténszerű közlésekre fogékony olvasót, akinek annál is inkább

jogos ez az igénye, mivel az üdvtörténet és a történelem — ha egymással nem is azonos — szétválaszthatatlanul összetartozik. — A Szentírás rendkívül speciális történelmi érdeklődését így összegzi Tóth Károly (ld. 48. o.): „Rendkívül érdekes dolog, hogy míg a perzsa kornak nyoma van az ószövetségi történetírásban, az ún. intertestamentális kor eseményeit, például a Makkabeusok szabadságharcát pedig csak az apokrif könyvek dolgozták fel, addig a Nagy Sándor fellépését követő mintegy 170 év történetét dióhéjban ugyan és jelképes előadásban, leírja Dániel könyvének 11. része, különös tekintettel arra a küzdelemre, amelyet az elsőbbségért folytattak Szíria és Egyiptom uralkodói. Érdemes a bibliai — magában véve homályos — szövegének néhány részletét összehasonlítani az ókori történetíróktól (Polübiosz, Josephus) ismert eseményekkel.”

A szerző a bibliai régészet tárgyi leleteinek (építészeti maradványok, temetkezőhelyek, használati tárgyak) számbavétele után tekinti át az archeológiai feltárások talán legbecsesebb emlékeit, az írásos emlékeket. Ez a rész csak a Palesztina területén előkerült leletanyagot mutatja be — mivel a már említett *Bibliai Atlasz* szöveggyűjteménye számos idevonatkozó textust közlött —, s pusztán az írástípusok szemléltetésére törekszik. Ez az egyetlen, mindössze ötoldalas fejezet fölillantja a már feltárt leletek értékelési problémáit. Palesztina — írja Tóth Károly (ld. 165. o.) — „a népek és kultúrák találkozási helyén feküdt”, s így „majdnem minden ókori keleti írástípus emlékei föllelhetők... Előfordul emlékoszlop egyiptomi hieroglifákkal éppúgy, mint mezopotámiai ékírással írt levél cseréptáblákra.”

A tájékozódást segíti a könyv illusztrációs anyaga is, amelyet részben az Elsevier kiadó bocsátott rendelkezésre. Az a kiadó, mely a *The Making of the Past* sorozatban jelentette meg P. R. S. Morrey művét, a *Biblical Lands*-ot (Oxford, 1975). E mellé a kiállításában roppant igényes és nagyvonalú könyv mellé minden szegyenkezés nélkül állíthatjuk a kivitelben sokkal szerényebb, jó értelemben vett népszerűsítő kiadványt, *A régészet és a Bibliát*-t.

GICZY GYÖRGY

SZÍNHÁZ

Nádas Péter drámája

Győrött

Kockaszerű terembe érkezünk. Kétoldalt, egymással szemben frissen ácsolt tribünök, akár egy sportszarnok padsorai. A tribünöktől jobbra és balra eső falakat tükrör borítja, így minden mozdulat színe és fonákja látható. A téglalap alakú játékkeret lengőajtókkal határolt építmény osztja két részre, egy nagyobb szobára, illetve egy kisebb konyhára. A szoba a játék kezdetén üres, csak a térelválasztó téglafalat borítja ember nagyságú, keretezett portré. A bútorok a konyhában vannak halomba rakva, szürke ponyva alatt: a lakásban takarítás kezdődik.

A színpadon, s a rajta játszódo cselekményben minden valóságosnak tűnik. A három szereplő, a hatvankét éves Klára (Olsavszky Éva), a harminckét éves Zsuzsa (Bajcsay Mária) és a húszéves Jóska (Bán János) nehéz fizikai munkával felsúrolják a simára gyalult padlót, majd visszaállítják helyükre a bútorokat. Közben Klára meghal (feltehetően), Zsuzsát lelövi Jóska, a falra akasztott, majd a takarítás idejére eltávolított portré (András-Angster László) pedig feltámad. Ami látható és hallható, az mégsem azonos a valósággal. Erre figyelmeztet már a cselekményi idő terjedelme is, amely nem a színpadi akciókhoz szabott, hanem a szöveg hosszúságához: pontosan annyi ideig tart a szoba súrolása, amennyi idő a szöveg elmondásához szükséges. Az előadás módjával kapcsolatban pedig az író maga utal arra, hogy a darab *con amore* játszandó, tehát „a szeretetteljes bensőségességnek azon a szintjén, ami megengedi, hogy a kimondott szóról ne lehessen egyértelműen eldönteni, vajon nem *elhallgatott gondolat-e*”.

A színpadon folyó játék: mélytudati párbeszéd, amelynek egy horizontális és egy vertikális térvetülete van a hagyományos cselekményű tér-idő vonatkozások helyett. A vízszintes sík a személyiségek jelenbeli meghatározottságát ábrázolja. A háztulajdonos Klára öreges vonzódását a fiatal férfirokonhoz, féltékenységét Zsuzsával, az új takarítónővel szemben, akiben fölismeri önnön sorsát. Jóska szexuális motívumokkal keveredő anyakomplexusát a Klárával tartott kap-

csolatban, s a női nem iránti vonzódását Zsuzsa személyében. Zsuzsa cselédi függőségét és asszonyi fölényét Klára ellenében, az érett nő szerelmi eszességét — amely tekintetbe veszi a létbiztonság igényét is — a Jóska iránti vonzalomban. A horizontális síkon pedig a következő szöveg „játszódik le”: Zsuzsa fölébreszti a fiatalember vágyait. Klára észreveszi a kibontakozóban levő kapcsolatot, s megkísérli megakadályozni azt; kezdetben a közöttük szokásos lelki aktusok felidézésével, amelyeknek lényege, hogy Jóska csak *vele* tud igazán *önmagával* beszélni; később az egzisztenciális függés hangsúlyozásával. Zsuzsa mégis fokozatosan fölénybe kerül: magára vonja Jóska figyelmét, takarítónői sorsa elmondása révén pedig fölidézi Klárában elmúlt ifjúságát. Később átveszi szerepét. Klára előbb passzívvá, majd szenvedővé válik, végül annyira megszűnik a jelenléte, hogy a darab befejezésekor nem tudható, szőnyegbe göngyölt teste vajon élettelenül tűnik-e el a kanapé alatt, vagy lényegtelenége csak jelképesen fejeződik ki ezáltal. Helyette — szerepében — Zsuzsa marad a színen.

A vertikális sík az emlékezés területe, s a középpontjában ugyancsak Klára áll, pontosabban: Klára és a falon függő portré. A hatvankét éves asszony élete a képen megfestett, furdódresszes gentleman-hez fűződik, róla szól minden monológja és dialógja. A cselekmény során elsősorban arra kell ráeszmélnie, hogy András nem folytatható Jóskában, másodszor arra, hogy Jóska elérkezett a szuverenitás pillanatához, s az ő kalandjában számára már nincsen szerep. Ugyanekkor azonban Jóskában is lejátszódik Klára és András élettörténete, mindenekelőtt András öngyilkossága, amelynek pontos okait ugyan nem ismerhette meg, de sejti: az nem lehet független Klára személyiségétől. A két sikvetület szintézise, *térdimenziója*: a drámai megoldás. Jóska fölismeri Zsuzsában Klárát, önmagában Andrást, és fellázad a számára szabott életszerep, a létezés kánonja ellen. Megkeresi a ponyvával letakart komódbban a furdódresszes férfiú hagyatéka gyanánt őrzött pisztolyt, s a kifejtet pillanatában megöli vele Zsuzsát. A szín elcsendesül, majd hatalmas robajjal ledől a téglafal, és kilép mögülé úszóöltönyében András. A legprózaibb hangon törölközőt kér, azután megbontanak két üveg Okocym Biert, s békésen elhevernek a romok között. Ebben a pillanatban válik

jeleképessé a darab címe. A *Takarítás* voltaképpen eltakarítás. A kamaszkori múlt és a lehetséges jövő egyidejű ki-sőprése a jelen valóságából, a kanonikus életrend elleni tiltakozás drámája, akár Büchner Woyzeckje a Stúdió „I” szin-padán.

A darab szövegmivoltában tökéletes, ámde túlföntül sterilnek-stilizáltnak tet-sző zenemű; muzikális szerkezetű beszéd, amelyben a szókapcsolatok dallama, a mondatok ritmikája, az áriákra, duet-tekre és tercettekre épülő operai kompo-zíció szabályossága már-már veszélyez-teti a drámai szituációk hitelességét. Érezvén ezt a veszélyt, Szikora János, a darab rendezője érvényesülési teret enged a színészek prózaibb lényének. A beszéd-szünetek, a partitúrában rögzítet-len maradt gesztusok nem egyszerűen alárendelődnek, hanem kiegészítőjévé, beteljesítőjévé válnak a dramaturgiai szándéknak. Az az előadás, amely Győ-rött születik, fölülmúlja a szöveget. Ol-savszky Éva Klárája szebb, s ugyan-akkor — hirtelen feltárulkozó lepusz-

tultságában — riasztóbb a szövegbeli figuránál. Bajcsay Mária rusztikusabb, jobban motiválja Jóska gyilkossági el-határozását. Bán János szerepfarmálása többet sejtet a kamaszlét pszichikai mu-tációjából az írott színmű kínálta lehe-tőségeknél. András szerepében Angster László mint „pontos jelenés” mutatkozik meg: képes azonossá válni önnön port-réjával. Rajk László díszletei hűek az írói instrukció szelleméhez. A színpadi architektúra geometriája és a bieder-meier bútorzat közötti kontraszt, a nyers fa és a politúr ellentéte maradéktalan közvetítője a pszichikai átváltozás folya-matának.

Sikeres, gondosan kimunkált lélektani drámát láthatnak Győrben azok, akik rá-szánják magukat a hosszú utazásra, s vállalják a kockázatot, hogy esetleg nem férnek majd be a 60 főre tervezett stú-diószínházba. Talán a kritikusok közül is sokakat elriaszt a távolság: azért any-nyira mély a bemutató körüli csönd.

BALOGH TIBOR

SZÁMUNK ÍRÓI

VARGHA KÁLMÁN kritikus, irodalomtörté-nész, az Irodalomtudományi Intézet Bibliog-ráfiai Osztályának vezetője. Móríc Zsig-mondról, Juhász Gyuláról és Gelléri Andor Endréről jelentek meg könyvei. Esszéinek gyűjteményes kötete Álom, szecesszió, valós-ág címmel jelent meg 1973-ban. Legutóbb 1979 márciusában Rónay György emlékére írott tanulmányát (Az esszéista arcképéhez), augusztusában pedig Móríc Zsigmond kriti-kai fogadtatásáról szóló írását (Az első év-tized) közzétűk.

RÉVÉSZ GYÖRGY filmrendező, filmíró, Ba-lázs Béla-díjas, érdemes művész. Jelentősebb művei: Angyalok földje (1962), Egy szere-lem három éjszakája (1967), Utazás a ko-ponyám körül (1970), Kakuk Marci (1973), Az Öreg (1975).

BÁLINT B. ANDRÁS újságíró, a Vigília se-gédszerkesztője. Megjelent könyvei: Végáll-o mástól végállomásig (riportok, 1977), A róka megszéledítése (esszék, 1980).

DANI LÁSZLÓ református lelkész Nádud-varon.

HORÁNSZKY NÁNDORNE ny. magyar—tör-ténelem szakos tanár. (1979 februárjában Szirmai Endre tanulmányát közzétűk Albert Schweitzerről)

BERCZELI A. KÁROLY költő. Versett leg-utóbb 1973 januárjában közzétűk lapunkban. Dies Irae című, 1953-ban írt poémája Pár-mában, az „Olasz—Magyar Füzetek” kiadá-sában jelent meg 1980-ban.

FÁY FERENC költő, Torontóban él. Leg-utóbb 1980. májusi számunkban közzétűnk verseiből.

*

Az Ecclesia Kiadó gondozásában megjelent Possonyi Lászlónak, a Vigília egykori alapító-főszerkesztőjének önéletrajzi regénye, Tetten-érés címmel. A könyv tág teret szentel a Vi-gília születésének, története első, kezdeti sza-kaszának és szól a magyar szellemi életben betöltött helyéről és szerepéről is. A kötet méltatására a későbbiekben visszatérünk. (Ára 110,— Ft.)

Revue mensuelle — Rédacteur en chef — Chefredakteur: BÉLA HEGYI
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 16,50 US dollar

RÉSUMÉ

Mgr. József CSERHÁTI, évêque de Pécs: *La Théologie des communautés ecclésiales de base* — Ferenc GÁL, Professeur à l'Académie de Théologie Catholique de Budapest: *La Doctrine de la résurrection de Jésus* — Témoignages de personnalités célèbres sur Albert SCHWEITZER (lettres recueillies par Kornélia HORÁNSZKY) — Choix de pensées d'Albert SCHWEITZER (trad. de l'allemand par le Pasteur László DANI) — Kálmán VARGHA rend hommage au souvenir d'Aladár KOMLÓS (1892—1980), écrivain et historien littéraire hongrois — Poèmes d'A. Károly BERCZELI et Ferenc FÁY, nouvelle de Miklós MÉSZÖLY.

Mgr. József CSERHÁTI, évêque de Pécs, aborde son étude sur *La Théologie des communautés de base* en mettant en lumière les motifs qui sont à l'origine de celles-ci. Parmi les motivations, il relève avant tout le besoin d'une vie communautaire intégrale assurant la personnalisation des rapports, développant le sens de la responsabilité mutuelle, l'aspiration de la personne à retrouver une dimension plus humaine de sa vie sociale que la civilisation de notre temps tend à réduire de plus en plus à un anonymat déshumanisant. En outre, l'auteur discerne dans la formation de ces communautés un deuxième motif majeur: l'aspiration à une vie spirituelle plus profonde, plus conforme aux principes évangéliques, à avoir une expérience de Dieu pleinement vécue, d'une intimité personnelle.

Afin de satisfaire à ce double besoin, les membres des communautés ecclésiales de base pratiquent la prière en commun, lisent ensemble l'Écriture Sainte, célèbrent l'Eucharistie dans un authentique esprit communautaire. Ils s'attachent à vivre dans le quotidien de leur vie ce que Jésus a demandé à ses disciples: „A ceci tous connaîtront que vous êtes mes disciples, si vous avez de l'amour les uns pour les autres” (Jean 13:35). La charité se mettant au service de l'autre, de tous les autres, finit par les unir dans une communion fraternelle d'une cohésion sans pareille. En même temps, les membres se sentent engagés par leur conscience de chrétiens à rendre témoignage au Christ et comme tels, ils veulent bien agir en fermeté aussi bien en direction de l'Eglise qu'a celle de la société.

A la suite du Concile, les diverses instances ecclésiales accordent une attention continue aux communautés de base, compte tenu de l'intérêt qu'elles présentent pour le ministère pastoral à accomplir dans nos conditions actuelles. Dans la ferveur spirituelle des communautés de base, oeuvrant dans l'unité du Peuple de Dieu et du Corps mystique du Christ, l'Eglise ne peut ne pas reconnaître un puissant réservoir de ressources propres à renouveler sa vie, tant à l'échelon local qu'universel, à faire retrouver au message évangélique sa force de transformation primitive, contribuant par là grandement à rendre plus efficace le service apostolique d'évangélisation dont elle fut mandatée par son Seigneur dans notre monde.

INHALT

József CSERHÁTI: *Die Theologie der kirchlichen Kleingemeinschaften* — Ferenc GÁL: *Die Lehre über die Auferstehung Christi* — Frau Nándor HORÁNSZKY: *Ein strahlendes Lebenswerk* (Bekenntnisse über Albert Schweitzer) — Aus den Gedanken von Albert SCHWEITZER (Übersetzung von László DANI) — Kálmán VARGHA: *Zum Andenken an Aladár Komlós* — Miklós CSÜROS: *Eine Präsentation des Miklós Mészöly als Essayist* — Im Literaturteil Gedichte von Károly BERCZELI A. und Ferenc FÁY, Erzählung von Miklós MÉSZÖLY.

József CSERHÁTI, Bischof von Pécs geht in seinem Essay, betitelt „Die Theologie der kirchlichen Kleingemeinschaften” von der Tatsache aus, dass die kirchlichen Kleingemeinschaften aus dem Bedürfnis unseres, sich äusserst rasch entwickelnden und Erneuerung suchenden Zeitalters, sowie aus dem Wunsch nach Vertie-

fung im Evangelium, entspringen. Leitmotive sind das Sehnen nach einer menschlicheren Gesellschaft und ein aus dem christlichen Bewusstsein kommendes Pflichtgefühl. Aus einer Nebeneinanderstellung der beiden können wir die katechetische Materie der Basen entnehmen. Diese Studie stellt einen Versuch dar: den Hintergrund einer modernen seelsorgerischen Arbeit und einer aus der Lehre des Konzils entspringenden Evangelisation zu klären, mit anderen Worten, sich in die göttliche Offenbarung vertiefend alle diesbezüglichen Fragen bei den Wurzeln zu ergreifen. Es handelt sich um eine Synthese und gleichzeitig um ein praktisches Zusammenknüpfen der fünf Grundgedanken der konziliaren Theologie. Diese sind: das Bewusstsein der Geschichtlichkeit der Kirche, eine neuartige, aus dem Erlebnis kommende Bewertung der Religion als persönlicher Kontakt mit Gott, die anziehende und umgestaltende Kraft des Christentums in einer sakramentalen Deutung der Kirche, die brüderliche Gemeinschaft, der Christus Jünger in der Einheit des Gottesvolkes und des mystischen Körpers Christi und das Zeugnis neben Jesus Christus als Zentrum der Welt und neben der christlichen Sendung der Kirche. Mit der katechetischen Vertiefung dieser theologischen Grundsätze werden die kirchlichen Kleingemeinschaften lebendige Rahmen und Träger des kirchlichen Lebens, des gnadenvollen Zusammenseins der Gläubigen und der Aktivität der Kirche in der Welt sein.

Auf dem Konzil erkannte die Kirche die verpflichtende Realität ihres Eingebettet-Seins in der Gegenwart: der religiöse Mensch — so das Konzil — muss aus den Zeichen der Zeit herauslesen wie er über unsere sich umgestaltende Welt zu Gott findet und wo er seinem Mitmenschen behilflich sein kann. Die Kleingemeinschaften sind imstande gut vorbereitete Persönlichkeiten herauszubringen. Die Mitglieder der Kleingemeinschaften möchten ihr religiöses Verhalten und die Glaubwürdigkeit ihres Lebens auf diese Weise bestätigen, dass sie die Rolle Sauerteiges in der Kirche und in der Gesellschaft auf sich nehmen. Sie leben im feierlichen Zeugnis des Glaubens, das heisst, dass sie in einer bewussten tätigen Gemeinschaft, einander kennenlernen und unterstützend über den Sinn und über die Schönheit des Glaubens sprechen und die Quellen und bewegenden Kräfte ihrer geistigen Entwicklung im gemeinsamen Beten, im gemeinsamen Lesen der Heiligen Schrift und in der gemeinsamen Teilnahme an der Eucharistiefeier sehen. Auf dieser Weise entstehen immer enger werdende, selbst die Freundschaftsbeziehungen überbietende brüderliche Gemeinschaften, wo die einzelnen Mitglieder immer auch den anderen suchend sich gegenseitig im Glauben stärken und zu Diener und Dienerinnen der anderen erziehen. Deswegen wird heute so viel über die dienenden Gemeinschaften gesprochen, die mit Hilfe der apostolischen Arbeit der kirchlichen Hierarchie und des Klerus zur Gemeinschaft der Christus-Brüder, das heisst zur sich stets erneuernden Kirche weiterwachsen. Ihr Erkennungszeichen ist dasselbe wie das der Apostel es war: dass Ihr meine Jünger seid, werden die Menschen daraus erkennen, dass Ihr Euch liebt. Die Pfeiler eines aus theologischen Erwägungen hergeleiteten pastoralen Aufbaues sind also: das gemeinsame Gebet, das gemeinsame Lesen der Heiligen Schrift, die theologische Vertiefung, die dienende brüderliche Liebe und das christliche Zeugnis-Ablegen in der Annahme und Verwirklichung der Identität mit Jesus Christus.

CONTENTS

József CSERHÁTI Bishop of Pécs: *The Theology of Religious Micro-Communities* — Ferenc GÁL: *The Tenet about Jesus's Resurrection* — HORÁNSZKY Nándorné: *The Glorious Oeuvre* (Confessions about Albert SCHWEITZER) — From the Ideas of Albert SCHWEITZER (Translated by László DANI) — Kálmán VARGHA: *In Memory of Aladár KOMLÓS* — Miklós CSÜRÖS presents the essayist Miklós MÉSZÖLY — Poems by Károly BERCZELI A., and Ferenc FÁY, a short story by Miklós MÉSZÖLY.

In his essay *The Theology of Religious Micro-Communities* József CSERHÁTI Bishop of Pécs starts from the fact that the religious micro-communities originate on one hand from the demand of our rapidly developing age seeking social renewal and on the other from the absorption in the Gospel. The motives are the wish for a more humane society and commitment coming from Christian consciousness. We synthetise the ethical material of the bases by reckoning up these two. This essay tries to unravel the theological background of the most up-to-date ministerial work i. e. the evangelization proceeding from the teachings of the Council.

HAZA ÉS NAGYVILÁG

A HAZAI KÖNYVTERMESBŐL

Rózsa Miklós: Életem történeteiből (Zene-műkiadó, 1980). Rózsa Miklós a filmzene egyik klasszikusa, aki századunk kivételesen érdekes egyéniségeivel került hosszabb-rövidebb kapcsolatba izgalmas, változatos élete során. E találkozásokról rajzol eleven, szellemes képet Sebestyén Jánossal folytatott beszélgetéseiben, melyekből Lehotay-Horváth György formált könyvet. Az ifjúság lassan fakuló emlékeit, nagy zenészekkel való találkozásait, filmsztárokkal kapcsolatos már-már anekdotikus történeteit egyaránt kellemesen, szórakoztatóan mondja el. Nem megrendítő, de tanulságos, könnyed olvasmány.

Habán Mihály: Üzenetváltás (Szépirodalmi, 1980). Klasszikusan szép vonalrajzú siratókat tartalmaz a ritkán megszólaló költő új kötete. Mélyen megélt fájdalom, nemes emberi érzések, az élet értelmére és az ember rendeltetésére irányuló kérdések váltakoznak benne, s kínálnak megtisztulást, emelkedett életerzést olvasójának.

Benedek Elek Nagy magyarok élete című életrajz-gyűjteménye válogatás a nagy magyar mesemondónak 13 kötetes vállalkozásából. Nagy kár, hogy mindössze 5 szerepel a hatalmas anyagból — Mikes Kelemen, Körösi Csoma Sándor, Kölcsey Ferenc, Wesselényi Miklós és Széchenyi István —, ezek sem teljes egészükben. Mégis, örülnünk kell megjelenésüknek, mert hazánk iránti kötelességeinkre és múltbeli értékeinkre figyelmeztetnek. — A század egyik leghíresebb dzsesszkomponistájának és zenekarvezetőjének, **Duke Ellingtonnak** önéletrajza, a **Mindenem a muzsika**. Álljon itt egy részlet vallomásából: „Hogy lehetne bárkit is megérteni, aki nem tárja fel őszintén a gondolatait? Nem igazságos a játék — a világtól túlságosan sokat követel. Valójában ugyanis ezt mondjuk: — Nem merem megmutatni neked, mi vagyok, mert nem bízom benned egy csöppet sem, de te azért légy szíves szeress, mert hiányzik... — írja. — És mégis, ahányszor Isten gyermekei az őszinteség felé vezető úton elvetették félelmüket — megpróbáltak gondolatokat közölni egymással, ha értik őket, ha nem —, mindannyiszor történtek csudák.” — Lomb Kató, a zseniális nyelvtudó, öt világérsz nyelvének ismerője írta meg élményeit, utazási tapasztalatait **Egy tolmács a világ körül** című könyvében. Színes, érdekes frásokat olvashatunk, egyéni, eredeti tálalásban, végig lebilincselően. (Gondolat Kiadó)

KÜLFÖLDI MAGYAR KÖNYVEK

Tűz Tamás: Egve felejtett álmok. A kitűnő költő új kötete láthatóan egyfajta összefoglalás és számvetés igényével íródott. Jelzik ezt a törekvést a nagyobb versciklusok, s az a gondolati sűrűség, mely minduntalan megragadja és állásfoglalásra készíti a verssek olvasóját is. Az úgynevezett amerikai életforma a legtöbb magyar költőt bizonyos mértékű „tudathasadásra” készíti: életük, mindennapjaik ebben a rohanó létben telnek, hozzászoktak a civilizáció és a gépi kultúra rohamos fejlődéséhez, de nem tudnak lélekben azonosulni velük: érintetlenül őrzik magukban a régi, elvesztett emlékeket, a meghitt beszélgetéseket, a hazai táj változatos képét, az emberek mosolyát és egykori arcvonásait. Tűz Tamás egy felhőkarcoló ki tudja, hányadik emeletén jár vissza gondolatban a Rába partjára, vallja az élet nagy kérdéseit, s a régi romantikusok módjára, nagy erejű éji látomásokban igyekszik megválaszolni azokat. A mindennapi élet tényei lassan másodlagossá válnak számára. Egyre szomjazóbb lélekkel fordul emlékeinek birodalma felé, s nyugtalanul figyeli a messze vibráló csillagokat, neki hozzák-e személyes üzenetüket. Régebbi versformái tapinthatóan változnak, olvasmányai és élményei kohójában a hagyományos keresztény költészet új alakzatait formálja ki az egyetemes magyar költészet gazdagítására.

Horváth Elemér: A homokóra nyaka. Nyugtalan, szenvedélyes, kiegyensúlyozatlan, remény és reménytelenség végtelen között egyensúlyozó költő képe rajzolódik ki Horváth Elemér új versválogatásából. Költészetét a gondolati elem fokozódó jelenléte határozza meg. Élményeit és tapasztalatait olvasmányainak szűrőjén át értelmezi, könnyed szökkenésekkel győzi le az idő törvényszerűségeit, virtuális világot teremt, melyben a kultúra hagyománya a legerősebb, s ő tettszése szerint válogat példái és erőforrásai között. A valósággal szembeesülve, nosztalgiai válnak jelentésseljessé: számára is a dűnántúli táj, a honi emlékek, a régi gyermeki játékok és versikék legtöbb versének kiindulópontjai, s hozzájuk tér vissza, amikor filozófiai kalandozásainak legvégén az emberi élet értelmének kulcskérdéseit feszegeti. A virsírás egyfajta pótcselekvés: amit megtagadott tőle életének valósága, azt a költemények álomvilágában éli át, teremti meg a maga számára. Ez egyben azt is jelenti, hogy a hajdan szinte görcsös nehézséggel író lírikus az alkotás állandó folyamatában találja meg rendeltetésének legfontosabb életető elemét. Így válik szinte észrevétlenül a nyugati magyar líra egyik legizgalmasabb jelenségévé.

Ára: 20 Ft

HUNGAROTON HANGLEMEZAJÁNLAT

Egy trubadúr Magyarországon

PEIRE VIDAL

Szerkesztette és az eredeti középkori dallamokat rekonstruálta Falvy Zoltán.

Fraternitas Musicorum
Vezető Sárközy Gergely.

SLPX 12102

ára: 70,—Ft

GIROLAMO DIRUTA

Il Transilvano

Orgonaművek a XVI. századból.

Zászkaliczky Tamás (orgona).

SLPX 12108

ára: 70,— Ft

GUSTAV MAHLER

Gyermekgyászdalok (Kindertotenlieder)

Egy vándorlegény dalai

(Lieder eines fahrenden Gesellen)

Takács Klára (mezzoszoprán),

Sólyom Nagy Sándor (bariton),

A Magyar Rádió és Televízió

Szimfonikus Zenekara.

Vezényel Lehel György.

SLPX 12044

ára: 70,— Ft

BARTÓK BÉLA

Gyermekeknek

(1908/09. évi kiadás)

Centenárium kiadvány

SLPX 12237/38

ára: 140,— Ft